

**Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
İnsan Hüquqları İnstitutu**

**ÇİN VƏ AZƏRBAYCANIN
İQTİSADI İNKİŞAF FENOMENİ
VƏTƏNDAŞLARIN SOSIAL-İQTİSADI
HÜQUQLARININ İNKİŞAFI KONTEKSTİNDƏ**

BEYNƏLXALQ KONFRANSIN

Məruzə və tezislər toplusu

BAKİ – 2013

Layihənin elmi rəhbəri:

Dr. Aytən MUSTAFAYEVA,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru,
Milli Məclisin üzvü

Elmi redaktor:

Prof.Vüqar MƏMMƏDOV,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
elmi işlər üzrə direktor müavini, hüquqşünas,
tibb elmləri doktoru

İşçi qrup:

Samirə QARAMOLLAYEVA
Aidə BƏNDƏLİYEVA
Nigar AĞAKİŞİYEVA
Xatirə XƏLİLOVA
Züleyxa ƏLİYEVA
Nərgiz YUSİFZADƏ
Lalə CƏFƏROVA

Kompyuter dizaynı:

Mübariz HACIYEV

MÜNDƏRİCAT

MƏRUZƏLƏR

Aytən Mustafayeva,

*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin deputatı*

Elşən Nəsimov,

*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar Şöbəsinin
böyük elmi işçisi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru*

**“DÖVLƏT-VƏTƏNDAŞ MÜNASİBƏTLƏRİNİN
ƏSASLARI SOSIAL-İQTİSADI HÜQUQLAR
KONTEKSTİNDƏ: ÇİNİ VƏ AZƏRBAYCANI
BİRLƏŞDİRƏN KRİTERİYALAR. 16**

Фэн Юйцзюнь,

директор Института исследований России КАСМО

**ФОН И СОДЕРЖАНИЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЙ
ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ КИТАЯ 66**

Зияд Самедзаде,

академик НАН Азербайджана,

Председатель комитета

по экономической политике Милли Меджлиса,

вице-президент Международного Союза экономистов

**О ФЕНОМЕНЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ
РЕФОРМ КИТАЯ
И ИХ РОЛИ В МИРОВОМ
ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ. 69**

Vahid Əhmədov,
millət vəkili
AZƏRBAYCAN-ÇİN İQTİSADİ
ƏLAQƏLƏRİ, AZAD İQTİSADİ ZONALAR 74

Цзян Ли,
главный научный сотрудник
Института исследований России КАСМО
СОСТОЯНИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ
СОТРУДНИЧЕСТВА
МЕЖДУ КИТАЕМ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ 78

Эльдар Шахбазов,
д.т.н, профессор,
начальник Департамента нанотехнологий SOCAR
НАНОТЕХНОЛОГИИ В НЕФТЯНОЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ПЕРСПЕКТИВЫ
РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ 81

Ли Дун,
старший научный сотрудник
Института исследований России КАСМО
СТРАТЕГИЯ ВЫХОДА КИТАЙСКИХ
ПРЕДПРИЯТИЙ ЗА РУБЕЖ И
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО
МЕЖДУ КНР И СТРАНАМИ ЗАКАВКАЗЬЯ. 83

Тофик Гусейнов,
заслуженный экономист Азербайджанской
Республики, доктор экономических наук,
завотделом Института экономики НАНА
МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ 86

Elçin Seyidov,

*AR XİN-in Birinci Asiya İdarasının
Şərqi Asiya Şöbəsinin müdiri,
dosent, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru*

**ÇİN İLƏ AZƏRBAYCAN
ARASINDA İQTİSADİ MÜNASİBƏTLƏR** 89

Kamran Abdullayev,

*İqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu*

**İKİ ÖLKƏ ÜÇÜN RASİONAL PERSPEKTİV
İQTİSADİ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ
(AZƏRBAYCANLA ÇİN XALQ
RESPUBLİKASININ TİMSALINDA)** 94

TEZİSLƏR

Xalid Niyazov,

*AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu,
ETİ-nin doktorantı*

**AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN MODERNLƏŞMƏ
YOLUNDA: MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR VƏ ƏNƏNƏ** 101

Gülzar İbrahimova,

siyasi elmlər doktoru

ÇİN İQTİSADİ MODELİ VƏ AZƏRBAYCAN 104

Aidə Bəndəliyeva, Nigar Əzizzadə, Maqsud Aslanov,

*Azərbaycan Tibb Universiteti, əczaçılığın
texnologiyası, təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası*

**AZƏRBAYCAN ÇİN ELMİ ƏLAQƏLƏRİNİN
YARANMASININ İNKİŞAFI TARİXİ** 108

Arzu Hacıyeva,

fəlsəfə elmləri doktoru,

AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu,

Fəlsəfə və İctimai Fikir Tarixi Şöbəsinin müdiri

ÇİN MODERNLƏŞMƏSİNİN BAŞLANGICINDA:

VEY YUAN DOKTRİNASI 114

Akif Musayev,

AMEA-nın müxbir üzvü, iqtisad elmləri doktoru,

professor, Vergilər Nazirliyinin Vergi Siyasəti və

Strateji Araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi

STİMULLAŞDIRICI VERGİ SİSTEMİ:

ÇİN TƏCRÜBƏSİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ 116

Məhbubə Vəliyeva,

əczaçılıq elmləri doktoru, professor

Şəfiqə Cabbarova,

baş müəllim,

Azərbaycan Tibb Universiteti,

əczaçılıq texnologiyası, təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası

SƏHİYYƏDƏ FARMAKOİQTİSADI

ANALİZİN TƏTBİQİNİN ZƏRURİLİYİ 118

Сергей Иваницкий,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры уголовного процесса

и правосудия Луганского Государственного

университета внутренних дел им. Э.А.Дидоренко

РОЛЬ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ

В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ

ГРАЖДАН КИТАЯ,

УКРАИНЫ И АЗЕРБАЙДЖАНА 120

Yavər Vəliyev,
Azərbaycan Tibb Universiteti,
dosent, iqtisadiyyat və hüququn əsasları
kafedrasının müdiri
QƏDİM "İPƏK YOLU" NUN OBYEKTİV
ZƏRURİLİYİ VƏ ONUN
BEYNƏLXALQ ƏHƏMİYYƏTİ 122

Arzu Əliyeva,
əczaçılıq elmləri doktoru, professor
Məhbubə Vəliyeva,
baş müəllim, Azərbaycan Tibb Universiteti,
əczaçılığın texnologiyası,
təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası
AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIQ
İQTİSADİYYATININ
İNKİŞAFINDA AUDİTOR
XİDMƏTİNİN VACİBLİYİ 124

Əli Əlirzayev,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
əməkdar elm xadimi, Avropa Beynəlxalq
Elmlər Akademiyasının akademiki
AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI
İNKİŞAFINDA GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ
HƏDƏFLƏRİ VƏ PROBLEMLƏRİ 126

Dünyamalı Vəliyev,
iqtisad elmləri doktoru, AMEA Şərqsünaslıq
İnstitutunun "Şərq-Qərb" şöbəsinin müdiri
ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN ÜÇÜN
BÖYÜK "İPƏK YOLU" STRATEGİYASI 127

Kamran Abdullayev,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ ÇİN XALQ
RESPUBLİKASI ARASINDA
ƏMƏKDAŞLIĞIN ƏSAS PRIORITYLƏRİ 131

Esmira Orujova,
Senior scientific worker of the Institute
on Human Rights of NASA
ECONOMICAL FACTOR IN THE CONTEXT OF
CITIZENS' RIGHTS: IN THE CASE OF
NAGORNO KARABAKH CONFLICT. 134

Tanrıverdi Paşa,
AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun şöbə müdiri
İQTİSADİYYATIN VƏ ONUN STRUKTUR
TRANSFORMASIYASININ ÇİN TƏCRÜBƏSİ 135

Rəna Sultanova,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu,
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, professor
ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI BU GÜN . . . 140

Müjkan Məmmədzaadə,
Mədəniyyətşünaslıq üzrə Elmi-Metodik Mərkəzin
Turizm təhsili bölməsinin müdiri
AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN ARASINDA
TURİZM SAHƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIQ 143

Niyazi Namazov,
Azərbaycan Tibb Universiteti,
baş müəllim, iqtisadiyyat və hüququn əsasları
kafedrasının müdiri
QƏDİM "İPƏK YOLU" NUN BƏRPASI
BEYNƏLXALQ MİQYASDA NƏQLİYYAT
VƏ TİCARƏTİN İNKİŞAF YOLUDUR 145

Моисей Беккер,
Институт по правам человека НАНА
ФЕНОМЕН ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНА И КИТАЯ В КОНТЕКСТЕ
РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-
ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ ГРАЖДАН 147

Şəhla Əhmədova,
Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı,
Azərbaycan Turizm İnstitutu Beynəlxalq
Əlaqələr Şöbəsinin müdiri
XƏZƏR REGIONU YENİ ENERJİ İSTEHLAKÇISI
ÇİNİN İQTİSADİ MARAQLARI KONTEKSTİNDƏ 149

Eldəniz Məhərrəmov,
AMİ- nin Cəlilabad filialı, müəllim,
ADPU-nun magistrantı
ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN ÜÇÜN
BÖYÜK "İPƏK YOLU" STRATEGİYASI. 151

Aygün Tehmezova,
Azerbaijan Teachers Institute, brunch of Ganja
CHINA AND AZERBAIJAN - A NEW GEO-SPACE. 153

Aqil Əhmədov,
AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu, böyük elmi işçi
**AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN BEYNƏLXALQ
TERRORİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ 155**

Khatira Khalilova,
Institute on Human Rights of NASA, scientific worker
**AZERBAIJAN AND CHINA:
YESTERDAY, TODAY, TOMORROW. 158**

Нигяр Агакишиева,
Институт по правам человека НАНА
**ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ
ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ОБЩЕГО
ПРОСТРАНСТВА
МЕЖДУ КИТАЕМ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ 160**

Айтен Гурбанова,
Институт по правам человека НАНА
**КИТАЙ В «ПОЛИТИКЕ БАЛАНСА»
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ. 162**

Vəfa Hüseynova,
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun metodisti
AZƏRBAYCAN QƏRB VƏ ŞƏRQ ARASINDA. 164

Zamiq Aslanov,
*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Milli Qanunvericilik və Beynəlxalq Hüquq Şöbəsinin
böyük elmi işçisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru*
**AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN DAVAMLI
SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAF YOLUNDA 166**

Nargiz Valiyeva,
scientific worker,
Institute on Human Rights of NASA
**CHINA AND AZERBAIJAN:
ECONOMIC DEVELOPMENT ANALOGY 169**

Lala Jafarova,
Institute on Human Rights of NASA
**DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI-
CHINESE RELATIONS IN THE CONTEXT
OF ENERGY STRATEGY OF AZERBAIJAN..... 170**

İlhamə Hüseynova,
*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar
Şöbəsinin elmi işçisi*
**ÇİN VƏ AZƏRBAYCANIN İQTİSADI-MƏDƏNİ
ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAF DİNAMİKASI 172**

Xatirə Heydərova,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı
ÇİN CƏNUBİ QAFQAZ REGIONUNDA 175

Təranə Mirzəyeva,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının doktorantı
**MİLLİ MARAQLAR KONTEKSTİNDƏ:
AZƏRBAYCAN VƏ BÖYÜK "İPƏK YOLU" 177**

Айтен Рамазанова,
Институт по правам человека НАНА
**ИНТЕРЕСЫ КИТАЯ
В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ 179**

İlqar Hacıyev,

AMEA Milli Azərbaycan

Tarix Muzeyinin doktorantı

SUMQAYIT VƏ ÇYU COU –

QARDAŞLAŞMIŞ ŞƏHƏRLƏR 181

Emin Abbasov,

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının magistrantı

Milli Təhlükəsizlik və Siyasi Strategiya

Fəlsəfə Akademiyası Gənclər Təşkilatının sədri

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN:

İQTİSADİ ƏMƏKDAŞLIQ KONTEKSTİNDƏ 183

Könül Kərimova,

AMİ-nin Cəlilabad filialı,

AMEA-nın dissertantı

ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN: DÜNƏN, BU GÜN, SABAH . . 185

Nurlan Qələndərov,

AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı,

“Yeni Azərbaycan” qəzetinin prezident müxbiri

ÇİN-AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ

XXI ƏSRİN GEOSTRATEJİ

REALLIQLARI KONTEKSTİNDƏ 187

Əsmər Hüseynova,

AMİ-nin Cəlilabad filialı, müəllim,

ADPU-nun magistrantı

BEYNƏLXALQ TERRORİZM :

ÇİN VƏ AZƏRBAYCANDA PROBLEMLƏR 189

Turana Aliyeva,

*SIFE- Enactus, Project manager
and Translator*

AZERBAIJAN BETWEEN WEST AND EAST 191

Elcan Həbibzadə,

Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi

**ÇİN XALQ RESPUBLİKASI: İQTİSADI
BÖHRANIN YENİ DALĞASININ YARADACAĞI
FƏSADLARIN ARADAN QALDIRILMASI ÜÇÜN
QABAQLAYICI TƏDBİRLƏR 193**

Almaz Ələkbərova,

*AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
dissertantı*

**SİYASİ HAKİMİYYƏTİN HƏYATA
KEÇİRİLMƏSİNDƏ
DÖVLƏT QULLUĞUNUN ROLU 200**

Aybəniz Hüseyn,

AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı

**GEOPOLİTİK VƏ SİYASİ - KULTUROLOJİ
ASPEKTDƏ AZƏRBAYCAN-ÇİN
MÜNASİBƏTLƏRİ DÜNƏN, BU GÜN, SABAH 202**

Vüsalə Mehdiyeva,

AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı

**BEYNƏLXALQ TERRORİZM:
ÇİN VƏ AZƏRBAYCANDA PROBLEMLƏR 205**

Sənubər Nəzərova,

*AMEA İnsan hüquqları İnstitutunun
doktorantı*

AZƏRBAYCAN-ÇİN: XXI ƏSRİN

İLK 10 İLLİYİ İLƏ YADDA QALDI. 208

Ли Жень Инь,

Бакинский Государственный университет

КНР И АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА:

ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО. 212

Нармин Фараджева,

Институт по правам человека НАНА

СТРАТЕГИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ

ДЛЯ КИТАЯ И АЗЕРБАЙДЖАНА 214

MƏRUZƏLƏR

Aytən Mustafayeva,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun direktoru,
hüquq üzrə fəlsəfə doktoru, Milli Məclisin deputatı
Elşən Nəsimov,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar Şöbəsinin
böyük elmi işçisi, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

**“DÖVLƏT-VƏTƏNDAŞ MÜNASİBƏTLƏRİNİN
ƏSASLARI SOSIAL-İQTİSADI HÜQUQLAR
KONTEKSTİNDƏ: ÇİNİ VƏ AZƏRBAYCANI
BİRLƏŞDİRƏN KRİTERİYALAR**
mövzusunda İnsan Hüquqları İnstitutunun

ELMİ MƏRUZƏSİ:

GİRİŞ:

B.e.ə VI-V əsrlərdə yaşamış və bu günə qədər bütün dünyanın qəbul etdiyi böyük Çin filosofu, dövlət mütəfəkkiri Konfutsi vaxtilə deyirdi: *“Dövlət ağılla idarə olunarkən, yoxsulluq və səfalət utandırıcıdır, dövlət ağılla idarə olunmayanda isə zənginlik və şərəf utandırıcıdır”*. [15]

XIII əsr Azərbaycanın və Şərqi, eləcə də bütün dünyanın böyük filosoflarından olmuş Nəsirəddin Tusi (1200-1274) dövlət haqqında qeyd edirdi: *“...Olkə dolandırmağa məsul adam bir şeyi qəti bilməlidir ki, dövlətlərin bünövrəsi qarşılıqlı kömək və əmək əsasında birləşən, beləliklə, bir bədənin üzvləri yerində olan insanların ümumi ittifaqı zəminində yaradılmışdır. Bu ittifaq ədalətli olsa, dövlət haqq, olmasa, dövlət nahaq yaradılmışdır... Dövlət yalnız ədalət əsasında uzun müddət yaşaya bilər. ...Ədalətin birinci şərti odur ki, xalqın müxtəlif təbəqələri arasında uyğunluq yaradılsın...”* [11,293-295]

Onu xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, dünyanın nəhəng iqtisadi, siyasi və milli-mədəni və milli-dini mərkəzlərindən biri olan Çinlə – bu dövlətdən ərazi, əhali, iqtisadi baxımından çox kiçik olan Azərbaycanı

güc və potensial kriteriyalarının miqyası və kəmiyyəti üzrə tamamilə eyniləşdirmək düzgün olmaz. Lakin buna baxmayaraq, son dövrlərdə Çin və Azərbaycanı həm daxili, həm də xarici siyasətdə tamamlayan oxşar tarixi-siyasi və sosial-iqtisadi proseslər əhatə etməkdədir. XX-XXI əsrin əvvəllərini əhatə edən dövr üçün hər iki dövlətdə bir çox parametrlərinə görə uyğun və oxşar məzmunlu siyasət reallaşdırılıb və bu gün də eyni məzmun kəsb edən proseslər mövcuddur. Maraqlısı ondan ibarətdir ki, gələcək inkişaf hədəflərindəki siyasət istiqamətlərində hər iki dövlətin hədəflərində müəyyən konseptual oxşarlıq və uyğunluqlar yer alıb. Hər iki dövlət öz vətəndaşlarının mövcud və gələcək hüquqlarını (xüsusilə sosial sahələrdə) təmin etməyi prioritet məqsəd kimi qarşılarına qoyublar. Bu baxımdan Azərbaycan Konstitusiyasının 16-cı maddəsində yazılır ki, Azərbaycan dövləti xalqın və hər bir vətəndaşın rifahının yüksəldilməsi, onun sosial müdafiəsi və layiqli həyat səviyyəsi qayğısına qalır. [1] Çin Konstitusiyasının on üçüncü maddəsinə görə, vətəndaşların qanuni şəxsi mülkiyyətləri toxunulmazdır. Həmin maddəyə əsasən, dövlət vətəndaşların şəxsi mülkiyyətə olan hüquqlarını və varislik hüquqlarını qoruyur. Çin Konstitusiyasının ikinci bölməsi vətəndaşların əsas hüquq və öhdəlikləri adlanır və bu bölmədə vətəndaşların hüquqları geniş şəkildə öz əksini tapır. [24]

Azərbaycan və Çin bu gün dünyaya açıq dövlətlərdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev bu yöndə dövlət siyasətinin əsaslarını dəfələrlə vurğulayıb. Eyni mövqedən (açıq qapılar möqeyindən) Çin Xalq Respublikasının dövlət rəhbəri də çıxış edir. Belə ki, xarici siyasət kursunun strategiyasına münasibətdə ÇXR-in sədri Si Çinpin bildirmişdir ki, yaxın illərdə Çin sülh əsasları ilə inkişaf yolunu və qarşılıqlı səmərəlilik əsasında xarici dünyaya açıqlıq strategiyasını dəyişməz olaraq tutmaqda davam edəcək, eyni zamanda özünün beynəlxalq öhdəliklərini yerinə yetirərək, bütün ölkələrlə dostluq və əməkdaşlığa səy göstərəcəkdir. [28] (Qeyd: *Çin Kommunist Partiyasının 2012-ci ilin noyabr ayından başlamış XVIII qurultayının başa çatdığı və 2013-cü ilin 3-17 martı arasında keçirilən Ümumçin xalq nümayəndələri Məclisinin və Çin Xalq siyasi məsləhət şurasının Ümumçin Komitəsinin yığıncağında Çin rəhbərlərinin "beşinci nəsl" hesab olunan Si Çinpin ÇXR-in sədri seçilib. O, eyni zamanda Çin Kommunist Partiyasının*

Mərkəzi Komitəsinin baş katibidir. Eyni zamanda Çin Mərkəzi hərbi Şurasının və Çin Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin hərbi Şurasının sədridir). [28]

Azərbaycan-Çin əlaqələrinə dair qısa xronika:

1991-ci il dekabrın 27-də Çin Xalq Respublikası Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımışdır. 1992-ci il aprelin 2-də Azərbaycan Respublikası ilə ÇXR arasında diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. 1994-cü ilin martında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyev, 2005-ci ilin martında isə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Çində rəsmi səfərdə olmuşlar.

Azərbaycan ilə Çin arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, bu sahədəki problemlərin həlli məqsədilə Hökumətlərarası İqtisadi Komissiya yaradılmışdır. Komissiya 2003-cü ildə Azərbaycan-Çin Ticarət-İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə İşçi Qrupu kimi təsis edilmişdir. 2009-cu ildən etibarən Azərbaycan-Çin Ticarət-İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiya kimi fəaliyyət göstərir. Komissiyanın birinci iclası 2009-cu ilin may ayının 27-də Pekin şəhərində keçirilmişdir.

2010-cu ilin məlumatına əsasən, Azərbaycan-Çin ticarət dövriyyəsinin həcmi 925,9 milyon ABŞ dolları olmuşdur. [14] Azərbaycanın iqtisadi inkişaf naziri Şahin Mustafayevin məlumatına görə (Çində nümayəndə heyəti ilə birlikdə səfərdə olarkən və biznes forumda iştirak edərkən bu məlumatları bildirib), 1995-2011-ci illər ərzində Çin şirkətləri tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna 102,5 milyon ABŞ dolları, neft-qaz sektoruna isə 598 milyon ABŞ dolları məbləğində sərmayə yatırılıb. İki ölkə arasında çoxlu sayda beynəlxalq sənədlər imzalanıb.

Burada məruzənin əsasən beş baza istiqamətində, uyğunluqlar və oxşarlıqlar kontekstində, elmi təhlillər aparılmaqla həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

– Çinin və Azərbaycanın tarixi-iqtisadi və sosial-siyasi inkişaf xüsusiyyətlərinin oxşarlıqlarının əsasları istiqamətindən-oxşarlıqlar və uyğunluqlar bazasında;

– Çin və Azərbaycanın vətəndaşlarının konstitusiya hüquqlarının təmin olunmasının əsasları istiqamətindən-oxşarlıqlar və uyğunluqlar kontekstində;

– sosial-iqtisadi hüquqların təmin edilməsi əsasları üzrə-oxşarlıqlar və uyğunluqlar prizması ilə;

– hər iki ölkədə gələcək inkişafa yönəlmiş siyasətin uyğun və oxşar məzmunlu hədəfləri baxımından;

– gələcək birgə inkişaf üçün əməkdaşlıq və tərəfdaşlıq sahəsində əlaqələr üçün perspektiv istiqamətlər yönündən.

Məruzə əsasən hər iki dövlətin yaxın keçmişi (XX–XXI əsrin əvvəlləri), bu günü və gələcəyi haqqında iqtisadi-sosial və siyasi fəaliyyətinin qısa məzmunlu əsasları və onlar arasında olan uyğunluq və oxşarlıqlar üzrə hazırlanmışdır. Məruzənin hazırlanmasında hadisələrin zamanın ardıcıl trayektorik xətlər üzrə davam etməsi əsas sistemləşdirici, strukturlaşdırıcı və uyğunlaşdırıcı prinsiplər kimi göstərilir.

Bu gün bütün dünyanın elm və siyasət mərkəzlərinin diqqəti başlıca olaraq Çinə yönəldilmişdir. Belə ki, Çin Kadrlar Nazirliyinin tərkibində olan Kadrlar İnstitutunun məlumatına əsasən, dünyanın 500 nəhəng korporasiyasına məxsus olan 400 dən yuxarı tədqiqat təşkilatı Çində öz filialını açıb. Onların içərisində Bell Labs Research China (BLRC), Microsoft Research China kimi şirkətlərin adlarını qeyd etmək olar. [29]

İnsan hüquqları dedikdə, bu anlayışı tam şəkildə mücərrəd bir məfhum kimi qəbul etmək düzgün deyil. İnsanlar bütün fəaliyyət sferalarında, eləcə də cəmiyyətlərdəki müxtəlif təbəqələrarası münasibətlərdə olarkən hüquqlarını özləri ilə daşıyırlar və müxtəlif məqamlarda, demək olar ki, əksər hallarda bu hüquqları təcəssüm etdirirlər. Təbii hüquqlar daima zənginləşən, təkmilləşən xassələrə malikdir. Həm də sabit şəraitdə bürüzə verəndir. Pozitiv hüquqlar isə daima genişlənəndir, tərkibini zənginləşdirəndir və insan fəaliyyətinin məhsulu olan resurslara bağlı olaraq təkmilləşəndir. Bu baxımdan da təbii hüquqlar köklü olaraq dəyişməyən məfhumdur, konkret və mücərrəd normalardır, pozitiv hüquqlar isə şaxələnən tərkibliyədir. İnsanlar fəaliyyətlərini genişləndirdikcə, dövlət təkmilləşdikcə, varlandığıca, cəmiyyət zənginləşdikcə pozitiv hüquqlar təmin edilir və bu da nəticədə baza hüquqlara xidmət

göstərir. Əslində isə, köklü fəlsəfi yanaşmadan çıxış edərək, belə qənaə-tə gəlmək olar ki, təbii və pozitiv hüquqlar vəhdətdədir və üst hüquqlar alt hüquqların, yəni təbii hüquqların təmin olunmasına xidmət edir. Bu şaxələnmə insanların hüquqlarının zənginləşməsinə, bütövləşməsinə, bu nöqtəyi-nəzərdən də təmin olunmasına yönəlndir. Vətəndaşların so-sial-iqtisadi hüquqları onların baza hüquqlarının tərkib hissəsidir.

Hüquqların yüksək səviyyədə təmin edilməsi dövlətləri gücləndirir. Məsələn, Çin və Azərbaycanın timsalında bunun şahidi olmaq olar. O dövlətlər güclü, sabit və dinamik inkişaf edən olurlar ki, onlarda bütün resurslardan istifadə pozitiv qaydada və sistemli əsaslarla həyata keçi-rilir və pozitivlikdən də təbii hüquqların tərkibinin zənginliyi formala-şır. (Azərbaycan və Çində dövlətin güclü sistemlərə, bu baxımdan struktur və mexanizmlərə malik olması bu iki dövlətin güclənməsinə xidmət edir) Pozitiv hərəkətlər olmazsa, eləcə də hüquqlar şaxələnməz-sə, təbii hüquqlar da təmin oluna bilməz. Çin və Azərbaycan xüsusilə XXI əsrin başlanğıcından daha çox öz resurslarını insanların təbii hü-quqlarının təmin edilməsinə yönəldirlər. Bu da nəticədə dövlətlərin və cəmiyyətlərin güclənməsinə gətirib çıxarır. Dövlətlərin güclənməsində əmək resurslarından (məhsuldar qüvvələrdən) səmərəli istifadə halları mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Həm Çində, həm də Azərbaycanda son dövr həyata keçirilən siyasətin başlıca hədəfi güclənmək və bu yöndə əmək məhsuldarlığını artırmaqdan ibarətdir. Azərbaycanda və Çində dövlətlə vətəndaş arasında olan harmonik münasibətlər vətəndaşların əmək məhsuldarlığı fonunda inkişaf etməkdədir.

Daha çox sosial-iqtisadi mahiyyəti və maddi-mənəvi ruhu özündə daşıyan insan hüquqları dövlət siyasətinin pozitiv yönümlü mahiyyəti və məzmununda, dövlət hakimiyyətinin məqsədyönlü fəaliyyətində tə-min olunur. İnsan hüquqlarının təmin olunması aspektlərini formada yox, məzmununda axtarmaq daha məqsədəuyğundur. İnsan hüquqları tə-min olunarkən, özünün real məzmunu ilə bürüzə verir. Məzmun etiba-rilə hər bir dövlətin məqsədi vətəndaşlarının baza və əlavə hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev dəfələrlə vurğulamışdır ki, Azərbaycan hakimiyyətinin fəaliyyətinin başlıca məqsədi vətəndaşlara xidmətdən ibarətdir. Dövlətlər öz vətəndaşlarının hüquqlarını təmin etmək üçün, hüquqların təmin olunmasında resurs-

lardan faydalanmaq məqsədilə daxili və xarici siyasət həyata keçirirlər. Daxili və xarici siyasət istiqamətində dövlətlər resurslarını istifadə etmək üçün hüquq normaları yaradırlar. Qanunvericiliyin əsası olaraq Konstitusiyaya dövlətin normalar strukturunun və normalar sisteminin “piramidasının” başında dayanır. Konstitusiyadan irəli gələrək digər hüquqi-normativ aktlar qəbul olunur. Dövlət quruluşlarından (monarxiya və ya da respublika) asılı olmayaraq, bütün dövlətlərin məqsədləri vətəndaşlarının təbii və pozitiv hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir. (Çin və Azərbaycanın dövlət siyasətlərinin məzmunu baza olaraq burada vəhdət təşkil edir. Hər iki dövlət sosialyönlü siyasəti reallaşdırırlar və siyasətin baza köməkçi xəttində himayəçi tərəf kimi dövlətlərinin özlərini görürülər). Burada quruluş sadəcə forma xarakteri kəsb edir və ən əsası vətəndaşların demokratik hüquqlarının təmin edilməsidir ki, buradan da “xoşbəxt insan-sağlam dövlət” fəlsəfi fikir vəhdəti meydana gəlir. Təbii hüquqların təmin edilməsi üçün pozitiv siyasəti müəyyənləşdirmək və icra mexanizmlərini təşkil etmək mövcud və gələcək zamanda dövlət siyasətinin əsaslarını, məramını, məqsədini təşkil edir. Məlumdur ki, Çin (sosialist demokratiyası, xalq diktaturası) və Azərbaycanda (sosial demokratiyaya söykənən) respublika quruluşları mövcuddur və hər iki dövlətin, mövcud və gələcək zaman baxımından, məqsədi müxtəlif yollarla öz resurslarından (burada təbii və material resurslardan) istifadə etməklə, vətəndaşlarının hüquqlarını təmin etməkdir. Hər bir xalqın psixologiyası onun qanunvericiliyində də əks oluna bilər. Məsələn, Çin Konstitusiyasından görünür ki, bu sənəd Çin xalqının ənənəvi mühafizəkarlığından irəli gələrək, xalqın tamamilə müdafiəsinə, – həm də dövlətin tam qayğısı fonunda, – söykənir. Çində dövlət tam şəkildə vətəndaşlarla bağlı məsuliyyəti öz üzərinə götürür. Çin Konstitusiyası daha çox himayəedici bir sənəddir. Azərbaycan Konstitusiyası Azərbaycan xalqının müdafiəsi, hüquqlarının təmin olunması və qorunması yolunda ən mühüm bazaya malik olan və bütün hüquq-normativ komplekslərin vahid məzmununu əks etdirən bir sənəddir. Vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqları qanunvericilikdə birləşmiş və şərtləndirici vəhdəti olan bir bölmədir. Çində vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqları ilə Azərbaycanda vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqlarının qanunvericilik bazasında təsbit olunması, – müəyyən

fərqlərin və ziddiyyətlərin olmasına baxmayaraq –, məzmun etibarilə çoxlu sayda oxşarlıqlarla müşahidə edilir. Çində dövlət daha çox səlahiyyəti öz üzərinə götürür, cəmiyyətin, müdafiəsini və inkişafını öz əlində saxlayır. Çin də dövlət resursların istifadəsində qəti və imperativ səlahiyyətlərə malikdir. Azərbaycanda da oxşar siyasət həyata keçirilir. Azərbaycanda dövlət daha çox şəraityaradıcı funksiyanı yerinə yetirir və himayəçi olmaqla yanaşı, bir çox hallarda müşahidəçi-nəzarətçi qismində çıxış edərək, cəmiyyətin özü tərəfindən resursların istifadə imkanları üçün şəraitin yaradılması prinsiplərini əsas götürür. Burada cəmiyyətin enerjisindən istifadə olunması prioritet təşkil edir. Çində dövlət bu funksiyanı genişləndirir və hərtərəfli ümumi məzmununda öz daxilinə salır. Çin hakimiyyəti qəti nəzarətədiçi, müşahidədiçi və bu baxımdan da mühafizəkarlığa söykənən idarədiçidir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, bu kimi bəzi fərqləndirici amillər əslində çox hallarda formal xarakterə malik olur və məzmun etibarilə vətəndaş (insan) amilini xidmət yolunda mərkəzi obyekt kimi götürür.

Dövlətlər o zaman güclənirlər ki, onlar daima bütün sahələrdə hüquqi islahatlar həyata keçirirlər. Hüquqi islahatlar tənzimləyici əhəmiyyət daşıyır və hüquq normalarının yerinə yetirilməsi aidiyyəti sahələrdə islahatları və təkmilləşdirici dəyişiklikləri öz arxasınca aparır. Bu islahatlar sayəsində resursların yeni-yeni istifadə istiqamətləri meydana gəlir. İslahatlar siyasət sahələrinin müvafiq istiqamətləri üzrə birləşdirici-şərtləndirici əsaslarla həyata keçirilir və şəbəkə xarakterinə malik olur. İslahatlar ardıcıl, köklü və dinamik dəyişikliklərə gətirib çıxarır. Sosial islahatlar fonunda onu qeyd etmək olar ki, Çində 1949-cu ildən bu yana, xüsusilə XXI əsrin əvvəllərindən, səhiyyə sürətlə inkişaf etmişdir. Əhalinin sağlamlıq göstəricilərinin kompleks əsaslarına görə, uzun ömürlülük baxımından Çin "kasıb ölkələr" kateqoriyasından "orta gəlirli ölkələrin aşağı qrupu" səviyyəsinə yüksəlmişdir. [20] Sosial-iqtisadi islahatlar fonunda Azərbaycanda son 10 il ərzində yoxsulluq 50 faizdən 6 faizə düşmüşdür. [6]

İslahatlar münasibətlər və əlaqələrin zaman və gerçəkliklər prizmasından irəli gələrək, resursların yeni təyinat üsullarının tətbiqini özündə əks etdirən prosesə çevrilir. Vətəndaşların konstitusiya hüquqları onların ümumiləşdirilmiş və piramidal strukturun yuxarı mərhələsində daya-

nan hüquqlarıdır. Buradan artıq vətəndaşların siyasi hüquqları anlayışı ortaya çıxır. Lakin hüquqların şərti bölgüsünə müvafiq olaraq konstitusiyaya hüquqlarını tək yuxarı mərhələ hüquqları ilə (məsələn, seçki hüquqları, dövlət siyasətində iştirak hüquqları, dövlət qurumlarında təmsil olunmaq hüquqları və s.) məhdudlaşdırmaq düzgün deyil. Bunu sadəcə elmi-tədqiqat istiqaməti kimi yanaşma obyektinə və predmetinə götürmək olar. Vətəndaşların hüquqları vahid hüquqlar sistemində şaquli (daxilən tərkib etibarilə zənginləşmə) və üfiqi (ətrafa doğru-sahələr və məkanlar üzrə genişlənmə) trayektorik əsaslarla böyüyür və onların fəaliyyətlərinə uyğun olaraq bütün sahələri əhatə edir. Bu baxımdan da vətəndaşların hüquqları şəbəkələnmə xüsusiyyətlərinə malik olur. Sadalanan fikirlərə əsasən, belə qənatə gələ bilərik ki, vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqları onların konstitusiyaya hüquqlarından şəbəkələnir və birbaşa təbii hüquqların təmin edilməsinə yönəlir (məsələn, Azərbaycan Konstitusiyası) və geniş anlamda isə təbii hüquqların özü mənasını verir. Sosial-iqtisadi hüquqlar dövlətin həyata keçirdiyi iqtisadi və sosial siyasətin məcmuəsindən və qarşılıqlı şərtlənməsindən irəli gələrək təmin olunur. Bu bir bölmədir və iki sahənin şərtləndirici birləşməsindən meydana gəlir. Dövlətin əsas borcu (dövlət vətəndaşlar üçün faydalı siyasət həyata keçirmək borcuna malikdir) təbii hüquqları tanımaqla sosial-iqtisadi hüquqları təmin etməkdən ibarətdir. Hər bir dövlətin hüquqdan irəli gələn vəzifə və funksiyaları onun vətəndaşlarının bütün sahələrdə olan hüquqlarını təmin etməkdən ibarətdir. Hüquq insanların özü ilə "gəzir" və özlərinə də bağlı olur. İnsan hüquqlarının təmin olunması yönündə dövlət siyasətinin real pozitiv məzmunu o halda üzə çıxır ki, dövlət hakimiyyəti öz resurslarını məqsədyönlü şəkildə istiqamətləndirməyi bacarır. Burada resurslar tələbatı ödəyən amillər olaraq mühüm rol oynayır.

Çin və Azərbaycan dövlətləri, onların hakimiyyətləri öz ölkələrində siyasətlərinin əsas hədəflərini sosial sahələrə bağlayırlar və ardıcıl inkişafı əsas götürürlər. Onlar baza sahələrin, yəni iqtisadiyyatın quruluşunu üst sahələrin, yəni sosial sahələrin inkişafına yönəldirlər. Burada sosial sahələrin üst qat olması sadəcə olaraq struktur formasından irəli gəlir və əslində sosial hüquqlar baza hüquqların tərkibinə çevrilir. İqtisadiyyat sosial hüquqlara xidmət edir və bu da nəticədə insan hüquqlarının təminatına yönəldilir.

Hər iki dövlət inkişaf etməkdədir və resurslarının daxildə və xaricdə istifadəsinə xüsusi fikir verirlər. Elmi-tədqiqat araşdırmasından belə qənaətə gəlinir ki, hər iki dövlətin məqsədi vətəndaşları qorumaq, onların sosial-iqtisadi və maddi vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq və sosial müdafiələrini gücləndirməkdən ibarətdir.

Elmi-tədqiqatın araşdırma nəticələrinə əsasən, qeyd etmək olar ki, Çin və Azərbaycanın vətəndaşların sosial-siyasi hüquqlarının təmin edilməsi sahəsində siyasətləri daxili və xarici olmaqla, müxtəlif və kompleks əhəmiyyət kəsb edən sahələri əhatə edir. Hər iki dövlət xarici ticarətə xüsusi önəm verir və Ümumdaxili Məhsulda xaricə satılan məhsulların payı üstünlük təşkil edir. Belə ki, Çin öz istehsal məhsullarını daha çox xarici ölkələrə ixrac edir, Azərbaycan da neft və qazdan əldə olunan gəlirlər hesabına ümumdaxili məhsulunun həcmi artırır. Sosial məqsədlərin təmin olunması istiqamətində hər iki dövlətin siyasəti başlıca olaraq onların iqtisadi güclərinin formalaşmasına xidmət edir. Hər iki dövlətin həm kənd təsərrüfatı, həm də sənaye sahələrində islahatlara söykənən iqtisadi siyasətləri (Azərbaycanda XX əsrin 90-cı illərində torpaq islahatlarının həyata keçirilməsi, kəndlilərə verilən pay torpaqları və əkmək üçün subsidiyalar; Çində kommunaların ləğv edilməsi və "ailə nizamlaması" sistemində keçid və dövlətin sosial qayğısı buna nümunədir) əslində sosial maraqların ödənilməsinə istiqamətlənir və vətəndaşların qarşılıqlı məzmun kəsb edən hüquqlarının təmin olunmasına söykənir. Bu da dövlətlərin fəaliyyətlərinin iqtisadi-sosial siyasi mahiyyətlərini üzərə çıxarır.

XXI əsrin sürətlə inkişaf edən dövlətləri olaraq Çin və Azərbaycan gələcəyə inkişaf uğrunda addımlayırlar. Onların bu siyasəti regional və qlobal miqyasda status və mövqelərinin möhkəmlənməsinə xidmət edir. Beynəlxalq iqtisadiyyat və siyasət institutlarının və digər elm mərkəzlərinin diqqəti inkişaf etməkdə olan bu iki dövlətə yönəlir. Hər iki dövlətdə bütün hüquq sahələri üzrə daimi islahatlar həyata keçirilir. Bu islahatların məqsədi qarşılıqlı məzmun kəsb edən sahələr arasında balanslaşdırılmış qaydada əlaqəni təmin etmək və vəhdətlik formasında birgə inkişafı yaratmaqdan ibarətdir. Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, məhz balanslaşdırma siyasəti bütün sahələr arasında bütövlük yaradır və inkişaf üçün vahid enerjini ortaya qoyur. İslahatların tərkibi olaraq hər iki dövlətdə qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər edilir. Dövlətlərdə

təkmilləşdirmə və sadələşdirmə siyasəti (burada vətəndaşlara sosial xidmətlər yönündə) həyata keçirilir.

Hər iki dövlətin iqtisadi-siyasi və sosial inkişafını özündə cəmləşdirən bir tarixi inkişaf uyğunluqları mövcuddur. Bu tarixi inkişaf uyğunluqları bu iki dövlətin, vətəndaşlara xidmət üçün bir siyasi qurum olaraq, mahiyyət və məzmunu arasında oxşarlıqları üzə çıxarır.

Çinin və Azərbaycanın həyata keçirdikləri siyasətin oxşarlıqları və uyğunluqlarını aşağıdakı şəkildə ümumiləşdirmək olar:

– hər iki dövlətin Şərq dövlətləri olması və ənənəvililiyi qoruyub saxlaması, cəmiyyətin və dövlətin siyasətində bu kriteriyalardan istifadə olunması-bu baxımdan himayəçilik siyasətləri;

– hər iki dövlətin multikulturalizm regionlarında və onların qovşağında yerləşməsi amilləri – Azərbaycan islam-xristian dünyasının qovşağında yerləşib, Avrasiya dövlətidir; Çin konfutsiçilik, xristiançılıq, islamçılıq və buddizmin və şamanizmin əhatə olunduğu bir məkandadır;

– hər iki dövlət regional liderdir – Çin Asiya nəhəngidir və Uzaq Şərqi və Asiya-Sakit okean regionun birləşməsinin nəhənglərindən biridir, eyni zamanda Cənub-şərqi Asiya regionunun birləşdirici mərkəzidir; Azərbaycan Cənubi Qafqazın iqtisadi baxımdan lider dövlətidir; Avropa ilə Asiyanın, Şimal ilə Cənubun tranzitində əlverişli coğrafi mövqeyə malikdir, Xəzər-Aralıq dənizi regionlarını geoiqtisadi baxımdan birləşdirən mərkəzdir;

– hər iki dövlətin xarici regional siyasətində uyğunluqlar və oxşarlıqlar var: Çin regionda balanslaşdırma siyasətinin tərəfdarıdır və daha çox iqtisadi amil üzərində öz siyasətini qurur, dövlətin regional maraqlarında iqtisadi məsələlər xüsusi önəm kəsb edir. Hərbi-siyasi ittifaqlara qoşulmayıb və çoxaspektli iqtisadi-mədəni siyasət reallaşdırır. Digər dövlətlərlə sadəcə olaraq iqtisadi və siyasi fonda birləşmələr yaradır;

– hər iki dövlət inkişaf etmiş, inkişaf etməkdə olan dövlətlərlə öz münasibətlərini qarşılıqlı etimad əsasında qurur.

I BÖLMƏ

Azərbaycanda və Çində iqtisadi və sosial-siyasi sahələrdə tarixi inkişaf proseslərinin (XX-XXI əsrin əvvəlləri) uyğunluqları və oxşarlıqlarının əsasları

Çin xalqının XX əsr boyu yaşadığı sosial-iqtisadi proseslər Azərbaycan xalqının elə XX əsr boyu yaşadığı proseslərlə oxşarlıqlar və uyğunluqlar təşkil edir. XX əsrin birinci yarısı və ikinci yarısının böyük hissəsi Çində sosial-iqtisadi və hətta dövlətçilik siyasətinin gərginliyi ilə xarakterizə olunur. Bu dövr, xüsusilə XX əsrin birinci yarısını əhatə edən mərhələ, Çin həyatının qeyri-sistəmlilik mərhələsi kimi xarakterizə edilə bilər. Əhalinin kasıbçılıq səviyyəsi, sənayenin demək olar ki, yoxluğu, kənd təsərrüfatında əl əməyindən geniş istifadə və əsaslı aqrar siyasətin olmaması ölkənin inkişafına da öz mənfi nəticələrini göstərmişdir. Digər tərəfdən də beynəlxalq vəziyyətin gərginliyi, ölkədə işğalçı qüvvələrin olması, ölkədaxili qruplar arasında baş verən mübarizələr Çin tarixinin çətinliyini və sosial-iqtisadi inkişafın keşməkeşliyini yaratmışdır. Çin tarixinin digər bir mərhələsi Çin Kommunist Partiyasının 1943-cü ildən sədri olmuş, Çin Kommunist Partiyasını yaradanlardan biri olan və 1954-1959-cu illərdə Çin Xalq Respublikasının sədri vəzifəsini tutmuş Mao-Tsedunun (1893-1976) fəaliyyəti ilə bağlıdır. Bu dövr Çin dövlətinin möhkəmlənməsi ilə yadda qalsa da, ölkə daxilində ağır sosial-siyasi vəziyyətlərlə müşahidə edilmişdir. Onun tərəfindən "böyük təkən" (1958-1960) adlı siyasətin həyata keçirilməsi onun dövlət mövqelərini zəiflətməmişdi. Marksizm-leninizm ideyalarının birləşməsindən ortaya çıxan "maoizm" nəzəriyyəsi əsasında ölkədə tətbiq edilən "mədəni inqilab" (1966-1976) layihəsi Çinin inkişafına zərbə vurmuş oldu. [16, 490] Ölkədə təqribən 100 milyon insan (xüsusilə ziyalılar) repressiyaların qurbanına çevrildi, köhnə kadrlar partiyanın qəzəbinə tuş gəldi. 1958-ci ildə Maonun təklifi ilə "xalq kommunaları" yaradıldı və praktiki olaraq bütün kəndlilər bu birliklərə daxil edildilər. [16,496-497]

Azərbaycan tarixinin də XX əsrin əvvəlləri, xüsusilə 20-30-cu illəri çətinliklər, gərginliklər və repressiyalarla xarakterizə edilir. Sovet hökumətinin "kollektivləşdirmə" (kolxozların yaradılması, torpaq mülklərinin milliləşdirilməsi) siyasəti xalq əmlakına vurulan köklü zərbələrlə

yadda qalıb. Xalqın çoxlu sayda ziyalıları və sadə vətəndaşları rejimin repressiyalarının qurbanına çevrilib. Repressiya illərində təkcə güllənənlərin sayı 50 min nəfərdən çox olmuş, 100 min nəfərdən artıq insan Sibirə və Qazaxıstana sürgün edilmişdir. [7,47] 1960-cı illərdə Azərbaycan iqtisadiyyatında geriləmələr mövcud idi. [7,48]

1970-ci illərdə Heydər Əliyevin ölkə rəhbərliyinə gəlməsi ilə iqtisadiyyatın inkişafında müsbət istiqamətdə əsaslı dönüş yarandı. Onu qeyd etmək olar ki, 1945-ci ildən 1970-ci ilə qədər olan dövrlə nisbətə 70-ci illər ərzində daha çox məhsul istehsal olunmuşdu. [7,50] XX əsrin 70-80-ci illəri ərzində milli gəlirin ümumi həcmi 2,5 dəfə artmışdı. Respublikada sənaye istehsalı, həmçinin əmək məhsuldarlığı iki dəfə, xalq istehlakı mallarının istehsalı isə üç dəfə artmışdı. [7,51] Kənd təsərrüfatında artım 2,7 dəfə olmuşdur. 70-80-ci illərdə xalq təsərrüfatının inkişafına cəlb edilən vəsaitin məbləği 50 illə müqayisədə 1,5 dəfədən artıq idi. [7,51] Bu dövr üçün iki milyondan çox adam öz şəraitini yaxşılaşdırmışdı. [7,51] Həmin dövrdə Azərbaycanın daxilində hazırlanan ali təhsilli mütəxəssislərlə yanaşı, Moskvanın, eləcə də keçmiş SSRİ-nin digər şəhərlərinin 170 aparıcı ali elm və təhsil ocağına 3500 azərbaycanlı oğlan və qız göndərilmiş, gənc azərbaycanlı oğlanların ali hərbi məktəblərə cəlb olunması işinə xüsusi diqqət yetirilmişdi. [7,51]

Çin tarixinin XX əsrinin 70-ci illəri dirçəlməyə başlama ilə xarakterizə olunur və Den Syaopin (1904-1997-ci illərdə yaşayıb. 20 mart 1978-24 iyun 1989-cu illərdə Çin Xalq Siyasi Məsləhət Şurasının Ümumçin Komitəsinin 3-cü Sədri olub və s.. Həmçinin müxtəlif dövlət və partiya vəzifələrini tutub) hökumətdə təmsil olunması Çində "açıq qapı" siyasətinin tətbiqinə və köklü islahatlara gətirib çıxarıb. "Xalq kommunaları" sistemi ləğv olunub və kəndlilərlə yeni münasibətlərin əsasları formalaşdırılıb. Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin Azərbaycan dövlətinin formalaşdırılması və inkişafı yolunda XX əsrin 70-80-ci illərində həyata keçirdiyi uğurlu siyasət də Çindəki bu dövr üçün xarakterik olan Den Syaopin islahatları ilə üst-üstə düşür. Çində islahatlar 1978-1979-cu illərdən başlamışdır və yalnız 1985-ci ildə dövlət gəlirlərinin əhəmiyyətli dərəcədə artımı müşahidə edilmişdir. 1990-cı illərdə dövlət gəlirlərinin 72 faizi ticarət və xidmətdən olan gəlirlər təşkil etmişdir. Fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirlərindən birbaşa tu-

tulan vergilər isə 11 faiz olmuşdur. Dövlət büdcəsinin əsas xərcləri kapital əsaslı tikintiyə sərf olunmuşdur və 1992-ci ildə bu rəqəm 37 faiz təşkil etmişdir. Dövlət büdcəsinin xərcləri istiqamətlərinə görə ikinci yerdə təhsil və mədəniyyət sahələri qərarlaşmışdır. Bu istiqamətdə dövlət büdcəsinin təqribən 20 faizi məsrəf olunmuşdur. [18]

Kənd təsərrüfatı-XX əsrin 70-ci illəri. Çində "xalq kommunaları"-nın "ailə quruluşuna (ailə nizamına)" keçməsi sayəsində ölkənin kənd təsərrüfatında 1970-ci illərin sonunda və 80-ci illərin əvvəllərində böyük irəliləyişlər başladı və kənd təsərrüfatı məhsullarının ölkənin Ümumdaxili Məhsul həcmində payı həlledici dərəcədə artdı. Rəsmi məlumatlara əsasən, 1990-cı illərin sonuna Çində təqribən 95 milyon ha. istifadə olunan torpaqlar mövcud olmuşdur.

Cənubi Çində bir çox əyalətlərin torpaqları ildə üç dəfəyə qədər məhsul verir. Ölkənin böyük ərazisi və müxtəlif iqlim, torpaq və relyef şəraiti müxtəlif aqroekosistemlərin formalaşmasının əsaslarını yaradıb. Çində 50-dən çox tarla, 80 növdə bostan, 60 növdə isə bağçılıq bitkiləri əkilir. Çində ən məhsuldar kənd təsərrüfatı məhsulları Sıçuan əyalətində və subtropik Quandun əyalətində əkilir. Çində kənd təsərrüfatı 1950-1997-ci illərdə əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. Belə ki, strateji məhsullar içərisində taxıl 5 dəfə, qarğıdalı təqribən dörd dəfə, düyü isə 3 dəfə artmışdır. Kənd təsərrüfatında əsas artım 1975-ci ildə baş vermişdir. Kommunalarda torpaqların özəlləşdirilərək ailələrə verilməsi nəticəsində, əvvəlcə qeyd olunduğu kimi, kənd təsərrüfatında böyük sıçrayışlar baş vermişdir. Torpaqların əvvəlcə qısa müddətə (1-3 il), sonra isə uzun müddətə (50 ilə və daha çox) kəndlilərə verilməsi sayəsində böyük irəliləyişlər baş vermişdir. Qarğıdalı yığımına görə Çin ABŞ-dan sonra dünyada ikinci yerdə qərarlaşmışdı. 1999-cı illərdə Çində ət istehsalı sürətlə artmışdır. [21] 1949-cu ildə Çinin ictimai istehsal və milli gəlir strukturunda kənd təsərrüfatının payına təxminən 70% düşürdü. İnkilabdan sonrakı inkişaf illərində kənd təsərrüfatının əhəmiyyəti nisbətən azalsa da, iqtisadiyyatın başlıca sahəsi kimi qalmışdır. O, yüngül sənaye üçün xammalın əsas tədarükçüsüdür (70%). Kənd yerlərində məşğul əhəlinin sayı 313 mln. nəfər, ailə üzvləri ilə birlikdə isə 850 mln. nəfər təşkil edir, bu da birlikdə götürülmüş Rusiya, Yaponiya, İngiltərə, Fransa, Almaniya, İtaliya, Meksikadan 6 dəfə artıqdır. [13]

Azərbaycan və Çinin iqtisadi inkişaflarının mövcud templəri üzrə uyğunluqlar və oxşarlıqlar -XXI əsrin əvvəlləri

Azərbaycan. 2001-ci ildə Azərbaycanda adambaşına düşən xarici investisiyaların həcmi Müstəqil Dövlətlər Birliyi məkanında ən yüksək göstərici hesab olunurdu. [7,8]

1995-ci ildən başlayaraq iqtisadiyyatın gerilənməsinin qarşısını alındı və artımlar müəşhidə olundu. Belə ki, ümum daxili məhsulun həcmi 1996-cı ildə 1,3 faiz, 1997-ci ildə 5,8 faiz, 1998-ci ildə 10 faiz, 1999-cu ildə 7,4 faiz, 2000-ci ildə 11,4 faiz artmışdır. [7, 162] 1995-2000-ci illərdə ölkəyə daxil olan investisiyaların 57 faizi neft sənayesinin inkişafında istifadə olunmuşdur. [7,163] 1995-2000-ci illərdə əhalinin sosial-ri-fah halının yaxşılaşdırılması sahəsində əməli tədbirlər həyata keçirilmişdir. Dövlət büdcəsinin sosial yönümlü xərcləri içərisində təhsil xərcləri 2000-ci ildə (dövlət büdcəsinin 24 faizi) artmışdır. 1995-2000-ci illərdə əhalinin pul gəlirləri 2,6 dəfə çoxalmışdır. [7,195] 2001-ci ildə orta aylıq əmək haqqı 55 ABŞ dollar olmuşdur.

Son dövrlərdə Azərbaycanda sürətli inkişaf prosesləri yaşanmaqdadır. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında əksini tapan iqtisadi göstəricilərə əsasən, 2011-ci ildə real ümumdaxili məhsul 2003-cü illə müqayisədə 3 dəfə artmış, 2011-ci ilin yekunlarına əsasən Azərbaycan Cənubi Qafqaz üzrə yaradılan əlavə dəyərin 70 faizindən çox hissəsinə sahib olmaqla, regionun lider dövləti kimi mövqeyini gücləndirmişdir. [4] Son 8 ildə ölkənin strateji valyuta ehtiyatları 22 dəfədən çox artaraq, 2011-ci ilin yekunlarına əsasən 41 milyard ABŞ dollarına çatmışdır ki, bu da xarici dövlət borcunu, təxminən, 10 dəfə üstələyir. [4] Uğurlu sosial siyasət sayəsində yoxsulluq səviyyəsi 49 faizdən 2011-ci ildə 7,6 faizə enmiş, əməkhaqqı və pensiyalar dəfələrlə artırılmışdır. [4] Onu da qeyd etmək olar ki, Azərbaycan Dünya Bankının adambaşına düşən Ümumi Milli Gəlir təsnifatına görə "yuxarı orta gəlirli" ölkələr qrupuna daxildir. 2010-cu ilin BMT hesabatına əsasən, "orta insan inkişafı" ölkələri qrupunu tərk edərək, "yüksək insan inkişafı" ölkələri qrupuna daxil olmuşdur. [4] Azərbaycanın keçid dövrü artıq başa çatmışdır. Dövlət büdcəsinin gəlirləri və xərcləri ilbəil artır. Bu baxımdan Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin gəlirləri 2013-cü il üçün 19 milyard 154 milyon manat, xərcləri isə 19 milyard

810 milyon manat təsdiq edilib. [5] Bir çox layihələrin (*suvarma sistemi layihələrinin, dəmiryolu layihələrinin, məsələn, Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu layihəsi, enerji layihələrinin, məsələn, TANAP layihəsində Azərbaycanın iştirak payının layihələşdirilməsi, xarici ölkələrdə təhsil layihələri*), tədbirlərin (qaçqınların və məcburi köçkünlərin sosial-məişət və məskunlaşma məsələləri ilə bağlı tədbirlərin) maliyyələşdirilməsi üçün Dövlət Neft Fondu fəaliyyət göstərir. Fondun 2013-cü il üçün büdcəsinin gəlirləri 11 milyard 482 milyon manat, xərcləri isə 13 milyard 403 milyon manatdan çox təsdiq edilib. [10]

Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin fikirlərinə əsasən, 2013-cü ilin birinci rübündə ümumi daxili məhsul 3,1 faiz artmışdır. Bu artımı qeyri-neft sektorunun hesabına əldə ediləndir. 2013-cü ilin birinci rübündə qeyri-neft sektorunun inkişafı 11,4 faiz olmuşdur. Makroiqtisadi göstəricilər də çox müsbətdir. İnflyasiya cəmi 1,2 faiz təşkil edir. Keçən il inflyasiya 1,1 faiz idi. Əhalinin pul gəlirləri isə təxminən 6 faiz artmışdır. Kənd təsərrüfatında 4 faizdən çox artım olmuşdur. [6] Azərbaycanın iqtisadi inkişaf tempini şərtləndirən göstəriciləri təsnif edərkən, Prezident İlham Əliyev onu da vurğulamışdır ki, xüsusilə dünyanın əsas reyting agentlikləri "Standard & Poor's", "Fitch" və "Moody's" Azərbaycanın kredit reytingini artırmışlar. Onun fikrincə, Avropanın bəzi ölkələrinin kredit reytinglərinin aşağı salındığı bir dövrdə Azərbaycanın reytingi qalxır. Davos Dünya İqtisadi Forumu dörd il ardıcılıqla Azərbaycan iqtisadiyyatını MDB məkanında ən rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyat kimi qeyd edir. Bu gün dünya miqyasında rəqabət qabiliyyətliliyinə görə Azərbaycan iqtisadiyyatı 46-cı yerdədir. [6] Dövlətin sosial ayırmaları çərçivəsində onu vurğulamaq olar ki, Azərbaycanda sosial istiqamətdə də xərclər artır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2013-cü il büdcəsinin gəlirləri 2 milyard 632 milyon 695 min manat, xərcləri isə 2 milyard 632 milyon 695 min manat məbləğində təsdiq olunub. [8]

Çin. Çinin daxili inkişaf tempini saxlayan ən mühüm amil də daxili resurslarının artmasıdır. Belə ki, Çinin fiziki və hüquqi şəxslərinin banklarda çoxlu sayda depozitləri mövcuddur. Bu baxımdan 2009-cu ildə ölkədə maliyyə təşkilatlarının kassa gəlirlərinin 3/4 hissəsi depozitlərin payına düşmüşdür. [22] Çin innovasiya sahəsində də birinci yeri

tutur. J-20 adlanan beşinci nəsildə qırıcı təyyarələr istehsal olunur. Çin kosmosa adam göndərir, Ayın arxa tərəfinin şəkillərini çəkir. Çində yüksək texnologiya mövcuddur. "Tyanxe" adlanan Çin kompyuteri öz tez sürətli fəaliyyət gücünə görə birinci yerdə qərarlaşıb. [22] Çin hal-hazırda daş kömür istehsalına görə (əsas enerji resurslarıdır) dünyada birinci yeri tutur. Son üç ildə (2000-ci illərin sonları) əsas istehsalat fondlarında sərmayələrin payı Ümumdaxili Məhsul istehsalının 70 faizini təşkil etmişdir. Sosial sığorta və səhiyyə sahəsinə investisiyaların həcmi artmışdır. Bunlara yanaşı, Çində təhsilin səviyyəsi ilbəl artmaqdadır. Belə bir göstərici də var ki, tam orta məktəbi (12 illik baza əsasında) bitirənlərin 77 faizi ali məktəblərə daxil olur. [22]

Statistik göstəricilərə əsasən qeyd etmək olar ki, 2013-cü ilin ilk beş ayı ərzində Çinin maliyyə gəlirləri keçən ilə nisbətən 6,6 faiz artmışdır. Yerli büdcələrdə isə bu rəqəm 13,4 faiz olmuşdur. Yalnız 2013-cü ilin may ayında ölkədə olan xərclər 12 faiz artmışdır. 2013-cü ilin yanvar-aprel ayları ərzində 2012-ci ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 6,7 faiz artım qeydə alınmışdır. Təkcə 2013-cü ilin aprel ayında maliyyə gəlirləri 184 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir və bu da keçən ilin analoji dövrü ilə müqayisədə 6,1 faiz çox olmuşdur. Çində əsasən, yerli büdcələrin həcmi çoxalmışdır. Vergi gəlirləri yerlərdə 7,9 faiz artmışdır. [23] Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, Çinin energetika sahəsində xarici mənbələrdən asılılığı daim artır. Hazırda Çində istifadə olunan bütün neftin həcmində idxal neftinin payı təxminən 32%-dən çoxdur (2000-ci illərin sonunun statistikasındır).

Ümumiyyətlə, iqtisadi islahatlar dövründə (XXI əsrin birinci onilliyi) Çində adambaşına düşən ÜDM 180-dən 1100 ABŞ dollarına qədər, yəni 6 dəfədən çox artdı. Yoxsulluq həddində olan insanların sayı 250 mln.-dan 25 mln.-dək (1,3 mlrd. əhaliyə nisbətə) 10 dəfə azaldı, yəni 25%-dən 2%-ə düşdü. XX əsrin 90-cı illərində dünyanı ağışuna alan təlatümlü (keçmiş SSRİ məkanı nəzərdə tutulur) dövrdə dövlət bazarı düzgün tənzimləmə yolunu tutdu və əmtəə istehsalını fəal surətdə artırdı. İstehsal olunan əmtəə və xidmətin həcminə görə Çin artıq dünyada 6-cı yerə, ÜDM inkişaf tempinə görə isə (ildə 10 %) birinci yerə çıxıb. [13] Bu gün Çini "dünya emalatxanası" adlandırırlar. Ölkə sərmayə qoyuluşunun cəlb edilməsinə görə dünyada birinci yerdə qərarlaşıb. Tək-

cə 2004-cü ildə oraya 60 mlrd. ABŞ dollarından çox pul qoyulub. [13] Qızıl valyuta ehtiyatlarına görə Çin dünyada ikinci yerə çıxıb. (Bəzən bu ölkəni birinci yerdə də qəbul edirlər). Çin 2001-ci ilin noyabrından Ümumdünya Ticarət Təşkilatının üzvüdür. Bununla belə, ÇXR-in ÜTT-yə üzv olandan sonrakı dövrü göstərdi ki, ölkənin ÜTT-yə daxil olmasının əsas nəticəsi xarici ticarət həcmi - 2001-ci il üçün 510 mlrd. ABŞ dollarından, 2003-cü il üçün 851 mlrd. ABŞ dollarına qədər güclü artımıdır. Bu göstəriciyə görə Çin yalnız ABŞ, AB və Yaponiyadan sonra dünyada 4-cü yeri tutmuşdur. [13] Burada əlavə etmək lazımdır ki, birbaşa xarici investisiyaların həcmi 2001-ci ildə 46,9 mlrd. ABŞ dollarından 2005-ci ildə 60 mlrd. ABŞ dollarınadək, ölkənin valyuta ehtiyatlarının həcmi 2001-ci ildə 212,2 mlrd. dollardan 2005-ci ildə 710 mlrd. dollardək ardıcıl artmışdır. [13] ÇXR xalq təsərrüfatının ÜDM-in illik 7,5% artımını nəzərdə tutan inkişaf planlarının yerinə yetiriləcəyi halda istehsal edilən məhsulun realizasiyası üçün həddən artıq tutumlu Çin bazarından əlavə, xüsusən sahilboyu rayonlarda, eksportun artırılması imkanları genişlənir. Çin bu yolda qətiyyətlə gedir. Çin bazar elementlərinə malik bir ölkədir. Çinin bütün bank sistemi dövlətə aiddir, bütün iri korporasiyalara dövlət nəzarət edir. Qiymətlər yalnız əyalətlərin 1/3-də azaddır, qalan hallarda o, dövlət nəzarətindədir. Çin bütün sərhədlərində gömrük rüsumlarını azaltmışdır, lakin ölkə daxilində məhdudiyətlər tətbiq etmişdir.

Çin dövləti sərmayə və kreditlər siyasətinə də xüsusi önəm verir. Ölkə rəhbərliyi vətəndaşlarının daha varlı yaşaması probleminin qayğısına qalır, sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı üçün şərait yaradır və sahibkarlara aşağı faizlə kreditlər verir. Əksər keçmiş Sovet İttifaqı ölkələrindən fərqli olaraq ÇXR-in qızıl ehtiyatları Çində saxlanılır. İnvestisiyanın ölkəyə cəlb olunması üçün Çində bütün şərait yaradılmışdır. Xarici kompaniyaların Çin iqtisadiyyatına sərmayəsi rekord sürətlə artmaqdadır. Den Syaopin tərəfindən 1978-ci ildə iqtisadi sistemdə başlanılan və eyni zamanda dövlətin siyasi açıqlığını da həyata keçirən islahatlar artıq 2000-ci ilə qədər çox böyük müsbət nəticələrə gətirib çıxartdı. Qısa zaman ərzində ümumdaxili məhsul (ÜDM) 4 dəfə artmış, bu da yüz milyonlarla insanın yoxsulluqdan çıxmasına imkan vermişdir. 2005-ci ildə işə alıcılıq qabiliyyəti paritetinə görə Çin dünyanın ikinci öl-

kəsi olmuşdur. [13] Çində iqtisadi islahatlar bu gün də davam etməkdədir. ÇKP-nin XVI qurultayının sənədlərində qeyd olunduğu kimi Çin "üç addım" proqramının birinci və ikinci mərhələsinin tapşırıqlarının öhdəsindən müvəffəqiyyətlə gəlmişdir, bu da xalqı "isitmək və doydurmaq" vəzifəsini həll etməyə və əhalinin yaşayış səviyyəsini yüksəltməyi təmin etməyə imkan vermişdir. [13] Proqramın iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrlə bir səviyyəyə çıxmaq məqsədi daşıyan üçüncü mərhələsinin həyata keçirilməsinə başlanmışdır.

Çinin və Azərbaycanın XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəlləri üçün tarixi iqtisadi-sosial və iqtisadi siyasətlərinin xarakteristikasının oxşarlıqlarının ümumi əsasları haqqında bu kimi ümumiləşdirilmiş qənaətlərə gəlmək olar.

– Ümumi tarix baxımından-XX əsr boyu hər iki dövlətin iqtisadi, sosial və siyasi prosesləri arasında hadisələrin baş verməsinin tarixi-zaman uyğunluğu vardır. Məsələn, Çində XX əsrin 70-80-ci illəri islahatların həyata keçirilməsi və inzibati sistemin radikallığının bir qədər yumşalması mərhələsi kimi xarakterizə edilir. Bu dövr Çin iqtisadiyyatının yüksəlmə mərhələsidir. Azərbaycanda da XX əsrin 70-80-ci illəri iqtisadi artımın yüksək tempi dövrüdür. İstahsalat sahələri 2 dəfədən çox artmışdır və iqtisadi göstəricilər də iki dəfədən çox yüksəlmişdir.

– Şəxsiyyətlər və onların fəaliyyətləri baxımından – Azərbaycanın və Çinin tarixində islahatçı şəxslər – Heydər Əliyev və Den Syaopin mühüm rol oynamışlar və onların başlıca məqsədləri öz ölkələrini dünyaya inteqrasiya fonunda inkişaf etdirmələri olubdur. İslahatçı şəxslərin dövlətlərdə təmsil olunmaları tarixləri arasında olan uyğunluq Çinin və Azərbaycanın tarixi inkişaf prosesləri arasında olan oxşarlıqların əsasını qoyubdur.

– Tarixi hadisələrin məzmun etibarilə oxşarlıqları və uyğunluqları baxımından – məsələn, XX əsr Çin tarixinin gərginliklər və repressiyalar dövrü Azərbaycan tarixinin müvafiq dövrləri ilə həm uyğunluq, həm də uyğunsuzluq təşkil edir. Belə ki, Çində repressiyalar XX əsrin 50-60-cı illərində olubdur, Azərbaycanda isə bu tarix daha çox XX əsrin 20-40-cı illərini əhatə edibdir. Burada hadisələr arasında bir qədər zaman fərqləri olsa da, əslində məzmun eynilikləri və oxşarlıqları var.

– Siyasi proseslərin uyğunluqları və oxşarlıqları baxımından-hər iki

dövlətin XX əsr-XXI əsrin əvvəllərini əhatə edən dövründə siyasi proseslər radikallıqdan-isləhatçılığa doğru dəyişibdir. Ölkələr regionlarında və kənar məkanlarda təsiredici subyektə çevriliblər. XX əsrin 90-cı illərində iki ölkədə iqtisadi isləhatlarda çətinliklər dövrü yaşanıb. Lakin buna baxmayaraq, hər iki dövlət öz müdafiə və mühafizə funksiyalarını güclü şəkildə yetinə yetiribdir. Dövlətlər az resurslarla öz vətəndaşlarının müəyyən maraqlarını ödəməyə çalışıblar və əsasən ölkələrdə olan mərkəzləşmə siyasətlərinə xüsusi fikir veriblər, həm də isləhatları sürətləndiriblər. Bununla da möhkəm dövlətlərinin təməlini qoya biliblər. XXI əsrin əvvəllərində, xüsusilə indiki zamanda hər iki dövlətin daxili resurslarının istifadəsi, onların xarici resurslardan istifadə siyasətləri ilə mütənəsbilik təşkil edir. "Resursların səmərəli tətbiqi-inkışaf" strategiyası hər iki ölkəni qabağa aparıbdir. Hər iki dövlət mövcud resursların gələcək strateji hədəf üçün istifadə əsaslarını sistemləşdirməklə məşğuldur. Bu, iqtisadi göstəricilərdən və onların gələcəyə doğru yönəldilməsindən bəllidir.

II BÖLMƏ

Hüquqi isləhatlar və konstitusiya hüquqları sahəsində uyğunluqlar və oxşarlıqlar

Vətəndaşların konstitusiya hüquqları sahəsində dövlətlərin siyasətinin uyğunluqlarının müqayisəli təhlil-vəhdətlik və oxşarlıq prizmasından

Nəzərə almaq lazımdır ki, dövlət siyasətinin bütün aspektləri insanların hüquqlarının tanınmasına, qəbul edilməsinə, təsbit olunmasına, bu baxımdan insan hüquqlarının inkışafına, təminatına və qorunmasına yönəldilir. Əvvəlcə qeyd olunduğu kimi, bu siyasət baza və üst qat mərhələləri üzrə aparılır. Ölkələr öz resurslarının hüquq normaları bazasında istifadəsi metodlarından yararlanaraq, vətəndaşlarının hüquqlarının təmin olunmasını əsas götürürlər.

Çin və Azərbaycan da öz dövlət siyasətlərini ictimai quruluş formalarından (burada həm də idarəetmə rejimlərinin forma baxımından fərqliliyi kontekstindən) asılı olmayaraq vətəndaşlarının (xalqlarının) hüquqlarının təmin olunmasına, icrasına və qorunmasına yönəldirlər.

Azərbaycan

Azərbaycanda hüquqi islahatlar yüksəlmə tempi öz başlanğıcını hələ 1970-ci illərdən götürür. Bu baxımdan 1977-ci ildə qəbul olunmuş SSRİ-nin yeni konstitusiyasına uyğunlaşdırılma məqsədilə Azərbaycan SSR-in 1978-ci ilin aprel ayının 4-də yeni konstitusiyası qəbul edildi. Həmin dövrdə respublikaya rəhbərlik edən Heydər Əliyevin kəskin söyləri sayəsində bu konstitusiyada Azərbaycan dilinə dövlət dili statusu verildi. Keçmiş SSRİ-nin 12 respublikasında bu hal mövcud deyildi. [7,125] Müstəqiliyin ilk illəri ölkədə ictimai-siyasi sabitsizlik var idi və təsərrüfatın və siyasi həyatın bütün sahələrində deqradasiya prosesləri həyata keçirilirdi. 1993-cü ildə xalqın tələbi ilə yenidən hakimiyyətə gələn Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi əməli tədbirlər sayəsində ölkədə tənəzzülün qarşısı tədricən alındı və inkişaf yolunda dönüş əldə edildi. Azərbaycan tarixinin yeni sistemləşdirilmə mərhələsi başladı.

1993-cü ilin yanvarında "Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında" Qanun qəbul edildikdən sonra Azərbaycanda kütləvi özəlləşdirməyə başlandı. 1995-ci ildə Prezident Heydər Əliyev tərəfindən "Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi sahəsində əməli tədbirlər haqqında" fərman imzalandı. [7,180] 2000-ci ildə II Dövlət Özəlləşdirmə Proqramı qəbul edildi. 1997-2000-ci illərdə kiçik və orta sahibkarlığa dövlət köməyi Proqramı qəbul olundu. Sahibkarlığa Kömək Mili Fondu, Kiçik və Orta Sahibkarlığın İnkişafı Agentliyi və s. qurumlar yaradıldı. 2000-ci ildə ümumi daxili məhsulda özəl bölmənin payı 68 faizə yüksəldi. 1995-ci ildə bu rəqəm 30,3 faiz idi. [7,183]

Hüquq islahatlarının aparılması, əsas insan hüquq və azadlıqlarının və qanunun aliliyinin təmin edilməsi, habelə ölkəmizin Avropa təsisatlarına inteqrasiyası məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti "Avropa Şurası və Azərbaycan Respublikası arasında əməkdaşlıq proqramının həyata keçirilməsi haqqında" 1996-cı ilin iyununda səkkizində sərəncam imzaladı. [7,139] Həmin sərəncama əsasən, Hüquq İslahat Komissiyasına beynəlxalq standartlara uyğun "Konstitusiya Məhkəməsi" haqqında, "Məhkəmələr və hakimlər haqqında", "Polis haqqında", "Prokurorluq haqqında", "Bələdiyyələr haqqında" və digər qanun layihələrinin hazırlanması tapşırılmışdı. [7,139] Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, Cinayət-Proses-

sual Məcəlləsi, Mülki Məcəlləsi, Mülki-Prosessual Məcəlləsi, Əmək, Ailə, İnzibati Xətalər, Gömrük, Vergi və digər sahələrdə məcəllələri işlənilib hazırlandı.

Müstəqil Azərbaycanda hüquqi islahatların başlanğıcı Azərbaycanın ilk konstitusiyasının 1995-ci ilin noyabr ayında qəbul olunması ilə həyata keçirildi. Konstitusiya vətəndaşların təbii hüquqlarını əhatəli qaydada tanıdı. Onlara çox geniş sosial-iqtisadi hüquqların verilməsini nəzərdə tutdu. Bu baxımdan Azərbaycan Konstitusiyasının Əsas insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının əsas prinsipi adlanan III fəslində qeyd edilir ki, hər kəsin doğulduğu andan toxunulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqları və azadlıqları vardır. (Maddə 24. I bənd). Hüquqlar və azadlıqlar hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəzifələrini də əhatə edir. (Maddə 24. II bənd). Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. (Maddə 25. I bənd). Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. (Maddə 25. II bənd). Dövlət, irqindən, milliyətindən, dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, milli, dini, dil, cinsi, mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətinə görə məhdudlaşdırmaq qadağandır. (Maddə 25. III bənd). Hər kəsin öz şərəf və ləyaqətini müdafiə etmək hüququ vardır. (Maddə 46. I bənd). Hər kəsin vicdan azadlığı vardır (Maddə 48. I bənd). Azərbaycan Konstitusiyasının 12-ci maddəsində də qeyd olunur ki, insan və vətəndaş hüquqlarının və azadlıqlarının, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlarına layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsi dövlətin ali məqsədidir. [1]

Çində də Konstitusiya islahatları həyata keçirilib. 1982-ci ildən bu yana Xalq nümayəndələrinin Ümumçin Məclisində 1988, 1993, 1999, 2004-cü illərdə konstitusiya dəyişikliklərini nəzərdə tutan layihələr qəbul edilib. Bu islahatlar vətəndaşların sosial-rifah hallarının yaxşılaşdırılmasına yönəldilib. Torpaqlardan istifadə hüquqları genişlənilib, icarə məsələləri öz əksini tapıb. Çində xarici ölkələrin sərmayələrinə də geniş yer verilib. İslahatlar sahəsində olan oxşar siyasət baxımından qeyd et-

mək olar ki, Azərbaycanda 12 noyabr 1995-ci ildə ümumxalq səsverməsilə (referendumla) qəbul edilmiş və 27 noyabr 1995-ci ildə qüvvəyə minən Azərbaycan Konstitusiyasında islahatlar həyata keçirilib və 2002-ci ilin avqust ayının 24-də və 2009-cu ilin mart ayının 18-də referendumla dəyişikliklər və əlavələr edilibdir. Eyni zamanda 2005-ci ilin 13 dekabrında da Azərbaycan Respublikasının Konstitusiya Qanunu ilə dəyişikliklər edilib. Bu dəyişikliklər və əlavələr insanların hüquq və azadlıqlarının təminatı istiqamətində həyata keçirilib və pozitivliyi əks etdirib. 2009-cu ildə həyata keçirilən islahatlar vətəndaşların siyasi-konstitusiya hüquqlarını genişləndirib, belə ki, Azərbaycan Respublikasının seçki hüququ olan 40 min vətəndaşına qanunvericilik təşəbbüsü hüquq verilib. Digər bir islahat isə ailəyə və uşaqlara aid olub, onların sosial müdafiəsini şərtləndirib. Kimsəsiz uşaqlar dövlət himayəsinə götürülüb, uşaq əməyinin istismarı qadağan edilib. 15 yaşına çatmamış uşaqların işə götürülməsi qadağan edilib.

Əvvəlcə qeyd olunduğu kimi, Çin və Azərbaycan vətəndaşlarının konstitusiya hüquqları ilk növbədə Çinin və Azərbaycanın konstitusiyalarında öz əksini tapıbdir. Belə ki, 1982-ci il tarixli *(bu konstitusiya xalq nümayəndələrinin Ümumçin Məclisinin 4 dekabr 1982-ci il tarixli beşinci çağırışının beşinci sessiyasında qəbul olunub. 1988, 1993, 1999, 2004-cü illərdə dəyişikliklərlə olan mətn)* Çin Konstitusiyasının 2-ci maddəsində yazılır ki, Çin Xalq Respublikasında bütün hakimiyyət xalqa məxsusdur. [24] Çin Konstitusiyasına uyğun olaraq hazırlanmış “Xalq nümayəndələrinin Ümumçin Məclisinə və xalq nümayəndələrinin müxtəlif mərhələlərdə yerli məclislərə seçkiləri” haqqında Qanunun 3-cü maddəsinə əsasən (bu maddə konstitusiyanın 34-cü maddəsində öz əksini tapıbdir), 18 yaşına çatmış, milliyyətindən, irqindən, cinsindən, sənətindən, mənşəyindən, dini etiqadından, təhsil səviyyəsindən, mülki vəziyyətindən və məskunlaşmasından asılı olmayaraq, Çin Xalq Respublikasının 18 yaşı tamam olmuş bütün vətəndaşları seçmək və seçilmək hüquqlarına malikdirlər. Çin Konstitusiyasının üçüncü maddəsinə əsasən, Çin Xalq Respublikasının dövlət orqanları demokratik mərkəzləşmə prinsipini həyata keçirirlər. Xalq nümayəndələrinin Ümumçin Məclisi və xalq nümayəndələrinin müxtəlif mərhələlərdə olan yerli məclisləri demokratik yollarla seçilir, xalq qarşısında məsuliyyət daşıyır və

xalqın nəzarəti altındadır. Konstitusiyanın dördüncü maddəsi Çində yaşayan bütün xalqlara bərabərhüquqluluq verir və irqi ayrı-seçkiliyi rədd edir. Konstitusiya bütün vətəndaşlara qanun qarşısında bərabərlik hüququ verir. Bu baxımdan, beşinci maddəyə əsasən, bütün dövlət orqanları və silahlı qüvvələr, siyasi partiyalar və ictimai təşkilatlar, müəssisə və idarələr Konstitusiya və qanunlara əməl etməyə borcludurlar. Konstitusiya və qanunları pozan istənilən cəzaya görə məsuliyyətə cəlb etmənin məcburiliyi mövcuddur. Altıncı maddəyə görə, Çin Xalq Respublikasının sosialist iqtisadi sisteminin əsasını ümumxalq mülkiyyəti və əmək kütləsinin kollektiv mülkiyyəti təşkil edir. Yeddinci maddənin tələbinə görə, dövlət mülkiyyətinə əsaslanan iqtisadiyyat, belə ki, ümumxalq mülkiyyətinə əsaslanan sosialist iqtisadiyyatı xalq təsərrüfatında həlledici gücə malikdir. Dövlət dövlət mülkiyyətinə əsaslanan iqtisadiyyat bölməsinin inkişafına və möhkəmlənməsinə zəmanət verir. Altıncı maddəyə əsasən isə dominant mövqeyə malik olan dövlət mülkiyyəti ilə yanaşı, paralel qaydada, mülkiyyətin digər formaları da inkişaf edir. Konstitusiyanın on birinci maddəsinə əsasən, iqtisadiyyatın şəxsi və fərdi təsərrüfatdan ibarət olan özəl (qeyri-ictimai, qeyri-dövlət) bölməsi sosialist bazar iqtisadiyyatının mühüm tərkib hissəsidir.

On üçüncü maddəyə görə, vətəndaşların qanuni şəxsi mülkiyyətləri toxunulmazdır. Həmin maddəyə əsasən, dövlət vətəndaşların şəxsi mülkiyyətə olan hüquqlarını və varislik hüquqlarını qoruyur. Çin Konstitusiyasının on səkkizinci maddəsi xarici ölkə müəssisələrinə və digər xarici iqtisadi təşkilatlara Çinə kapital qoyuluşuna və Çin müəssisələri ilə əməkdaşlığa icazə verir.

Çin öz ölkəsində sosialist maariflənməsi siyasəti aparır və xalqın elmi-mədəni səviyyəsini yüksəldir. Bu baxımdan konstitusiyaya əsasən, dövlət müxtəlif tədris müəssisələri yaradır və ibtidai təhsili həyata keçirir, orta, ixtisas və ali təhsili, eyni zamanda məktəbəqədər tərbiyəni inkişaf etdirir. Çin, həmçinin səhiyyəni də inkişaf etdirir.

Çin Konstitusiyasının ikinci bölməsi vətəndaşların əsas hüquq və öhdəlikləri adlanır və bu bölmədə vətəndaşların hüquqları geniş şəkildə öz əksini tapır. Belə ki, Konstitusiyanın 34-cü maddəsinə əsasən, bütün şəxslər Çin Xalq Respublikasının vətəndaşlarıdır və qanun qarşısında bərabərdirlər. 35-ci maddəyə əsasən, vətəndaşların söz və mətbuat

azadlığı, küçədə toplaşmaq azadlığı, nümayişlər keçirmək azadlığı, yığıncaqlar və ittifaqlar azadlığı vardır. 36-cı maddə dini etiqad azadlığını qəbul edir. Burada qeyd olunur ki, heç bir dövlət orqanı, ictimai təşkilatlar və fərdi şəxslər vətəndaşların dinə inanıb-inanmamalarını qadağan edə bilməz və vətəndaşları dinə inanıb-inanmamalarına görə ayırı seçkiliyə məruz qoya bilməz. 37-ci maddəyə əsasən isə Çin Xalq Respublikası vətəndaşlarının şəxsi azadlıqları toxunulmazdır. 38-ci maddə isə vətəndaşların şərəf və ləyaqət toxunulmazlığını nəzərdə tutur.

Çin Konstitusiyasının 42-ci maddəsinə görə, Çin vətəndaşlarının əmək hüquqları mövcudur və zəhmət çəkmək (əməklə məşğul olmaq) öhdəliyi vardır. Konstitusiya vətəndaşların müxtəlif yollarla əmək şəraitlərinin yaradılmasını və yaxşılaşdırılmasını öz üzərinə götürür, istehsalın inkişafına uyğun olaraq əmək haqlarını qaldırır, material təminatlarını yaxşılaşdırır. Dövlət vətəndaşların iş yerləri əldə edənə qədər vəcib əmək təlimləri ilə təlimatlandırmalarını yerinə yetirir. 43-cü maddəyə əsasən, Çin Xalq Respublikasının əməkdaşları istirahət hüquqlarına malikdirlər. Çin Konstitusiyası vətəndaşların təhsil hüquqlarını tanıyır və vətəndaşların təhsil almaları məcburidir. Bu sənəd həmçinin kişilər və qadınlara siyasi, iqtisadi, mədəni, ictimai və ailə həyatında bərabərlik hüququ verir.

Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsində vətəndaşların seçkilərdə və referendumda iştirak prinsipləri əhatəli şəkildə izah olunur. (Maddə 2). Qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının seçkilərdə iştirakı azad və könüllüdür. Seçkilərdə və referendumda (səsvermədə) iştirak edib-etməməyə məcbur etmək məqsədi ilə heç kəsin Azərbaycan respublikası vətəndaşına təzyiq göstərmək hüququ yoxdur və heç kəs onun öz iradəsini azad ifadə etməsinə mane ola bilməz. (Maddə 2.2). Seçkilərin və referendumun hazırlanması və keçirilməsi səslərin hesablanması, səsvermənin yekunlarının, seçkilərin və referendumun nəticələrinin müəyyən edilməsi açıq və aşkar həyata keçirilir. (Maddə 2.5). Prinsiplər içərisində həmçinin seçicilərin öz iradəsini azad və sərbəst bildirməsinə maneçilik törətməmək (Maddə 2.6.6), səsvermənin gizliliyini saxlamaq və saxlanılmasına kömək göstərmək (Maddə 2.6.8) kimi müddəalar da öz əksini tapıbdir. [2,320] Bərabər seçki hüququnu təsbit edən müddədə qeyd olunur ki, vətəndaşlar seçkilərdə və

referendumda bərabər əsaslarla iştirak edirlər. Hər bir səsvermə zamanı hər bir vətəndaşın bir səsi vardır. Vətəndaşların hər bir səsi eyni hüquqi qüvvəyə malikdir. (Maddə 4.)

Konstitusiya hüquqları sahəsində olan uyğunluqları və oxşarlıqları aşağıdakı kimi xarakterizə etmək olar:

- hər iki dövlətdə konstitusiyanın qəbul edilməsi və konstitusiya islahatları həyata keçirilib;
- konstitusiya islahatları vətəndaşların siyasi hüquqlarının təkmilləşdirilməsinə yönəldilib;
- hər iki dövlətin konstitusiyalarında vətəndaşlarının əsas hüquq və azadlıqları öz əksini tapıb;
- hər iki ölkənin konstitusiyalarında və seçki qanunvericiliklərində vətəndaşların azad səsvermə və seçilmə hüquqları təsbit olunub;
- hər iki dövlətin konstitusiyası öz vətəndaşlarının demokratik hüquqlarının təmin olunmasını əsas prinsip kimi götürüb;
- hər iki ölkənin konstitusiya islahatları növbəti qanunvericilik aktlarının yaranmasının əsaslarını təşkil edib;
- hər iki ölkənin konstitusiya islahatları vətəndaş-dövlət münasibətlərinin yeni əsaslarla təkmilləşməsinin əsaslarını müəyyən edib və s.

III BÖLMƏ

Sosial-iqtisadi hüquqlar sahəsində qəbul edilən qanunvericilik aktları sahəsində olan uyğunluqlar və oxşarlıqlar

Azərbaycan vətəndaşlarının konstitusiya hüquqlarından irəli gələrək bir çox qanunvericilik aktları qəbul edilibdir. Bu istiqamətdə 1999-cu ilin fevral ayında qəbul olunan və iyul ayının 1-dən qüvvəyə minən, indiki tarixə qədər bir neçə dəfə dəyişikliklər edilən Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi vardır. Əmək Məcəlləsi hüquq bərabərliyini təmin edir; hüquqların həyata keçirilməsini təmin edən qaydaların minimum normalarını müəyyən edir; maddi, mənəvi, sosial, iqtisadi və digər həyatı tələbatlarını ödəmək məqsədi ilə əqli, fiziki və maliyyə imkanlarından sərbəst istifadə edilməsinin təmin edilməsini həyata keçirir.

rir. [3,300] Bu sənədə əsasən, Azərbaycanda əmək münasibətlərində ayır-seçkiliyə yol verilmir, məcburi əmək qadağan edilir, əmək qanunvericiliyi ilə dövlət nəzarəti həyata keçirilir, əmək müqaviləsində işçinin əsas hüquqları əksini tapır. Əmək məcəlləsində istirahətin əsasları tənzim olunur, işçilərə istirahətlər verilir. Əmək Məcəlləsinə əsasən (Maddə 107), istirahət, səsvermə, iş günü edilməyən bayram günlərində və ümumxalq hüzn günü işçilərin işə cəlb olunmasına icazə verilmir. İşçilərə əmək, sosial, təhsil və yaradıcılıqdan ibarət ödənişli məzuniyyətlər verilir. Əmək stajlarına görə əlavə məzuniyyətlər verilir (ƏM. Maddə 116): beş ildən on ilədək əmək stajı olduqda-2 təqvim günü; on ildən on beş ilədək əmək stajı olduqda-4 təqvim günü; on beş ildən çox əmək stajı olduqda isə 6 təqvim günü müddətində əlavə məzuniyyət verilir.

Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə görə (maddə 164), istirahət, səsvermə, iş günü hesab edilməyən bayram günləri və ümumxalq hüzn günü görülən işə əməkhaqqı ödənilir. Bu aşağıdakı qaydada tənzimlənilir: əməyin vaxtamuzd ödənilmə sistemində gündəlik tarif məaşının iki misindən aşağı olmamaqla; əməyin işəməuzd ödənilmə sistemində ikiqat işəməuzd qiymətlərindən aşağı olmamaqla; aylıq görülən iş zamanı gündəlik vəzifə məaşından aşağı olmamaqla, əgər iş aylıq iş vaxtı normasından artıq vaxtda görülmüşsə, məaşdan əlavə gündəlik vəzifə məaşının ikiqat məbləğindən aşağı olmamaqla. İş vaxtından artıq vaxtda görülən işlərə görə də əmək haqqı ödənilir (Maddə 165): əməyin vaxtamuzd ödənilmə sistemində saatlıq tarif (vəzifə) məaşının ikiqat məbləğindən aşağı olmamaqla; əməyin işəməuzd ödənilmə sisteminə işəməuzd əmək haqqı tam ödənilməklə müvafiq dərəcəli (ixtisaslı) vaxtamuzd işçinin saatlıq tarif (vəzifə) məaşından aşağı olmamaqla əlavə haqq məbləğində. Bununla yanaşı, digər hallarda da ödəmələr həyata keçirilir.

2006-cı ildə "Sosial müavinətlər haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu" qəbul edilibdir. Bu qanuna əsasən (Maddə 9), dövlət qulluqçularına ömürlük müavinət, yaşa görə müavinət - ömürlük; əlilliyə görə müavinət-əlilik müddətinə; sağlamlıq imkanları məhdud 18 yaşınadək uşaqlara müavinət; ailə başçısını itirməyə görə müavinət; vəfat etmiş şəxsin uşaqlarına - 18 yaşına çatanadək; 3 yaşınadək uşağa qulluğa görə müavinət və s. hallarda sosial ödəmələr həyata keçirilir. [12]

Azərbaycanda ünvanlı sosial yardım siyasəti həyata keçirilir. Ünvanlı sosial yardım alan vətəndaşlar da dövlət tərəfindən qayğı ilə əhatə olunur. 123 min ailə dövlətdən bu yardımı alır və hər bir ailə orta hesabla dövlətdən 117 manat müavinət alır. [6]

Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin fikrincə, Regionların sosial-iqtisadi inkişafı ikinci Dövlət Proqramı bu ilin birinci rübündə uğurla icra edilir. Proqram bu il başa çatacaqdır. Əminəm ki, proqram artıqlaması ilə icra ediləcəkdir. Çünki son illər ərzində proqrama əlavələr edilmişdir, yeni proqramlar qəbul olunmuşdur. Bu proqramın icrası nəticəsində ölkəmizdə bir milyon yüz mindən artıq iş yeri açılmışdır ki, onların 30 mini bu ilin birinci rübündə yaradılmışdır. Əlbəttə, bu göstərici də qeyri-neft sektorunda əldə edilən uğurlarla bilavasitə bağlıdır. Çünki əsas iş yerlərini yaradan sahələr qeyri-neft sənayesi və kənd təsərrüfatıdır. [6]

Vətəndaşların sosial hüquqlarının təmin olunması sahəsində Çində bu kimi qanunvericilik aktları qəbul edilibdir:

- “Əmək mübahisələrinin mediasiyası və arbitrajı haqqında” Qanun;
- “Əmək haqqında” Qanun;
- “Əmək müqaviləsi haqqında” Qanun;
- “Fəhlə və xidmətçilərə illik ödənişli məzuniyyətlərin verilməsi haqqında” norma və qaydalar və s. [25]

Əmək münasibətlərini tənzim edən, sosialist bazar iqtisadiyyatının tələblərinə cavab verən əmək sisteminin müdafiəsini nəzərdə tutan və işçilərin qanuni hüquq və maraqlarını müdafiə edən “Əmək haqqında” Çin qanununun beşinci maddəsinə əsasən (bu qanun Çin konstitusiyasına uyğun olaraq hazırlanmışdır), dövlət hər zaman işə düzəlməni təmin edir, professional təhsili inkişaf etdirir, əmək normativlərini işləyib hazırlayır və qəbul edir, ictimai gəlirləri tənzimləyir, sosial sığortanı təkmilləşdirir, əmək münasibətlərini tənzimləyir, tədricən işçilərin həyat səviyyəsini yüksəldir. [26] Həmin qanuna əsasən (Maddə 36), gündəlik iş saati 8 saat, həftəlik iş saatlarının cəmi isə orta hesabla 44 saatı keçməməlidir. Bayramlarda işçilərə istirahət hüquqları verilir. Bu qanunda nəzərdə tutulan qaydada iş saatları uzadılsa, əmək haqqının 150 faizindən az olmamaqla əmək ödənişləri edilir (maddə 44, bənd 1), istirahət vaxtı işçi işə çıxarsa əmək haqqının 200 faizindən az olmamaq-

la ödənişlər edilir (maddə 44, bənd 2), qanunla nəzərdə tutulmuş məzuniyyət zamanı işçi işə çıxarsa ona əmək haqqının 300 faizindən az olmamaqla ödənişlər olunur (maddə 44, bənd 3). - "Fəhlə və xidmətçilərə illik ödənişli məzuniyyətlərin verilməsi haqqında" norma və qaydalara əsasən (bu qaydalar 2008-ci ilin yanvar ayının 1-dən qüvvədədir), yığılmış əmək stajlarının artımına müvafiq olaraq illik məzuniyyətlərə əlavələr edilir: 1 ildən 10 ilə qədər əmək stajı olan fəhlə və xidmətçilərə -5 gün; 10 ildən 20 ilə qədər əmək stajı olanlara -20 gün; 20 il və 20 ildən yuxarı olanlara isə 15 gün əlavələr olunur. İstifadə olunmamış məzuniyyətlərə görə isə gündəlik əmək haqqının 300 faizi məbləğində mükafat ödənişləri edilir. [26]

Vətəndaşların iqtisadi hüquqlarının təmin olunması sahəsində Çində bu kimi qanunvericilik aktları qəbul olunubdur: "Müəssisələrin müflisləşməsi haqqında", "Yeyinti məhsullarının təhlükəsizliyi haqqında", "Xarici ticarət haqqında", "Şirkətlər haqqında", "Çinin və xarici kapitalın müqavilə müəssisələri haqqında", "Fiziki şəxslərin gəlirləri haqqında", "Müəssisələrin gəlir vergiləri haqqında", "Xarici kapitalın müəssisələri haqqında", "Monopoliyanın qarşısının alınması haqqında", "Reklam haqqında", "Kiçik və orta müəssisələrə yardım göstərilməsi haqqında", "Yoldaşlıq haqqında" qanunlar, "Meşə Məcəlləsi", "Gömrük məəcəlləsi" və s. qəbul olunmuşdur. Eyni zamanda "Valyuta tənzimlənməsi haqqında", "Mülk vergiləri haqqında", "Kənd təsərrüfatında məşğulluqla bağlı vergilər haqqında", "Şəhərlərin və şəhər rayonlarının torpaqlarının istifadəsinə dair vergilər haqqında" və s. istiqamətlərdə normalar və qaydalar qəbul edilmişdir. "Kiçik və orta müəssisələrə yardım haqqında" Qanunun birinci maddəsində (bu qanun 2002-ci ildə qəbul edilibdir) yazılır ki, bu Qanun kiçik və orta müəssisələrin təsərrüfat fəaliyyətinin şərtlərinin təkmilləşdirilməsi, eləcə də kiçik və orta müəssisələrin sağlam inkişafına, şəhər və kəndlərdə iş düzəlmə imkanlarının genişləndirilməsi, kiçik və orta müəssisələrin milli iqtisadiyyatda və sosial inkişafda həlledici rolunu aşkara çıxarmaq məqsədilə işlənib hazırlanır. Qanunun üçüncü maddəsində qeyd olunur ki, dövlət kiçik və orta müəssisələr üçün fəal müdafiə kursunu götürür, müəssisələrin inkişafı üçün əlverişli şərtlərin yaradılması məqsədilə hüquqi formalaşmanı, hüquq və maraqların təminatını öz üzərinə götürür.

Dövlət bu qanunla kiçik və orta müəssisələrin sərmayələrini qoruyur. Həmçinin dövlət bu müəssisələrin xaricdə investisiya fəaliyyətinin genişlənməsi siyasətini müdafiə edir və şərait yaradır. Həmçinin beynəlxalq ticarət bazarlarında iştirakları və beynəlxalq bazarları mənimsəmək üçün siyasət işləyib hazırlayır. [27]

Çin səhiyyəsi. Çində səhiyyə çox sürətlə inkişaf edir. 2020-ci ilə qədər Çin nəinki əhalinin 100 faizini büdcədən maliyyələşmə hesabına baza tibbi yardımla təmin etməyi planlaşdırır, eləcə də tibbi sığortanın çoxsəviyyəli sistemini tətbiq etməyi nəzərdə tutur. [19] Ölkəyə gələn xarici vətəndaşlar üçün tibbi xidmətin ən yüksək səviyyəsi təklif olunur. Bu gün Çində tibbi turizmin inkişafı üzrə Dövlət proqramı fəal şəkildə icra olunur. Çin xəstəxanaları ildə təxminən iki yüz min nəfər xarici pasient qəbul edir. Çin klinikaları həm müalicənin Qərb üsulundan istifadə edirlər, həm də bütün dünyaya məlum olan ənənəvi Çin tibbindən istifadə olunur. 2009-cu ilin aprel ayının 6-da Çin hökuməti səhiyyə sistemində islahatların həyata keçirilməsi ilə bağlı sənədlər qəbul etdi. Sənədlər bunlar idi: "Çin Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin və Çin Xalq Respublikasının Dövlət Şurasının səhiyyə sistemində islahatlar haqqında Mülahizələri" və "Səhiyyə və əczaçılıq sahələrində yaxın zamanlarda (2009-2011) mühüm proqramların həyata keçirilməsi layihəsi". Burada tibbi yardım almaq sisteminin inkişafı strategiyası müəyyənləşdi və "hərtərəfli tələbat üçün nəzərdə tutulan istənilən əmtəə" tibbi xidmətlər kimi müəyyən olundu. [19] Bununla yanaşı, rayonlarda iki mindən çox xəstəxananın tikilməsi nəzərdə tutuldu. Beləliklə, hökumət Çindəki üçillik səhiyyə islahatları üçün 850 milyard yuan ayırdı. 2011-ci ildə Çin səhiyyəsinə qoyulan məbləğ 500 milyard yuan oldu. 2009-cu ildə bu rəqəm 300 milyard yuan təşkil etmişdi. [19] Bu gün Çin çoxlu sayda inkişaf etməkdə olan ölkələr arasında uzunömürlülüyə görə, az yaşlı uşaqların, hamilə qadınların və yeni doğulan körpələrin ölüm sayının azlığına görə lider ölkədir. Bəzi səhiyyə göstəricilərinə görə isə hətta Avropa ölkələrinə yaxınlaşıbdır. Yaxın 10 ildə Çin tibb bacılarının, əczaçıların, pediatrların və digər tibb işçilərinin hazırlanması siyasətini gücləndirməyi qarşısına məqsəd qoyubdur. Belə ki, 2015-ci ildə ölkədə tibb bacılarının sayı 2 milyon 86 min nəfər (2010-cu ilin sonunda bu rəqəm 2 milyon 5 min nəfər təşkil edib), əczaçıların sayı isə 550 min nəfər

təşkil edəcək. 2020-ci ilə qədər bu iki peşə sahibindən olan şəxslərin sayı – tibb bacıları-4 milyon 45 min nəfər, əczaçılar-850 min nəfər-təşkil edəcəkdir. [19] Çində, həmçinin tibbi mütəxəssislərin, həkim və alimlərin, tibbi tədqiqatçıların sayı da artmaqdadır. [19]

1979-2004-cü illərdə səhiyyəyə dövlət xərclərinin artım tempi iqtisadi yüksəliş tempindən aşağı olmuşdur. Ümumi daxili məhsulda kiçik bir paya malik olmuşdur. 2005-ci ildə Çinin səhiyyə xərclərində dövlətin iştirak payı 38,8 faiz təşkil etmişdir. Dünyada isə bütünlükdə bu, 56 faizə çatır. Çində dövlət büdcəsindən səhiyyəyə ayrılan pulların həcmi cəmi bir faiz təşkil edir. 1978-ci il islahatlarından sonra dövlətin ümumi xərc strukturlarında səhiyyəyə ayırdığı məbləğ kəskin dərəcədə aşağı düşdü, fiziki şəxslərin payı isə yüksəldi. 2006-cı ildə dövlət bu sahəyə 18,1 faiz pul xərclədi, müəssisələrə və sosial mərkəzlərə 32,6 faiz pul ayırdı, qalan 49,3 faiz isə vətəndaşların öz üzərinə düşdü. [20] Çində son dövrlərdə kənd yerlərində kooperativ başlanğıc əsasları ilə tibbi xidmət sistemi yaradılıb. Dövlətin səhiyyə xərclərinin 80 faizi şəhər, qalan faizləri isə kənd yerlərinə ayrılır. [20]

Azərbaycan səhiyyəsi. Səhiyyə naziri Oktay Şirəliyevin məlumatına əsasən, son 10 ildə ölkə büdcəsində səhiyyə xərcləri 11 dəfədən çox artmışdır. Ölkəmizdə müasir tibb avadanlığı və cihazlarla təchiz olunmuş 500-dən çox səhiyyə müəssisəsi əhalinin istifadəsinə verilmişdir. Təkcə 2012-ci ildə 38 tibb müəssisəsi fəaliyyətə başlamışdır. Xüsusilə əlamətdardır ki, onların böyük bir qisminin açılışında dövlət rəhbəri şəxsən iştirak etmiş və öz xeyir-duasını vermişdir. Bu sahədə işlər bu il də davam etdirilir. Hazırda 69 səhiyyə obyektində təmir-tikinti işləri aparılır. Onlardan 50-sinin bu ilin sonunadək istifadəyə verilməsi nəzərdə tutulur. [6] Ana və uşaq sağlamlığı üzrə Proqramın icrası sahəsində ölkəmizdə uşaq və ana ölümü göstəriciləri son illərdə dinamik şəkildə ilbəl azalır. Ana ölümü əmsalı 34,2-dən 14,9-a enmiş, körpə ölümü göstəricisi 12,7-dən 10,8-ə azalmışdır. [6]

Çin əhalisinin miqrasiyası. Belə bir məlumat var ki, xarici ölkələrdə yaşayan çinlilərin sayı 70 milyon nəfərdən çoxdur. Çində əsasən, yüksək ixtisaslı mütəxəssislər xarici və xaricilərlə müştərək olan müəssisələrdə çalışırlar. Çin Kadrlar Nazirliyinin tərkibində olan Kadrlar İnstitutunun məlumatına əsasən, dünyanın 500 nəhəng korporasiyasına

məxsus olan 400-dən yuxarı tədqiqat təşkilatı Çində öz filialını açıb. Onların içərisində Bell Labs Research China (BLRC), Microsoft Research China kimi şirkətlərin adlarını qeyd etmək olar. [29]

Çində xarici ölkələrə elm miqrasiyası, beyin axını mövcuddur. Belə bir statistika var ki, 1978-2003-cü illər ərzində 700 mindən çox tələbə xarici ölkələrin ali məktəblərində oxumuşdur. Onlardan cəmi 173 min nəfərinə qədəri öz ölkəsinə qayıtmışdır. [29]

Vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqlarının təmin olunması sahəsində həyata keçirilən dövlət siyasətlərinin oxşarlıqları və uyğunluqlarının əsaslarını bu kimi qaydada ümumiləşdirmək olar:

– Vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqları hər iki dövlətin konstitusion quruluşundan və qanunvericilik sisteminin mahiyyətindən irəli gəlir;

– hər iki dövlətdə qəbul edilən və vətəndaşların sosial-iqtisadi vəziyyətlərini yaxşılaşdıran qanunvericilik aktlarının mahiyyətləri arasında uyğunluq mövcuddur;

– hər iki ölkədə vətəndaşların əmək münasibətlərini, o cümlədən istirahət hüquqlarını tənzim edən qanunvericilik aktları arasında uyğunluqlar və oxşarlıqlar mövcuddur;

– Azərbaycan və Çinin sosial-iqtisadi sahələrdə geniş tərkibli islahatları vardır ki, bu islahatlar da qanunvericilik aktlarında və dövlət proqramlarında geniş şəkildə öz əksini tapır;

– hər iki ölkənin müvafiq sahələrdə olan qanunvericilik aktlarında əhalinin müxtəlif təbəqələrinin sosial tələbatları nəzərə alınır;

– hər iki ölkədə hüquqi islahatların tərkibi olaraq çoxlu sayda iqtisadi qanunlar və qaydalar mövcuddur, məcəllələr qəbul ediləlidir.

IV BÖLMƏ

Gələcəyə hesablanmış iqtisadi inkişaf prosesləri arasındakı uyğunluqlar və oxşarlıqlar

Sosial-iqtisadi proqramlar və sosial-iqtisadi hüquqların gələcək təminatı baxımından dövlətlərin siyasətinin oxşarlıqları

Azərbaycan

Gələcək inkişafa yönələn proqramların, fəaliyyət planlarının, strategiya və konsepsiyaların, digər sənədlərin başlıca məqsədi mövcud inkişafın gələcəyə yönəlmiş istiqamətləri arasında davamlılığı təmin etməkdən ibarətdir. Gələcək strategiya "gələcək hüquq" anlayışını ortaya çıxarır və bu da hüquqların daima insanlarla birlikdə gələcəyə təminatının əsaslarını təşkil edir. Azərbaycan vətəndaşlarının gələcəyə yönəlməkdə olan hüquqlarının təmin olunması üçün mövcud və gələcək zamanda resursların hərtərəfli və tarazlı qaydada saxlənməsini nəzərdə tutan strateji sənədlər vardır. Azərbaycan hal-hazırda "şose yol" inkişaf dalğası üzrə inkişafa məruz qalır. Gələcəkdə şərti olaraq "ərinti" adlanacaq inkişaf dalğasının formalaşması üçün "Şose yol" dalğası genişlənməkdədir. Bu dalğanı yaratmaq üçün kifayət qədər nəzəri konsepsiyalar (məsələn, Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası-Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2007-ci il 23 may tarixli sərəncamı ilə təsdiq edilmişdir, "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir), proqramlar (2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsil proqramı; 2009-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında sığortapensiya sisteminin inkişafına dair Dövlət Proqramı; 2003-2005-ci illər üçün Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı; 2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı, Elmin inkişafı üzrə 2009-2015-ci illəri əhatə edən Strategiya, İnsan hüquqları sahəsində Milli fəaliyyət proqramı; Azərbaycan Respublikasında nanotexnologiyaların inkişaf proqramı (2007) və s.) və fəaliyyət planları qəbul ediləbdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının sürətli inkişaf tempi onu göstərir ki, 2015-ci ilə qədər iqtisadiyyatın və sosial həyatın baza elementləri sürətlə hərəkət vəziyyətində olacaqdır. 2030-cu illərə qədər Azərbaycanı inkişaf dalğaları (daha çox dörd məzmunlu) bir-birini əvəzləyəcəkdir. Bu inkişaf dalğaları tamamilə bir-birinə keçəcəkdir və bu baxımdan da birinin ortasında digərinin başlanğıcı meydana gələcəkdir. Məsələn, şərti olaraq "Fəza" adlandırılan (elmi ədəbiyyatda yanaşma-E.N.) inkişaf dal-

ğasının başlanğıcı 2013-cü ilin fevral ayında qoyuldu və Azərbaycan ilk dəfə olaraq özünün milli peykini kosmosa göndərdi və kosmik dövlət statusunu əldə etdi. Belə gözləmək olar ki, Azərbaycan 2030-cu illərdə kosmodroma malik olan dövlət olmağa can atacaqdır. Artıq Azərbaycan informasiya texnologiyaları sahəsində regionun güc mərkəzinə çevrilməkdədir. "Ərinti" adlandırılan (elmi ədəbiyyat-E.N.) inkişaf dalğasının da baş verməsi üçün mühüm nəzəri və praktiki işlər həyata keçirilməkdədir. Belə ki, böyük ağır sənaye ("poladların ərinməsi") sahələrinin salınması proseslərinə başlanılıbdır. (Məsələn, Sumqayıt texnoparkı). Neft sənayesində böyük irəliləyişlər vardır. O cümlədən, Sumqayıt şəhərindəki texnoparkda yeni texniki avadanlıqlar istehsal olunur. Yeni ağır sənaye sahələrinin, sənaye şəhərciklərinin yaradılması prosesləri həyata keçirilir. Gələcək inkişaf dalğaları üst qat dalğaların, yəni sosial sahələrin inkişafını da şərtləndirəcəkdir. Belə ki, "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyasında qeyd olunur ki, sənaye müəssisələrində innovasiya yönümlü texnologiyaların tətbiqi stimullaşdırılacaq, ixtisaslaşmış və ümumi təyinatlı sənaye şəhərcikləri yaradılacaqdır. İqtisadi rayonlar üzrə sənaye şəhərciyi infrastrukturunun formalaşdırılması qeyri-neft emal sənayesinin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı dövlət investisiya siyasətində əsas istiqamət olacaqdır. Bu baxımdan, hər bir iqtisadi rayonun potensialı nəzərə alınmaqla xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması və sənaye şəhərciklərinin (o cümlədən Sumqayıtda neft-kimya məhsullarının emalı, Balaxanıda məişət tullantılarının emalı və Gəncədə metal (alüminium) məmulatların istehsalı üzrə sənaye şəhərcikləri) qurulması mühüm addımlardır. Həmin sənəddə o da göstərilir ki, 2020-ci illərə qədər iqtisadiyyatın stimullaşdırılması, inkişafın ayrı-ayrı sahələr üzrə istiqamətləndirilməsi məqsədilə bir çox layihələr, o cümlədən proqramlar, fəaliyyət planları qəbul ediləcəkdir:

– innovativ sahibkarlığın və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın inkişafını təmin etməkdən ötrü İnformasiya Texnologiyalarının İnkişafı Dövlət Fondu təşkil ediləcək;

– yoluxucu xəstəliklərin profilaktikası məqsədilə profilaktika tədbiri gücləndiriləcək, müvafiq tədbirləri nəzərdə tutan 2015-2020-ci illər üçün sanitariya-epidemioloji xidmətin İnkişaf Proqramı hazırlanacaqdır;

– qeyri-infeksion xəstəliklərə (tütüncəkmə, piylənmə, fiziki fəallığın

olmaması, spirtli içkilərdən sui-istifadə və s.) qarşı mübarizəyə dair 2013-2020-ci illəri əhatə edən xüsusi strategiya qəbul ediləcək;

– ana və uşaqların sağlamlığının yaxşılaşdırılmasına dair 2013-2020-ci illəri əhatə edən Dövlət Proqramı qəbul ediləcək;

– uşaqılıq dövrünə xas olan əliliyin erkən profilaktikası və müalicəsi üzrə Milli Fəaliyyət Planı (2014-2020) hazırlanacaq;

– 2013-2020-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında təhsil sisteminin informasiyalaşdırılmasına dair Dövlət Proqramı qəbul ediləcəkdir;

– ölkənin uzunmüddətli inkişaf xəttinə uyğun olaraq, demografiya və əhali sakinliyi sahəsində 2025-ci ilədək dövrü əhatə edən Dövlət Proqramı qəbul ediləcək;

– işləyən vətəndaşların təhlükəsiz və sağlam həyat şəraitinin təmin edilməsi sahəsində iş gücləndiriləcək, əməyin mühafizəsi və əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması üzrə Dövlət Proqramı hazırlanacaqdır;

– “Ahlı vətəndaşların sosial müdafiəsinin gücləndirilməsinə dair Dövlət Proqramı (2014-2020-ci illər)” qəbul ediləcəkdir;

– “Azərbaycan ailəsi Strategiyası”, Gender bərabərliyi üzrə Milli Fəaliyyət Planı, Milli Uşaq Strategiyası kimi sənədlər qəbul olunacaqdır;

– 2013-2023-cü illəri əhatə edən Azərbaycan gənclərinin İnkişaf Strategiyası və 2016-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı, Bədən tərbiyəsi və idmanın inkişafı üzrə 2012-2020-ci illəri əhatə edən Milli Strategiya və 2013-2016-cı illər üçün Dövlət Proqramı hazırlanacaqdır;

– daşınmaz tarix və mədəniyyət abidələrinin bərpası və qorunması, tarix və mədəniyyət qoruqlarının fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafına dair 2013-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı qəbul olunacaqdır;

– 2013-2016-cı illəri əhatə edən “Qafqaz Albaniyası irsinin tədqiqi, mühafizəsi və təbliğinə dair Dövlət Proqramı” qəbul olunacaqdır.

İqtisadiyyatın gələcəkdə də sürətli inkişafı gözlənilir. 2020-ci ildə Azərbaycan iqtisadi və siyasi cəhətdən inkişaf etmiş, rəqabətqabiliyyətli ölkə olacaqdır. İnkişaf Konsepsiyasında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin icrası nəticəsində ÜDM-in həcmi iki dəfə artaraq 13000 ABŞ dollarına çatacaqdır. 2020-ci ilə qədər BMT-nin İnkişaf Proqramının İnsan İnkişafı ilə bağlı təsnifatına əsasən “yüksək insan inkişaf” ölkələri qrupunda yuxarı sıralara yüksəlməsi hədəflənilir. [4] Sənəddə qeyd olunur ki, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi inkişaf baxımından regionun li-

der dövlətindən beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində yüksək rəqabətqabiliyyətli iştirakçı statusuna yüksəlməsi reallaşdırılacaqdır. Bu məqsədlə ölkənin əlverişli coğrafi mövqeyi, qeyri-neft sektoru üzrə adambaşına düşən ixrac həcmnin 1000 ABŞ dollarına çatdırılması planlaşdırılır[4] Konsepsiyanın əhatə etdiyi dövr ərzində qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-in orta illik real artım tempinin 7 faizdən yüksək olması nəzərdə tutulur. [4] Azərbaycanın iqtisadi inkişaf naziri Şahin Mustafayevin məlumatına əsasən, 2013-2017-ci illər ərzində iqtisadi artım orta hesabla 5,1 faiz, o cümlədən qeyri-neft sektorunda 8 faiz proqnozlaşdırılır. Bu dövrdə orta illik inflyasiya 4,4 faiz təşkil edəcək. [9] Konsepsiyada o da qeyd olunur ki, işləyən vətəndaşların layiqli həyat səviyyəsini təmin etmək məqsədi ilə iqtisadiyyatın inkişafından asılı olaraq minimum əməkhaqqı məbləğinin tədricən minimum yaşayış standartlarına və Avropa ölkələrində müəyyən edilmiş normativə-orta aylıq əməkhaqqının 60 faizi məbləğinə çatdırılması istiqamətində tədbirlər görülməkdir.

Çin. Ölkənin inkişaf proqramına müvafiq olaraq ÇXR -də ÜDM-un orta illik artım tempi 2020-ci ilə qədər 6,5%, 2030-cu ilə qədər 5,5%, 2040-cı ilə qədər 4,5% və 2050-ci ilə qədər 3,5% təşkil etməlidir. Bu halda ÜDM həcmnin 2020-ci ilə 4,178 trln. ABŞ dolları təşkil edəcəyini, 2050-ci ilə isə bu göstəricinin 15,634 trln. ABŞ dollarına çatacağını hesablamaq çətin deyil. Son illər ÇXR-də iqtisadi siyasətin işlənilib hazırlanmasında ümumi tələbin dəyişməsinə daha çox diqqət ayrılır, bu da ölkənin sosial-iqtisadi inkişaf tendensiyalarının formalaşmasının əsas faktoru olmuşdur. Bu cür yanaşma nəticəsində ÜDM-in orta illik inkişaf tempi 1979-cu ildən 2005-ci ilə kimi müqayisəli qiymətlərdə ildə 9,5%, 2000-2005-ci illərdəki son beş ildə isə - 8,0% təşkil etmişdir, bu da dünya iqtisadiyyatının orta illik inkişaf templərindən xeyli yüksəkdir - 3,8%. Beləliklə, Birləşmiş Ştatların ÜDM-in indiki artım tempi - 3,24% saxlanarsa və Çində 2050-ci ilə qədər nəzərdə tutulan ÜDM-in artım templəri yerinə yetirilərsə, XXI əsrin ortalarına Çin ÜDM-in həcminə görə ABŞ-ı ötmək iqtidarında olacaq. [13]

Bu mərhələni müəyyən ardıcılıqla reallaşdırmaq planlaşdırılır. Məsələn, 2020-ci ilə qədər ÜDM-u 2000-ci ilə müqayisədə 4 dəfə artırmaq nəzərdə tutulur. Başqa sözlə, rəsmi valyuta kursuna görə ÜDM 4 trln.

ABŞ dollarından artıq təşkil etməlidir. 2050-ci ilə qədər Çində aşağıdakı strateji məqsədlərə nail olunmalıdır:

- sosial-iqtisadi inkişafın kamilliyə çatması üçün hərtərəfli sosialist modernizasiyanı təmin etmək;
- beynəlxalq arenada ölkənin statusunu əhəmiyyətli dərəcədə artırmaq və dövləti ümumi qüdrətinə görə dünyada birinci yerə çıxarmaq;
- ölkənin, əhalinin adambaşına düşən ÜDM-un həcminə görə orta səviyyəli dövlətlərlə bir sətərə çıxmasını təmin etmək;
- xalq üçün varlı, xoşbəxt həyat yaratmaq;
- ölkəni yüksək maddi, hüquqi və mənəvi sivilizasiya səviyyəsi olan qüdrətli dövlətə çevirmək. [13]

Çində belə bir fikir var ki, Çin yaxın gələcəkdə dünya iqtisadi lideri olacaqdır. Dünya iqtisadi böhranı zamanı Çin öz inkişaf tempini qoruyub saxlaya bildi. 2000-ci illərin sonuna qədər Çinin Ümumdaxili Məhsul həcmi 4,9 trilyon dollar olmuşdur ki, bu da dünyada ABŞ-dan sonra ikinci yeri qazandırmışdır. [22] ABŞ-da inkişaf səviyyəsi indiki dövrdə 2 faiz təşkil etmişdir. Çində isə bu rəqəm 10 faiz olmuşdur. Belə qənaətə gəlinir ki, 2020-ci ildə Çin bu gedişlə ABŞ-ı ötüb keçəcəkdir. (Qeyd: Çin öz Ümumdaxili Məhsulunun artım tempini öz ixracı hesabına artırır. Dünya iqtisadi böhranına qədər olmuş son üç ilin göstərişinə əsasən, Ümumdaxili Məhsul həcmi 60 faizindən çoxu xarici ticarətin payına düşmüşdür. 2000-ci illərin sonunda Çin avtomobil istehsalına görə ABŞ və Yaponiyayı keçməklə dünyada ikinci yerə çıxmışdır. [22])

Çində 2011-ci ilin mart ayında Ümumçin xalq nümayəndələri məclisində ölkənin 2010-2015-ci illər üçün sosial-iqtisadi inkişafını nəzərdə tutan 12-ci beşillik plan qəbul ediləlidir. Bu plan Çin sərhədlərindən uzaqda da böyük maraq doğurmuşdur. Mütəxəssislər belə hesab edirlər ki, tənəzzül dövrünü yaşayan Qərbi üçün bu proqramlar xüsusi nümunə rolunu oynayır. Bu sənəddə qəbul olunub ki, iqtisadiyyatın artan tempi illik 7 faiz olmalıdır. Bu proqramda iqtisadi inkişaf tempi, inflyasiyanın səviyyəsi və əhalinin məşğulluğu arasında balansın təmin edilməsi məsələsi irəli sürülmüşdür. Bu plan həlledici dərəcədə insanların sosial vəziyyətlərinin yaxşılaşdırılmasına yönəldilmişdir. 12-ci Planda iqtisadiyyatın inkişafında restrukturizasiya və balanslaşdırılmış iqtisadi inkişafın əsasları yer almışdır. [17]

Gələcək inkişaf yolunda dövlətlərin tətbiq üçün nəzərdə tutduqları siyasətin oxşarlıqlar və uyğunluqlarını bu kimi elmi-nəzəri əsaslarla ümumiləşdirmək olar:

-Azərbaycan və Çin dövlətləri "gələcək hüquq" anlayışı çərçivəsində özlərinin bütün material resurslarını gələcəyə yönəltmək strategiyasını qəbul edibdir. Bu istiqamətdə Çində beşillik planlar işlənib hazırlanır, Azərbaycanda isə proqramlar və hərtərəfli gələcək inkişaf konsepsiyası qəbul olunubdur;

-hər iki dövlət 2020-ci ildən sonrakı mərhələni "yeni sıçrayış" mərhələsi kimi qəbul edibdir və resurslarını bu istiqamətə yönəltmək strategiyalarını işləyib hazırlamaqdadırlar;

-hər iki tərəf gələcək inkişaf proqramına və strategiyasına müvafiq olaraq özlərinin bütün resurslarını sistemli qaydada qruplaşdıraraq səfərbər etmək və vahid enerji mənbələrini gücləndirmək siyasətlərini reallaşdırmaq siyasətinə üstünlük verirlər;

-hər iki tərəf regionda öz liderlik statuslarını və beynəlxalq münasibətlərdə təsir imkanlarını qorumaq üçün "güclü dövlət" strategiyasını formalaşdırmaqda ardıcıl strategiyaları qoruyub saxlamağı qarşılarına məqsəd kimi qoyublar və s.

V BÖLMƏ

İki ölkə arasında strateji səviyyədə əlaqələrin qurulmasında, sosial-iqtisadi hüquqların təmin olunması yönündə gələcək əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq sahələri və istiqamətləri üzrə İnsan Hüquqları İnstitutunun təklifləri

Çin ilə Azərbaycanın, hər iki dövlətin inkişafı istiqamətində, sosial-iqtisadi sahələrdə həyata keçirdikləri siyasətin keçmiş və mövcud əsaslarının elmi- tədqiqat nəticələrindən irəli gələrək, İnsan Hüquqları üzrə Elmi Tədqiqat İnstitutu bu iki dövlət arasında sosial-iqtisadi aspektlərdə həyata keçirilən siyasət üzrə oxşarlıqların daha da dərinləşdirilməsinin elmi-nəzəri əsasları, gələcək perspektivlər üzrə bəzi tövsiyələr hazırlayıb. Bu tövsiyələr aşağıdakılardan ibarətdir:

-Çinin sosial-iqtisadi sahələrdə qanunvericilik təcrübəsinin və onların icra mexanizmlərinin geniş şəkildə öyrənilməsi və faydalı istiqamətlərin və layihələrin Azərbaycan üçün bir model olaraq qəbul edilməsi;

-Azərbaycanın sosial-iqtisadi sahələrdə həyata keçirəcəyi siyasətin Çin elmi mərkəzləri tərəfindən öyrənilməsi və nümunələrin model kimi qəbul edilməsi;

-hər iki tərəfin elmi mərkəzləri arasında bu sahələrdə elmi-tədqiqat nəticələrinin mübadilələrinin həyata keçirilməsi;

-cəmiyyətin kövrək və zəif təbəqələri üçün dövlətlərin həyata keçirdikləri məqsədyönlü siyasətin elmi-nəzəri əsasları ilə bağlı ümumiləşdirilmiş fikirlərin mübadiləsi;

-bu istiqamətdə yeni elmi-nəzəri və normativ biliklərin paylaşması;

-hər iki dövlət arasında əlaqələrin və münasibətlərin müxtəlif sahələrini əhatə edən elmi-tədqiqat araşdırmalarının genişləndirilməsi;

-iqtisadiyyatın innovativ xarakterini əsaslandıran prinsiplərin elmi əsasları üzrə biliklərin paylanması və mübadiləsi;

-vətəndaşların sosial-iqtisadi hüquqlarının təmin edilməsi üzrə ölkələrdə qəbul edilən proqramlar, müddətli planlar, fəaliyyət planları, strategiyalar, konsepsiyalar və s. üzrə elmi-nəzəri biliklərin mübadiləsi və s.

Siyasi aspektləri əhatə edən əlaqələr və münasibətlər barədə (regional və global miqyasda beynəlxalq münasibətlər üzrə) elmi-araşdırma istiqamətləri üzrə tövsiyələr:

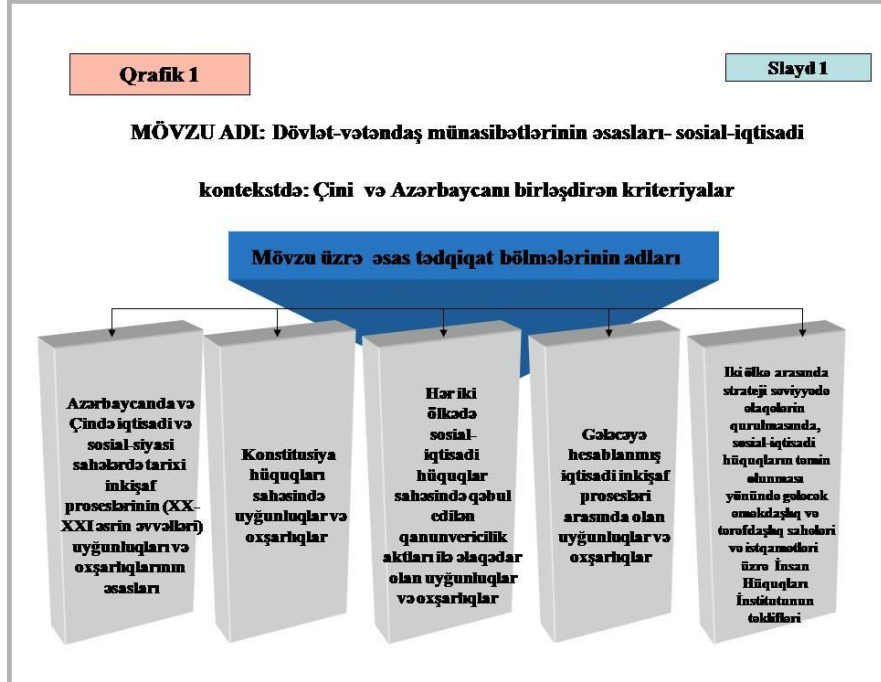
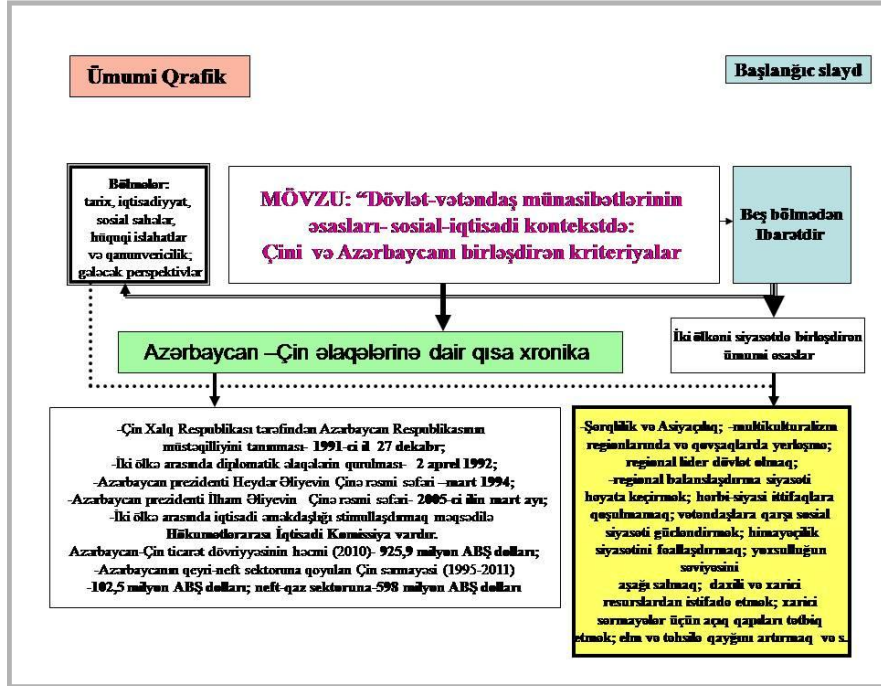
Elmi sahələr və istiqamətlər üzrə,

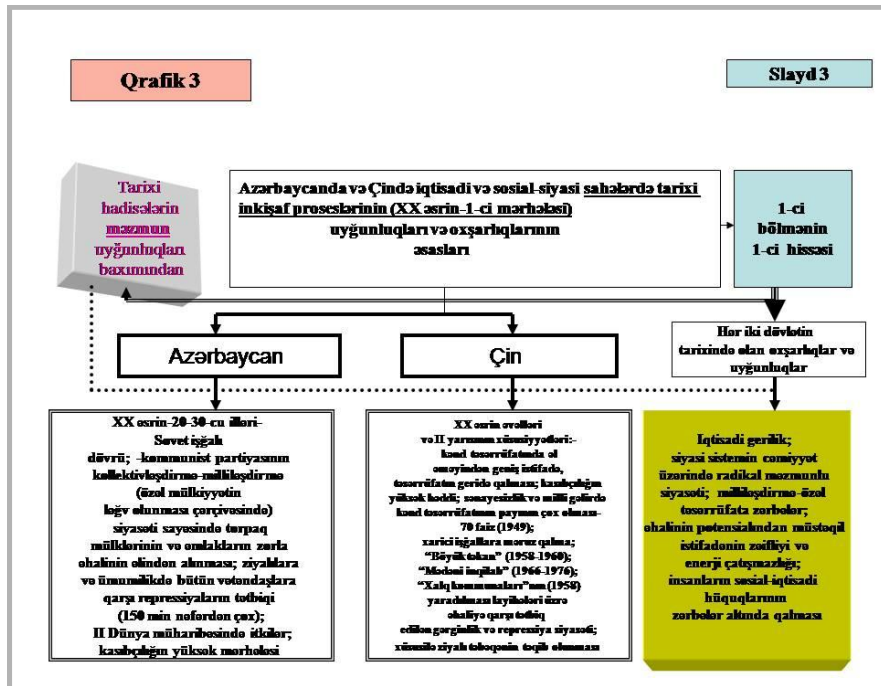
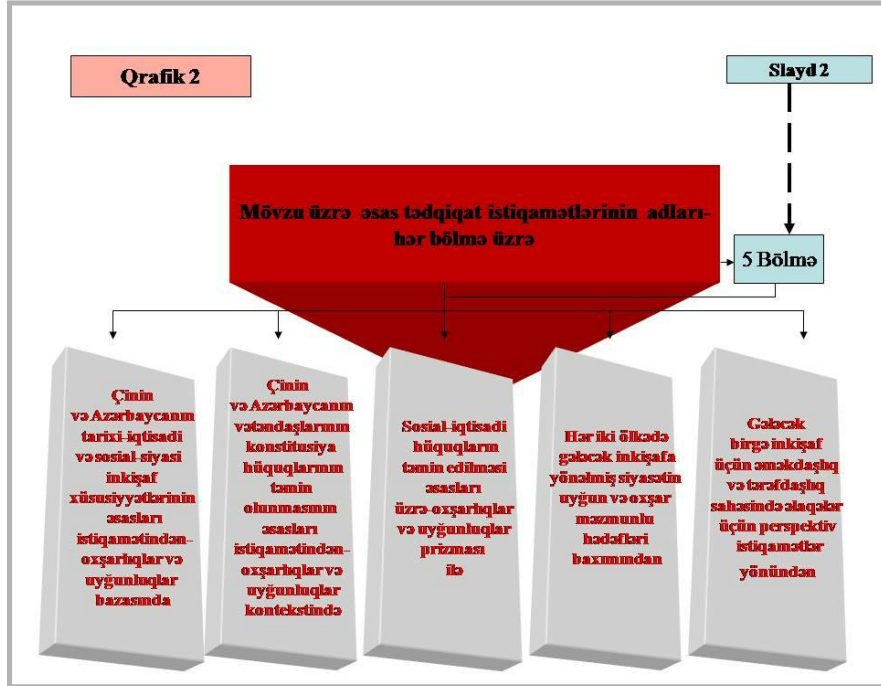
- beynəlxalq aləmdə siyasi hərəkətlərin, siyasi fəaliyyətin beynəlxalq hüquq normaları çərçivəsində uyğunlaşdırılması istiqamətində;

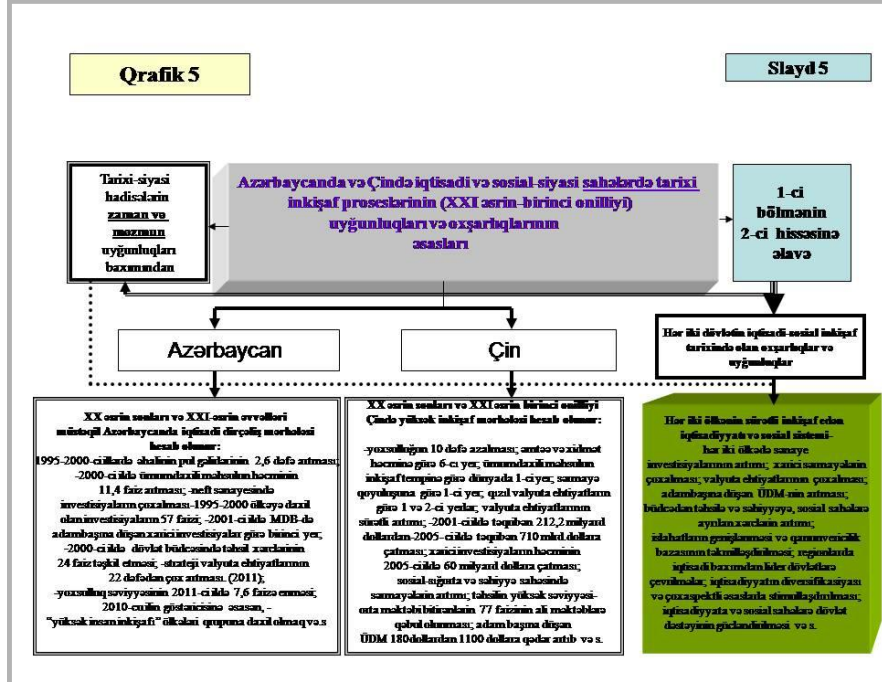
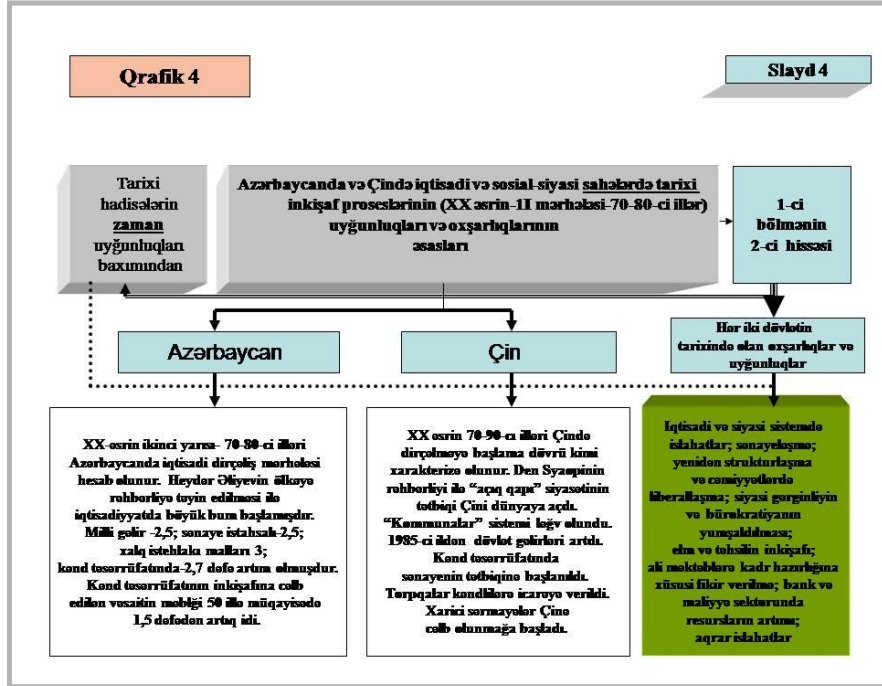
- hər iki dövlətin ərazi bütövlüyünün daima dəstəklənməsi siyasətinin həyata keçirilməsi üzrə;

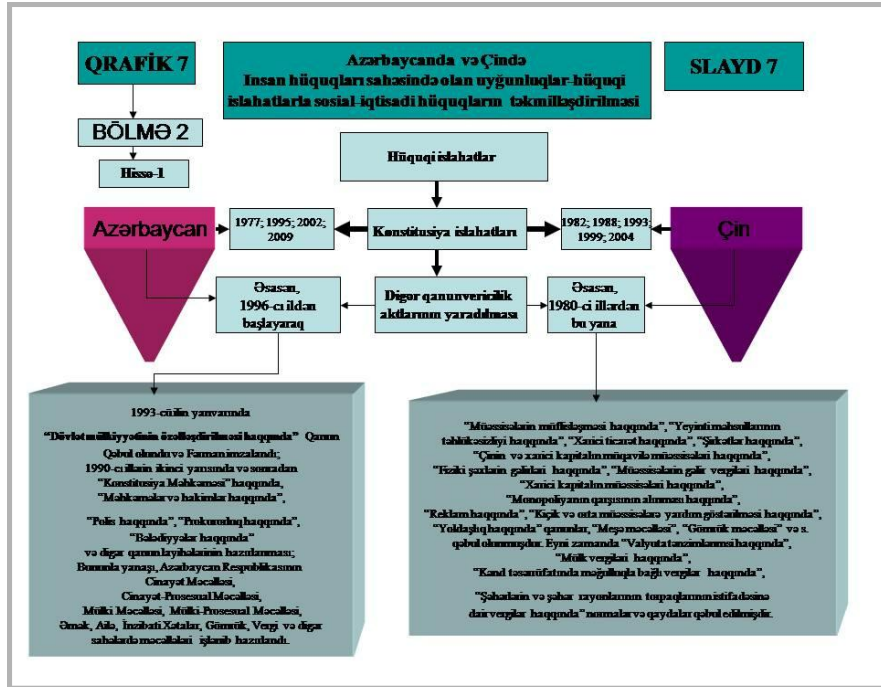
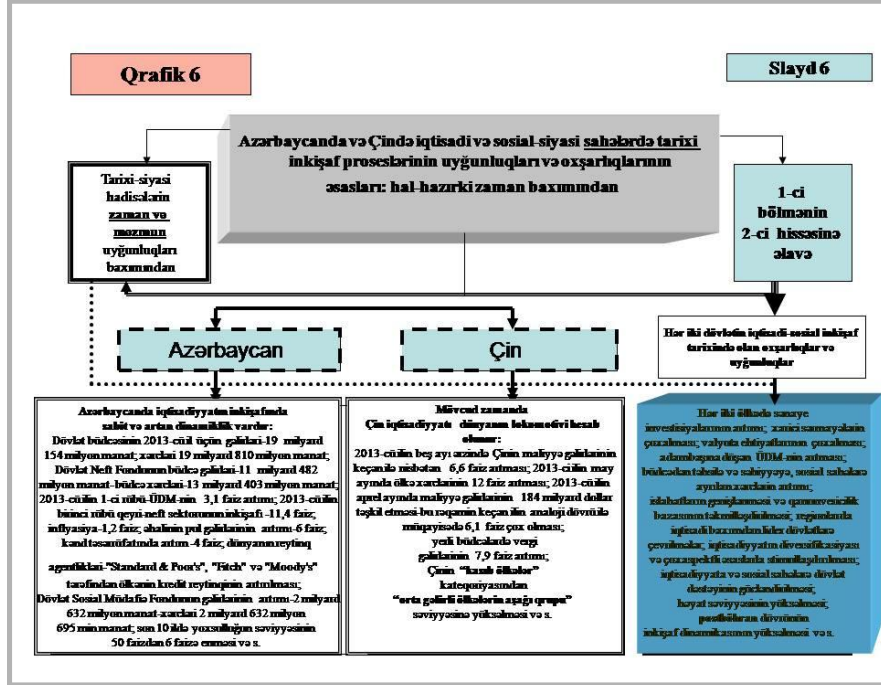
- Çinin strateji enerji tələbatlarının ödənilməsində Azərbaycanın yaxından iştirak etməsi və Azərbaycanın çoxistiqamətli enerji layihələrini təmin etmək istiqamətində enerji məhsullarının Transxəzər layihəsini reallaşdırmaqla, Çin tərəfindən dəstək verilməklə bu layihəni Mərkəzi Asiya-Çin enerji layihələrinə qoşmaqla, Çinə ixracının təmin edilməsi barədə elmi-nəzəri fikirlərin, elmi nəticələrin və qənaətlərin uyğunlaşdırılması istiqamətində;

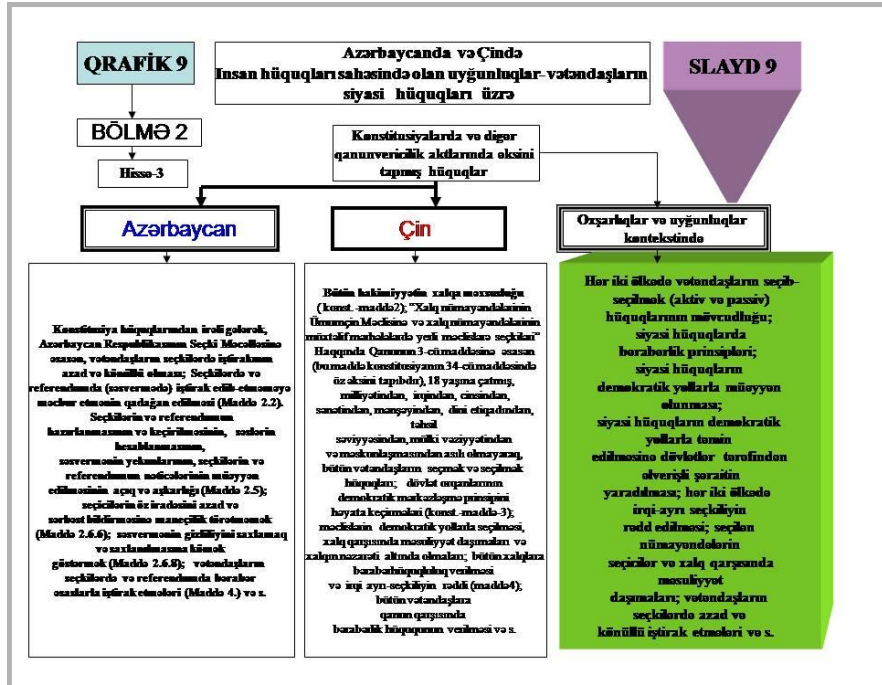
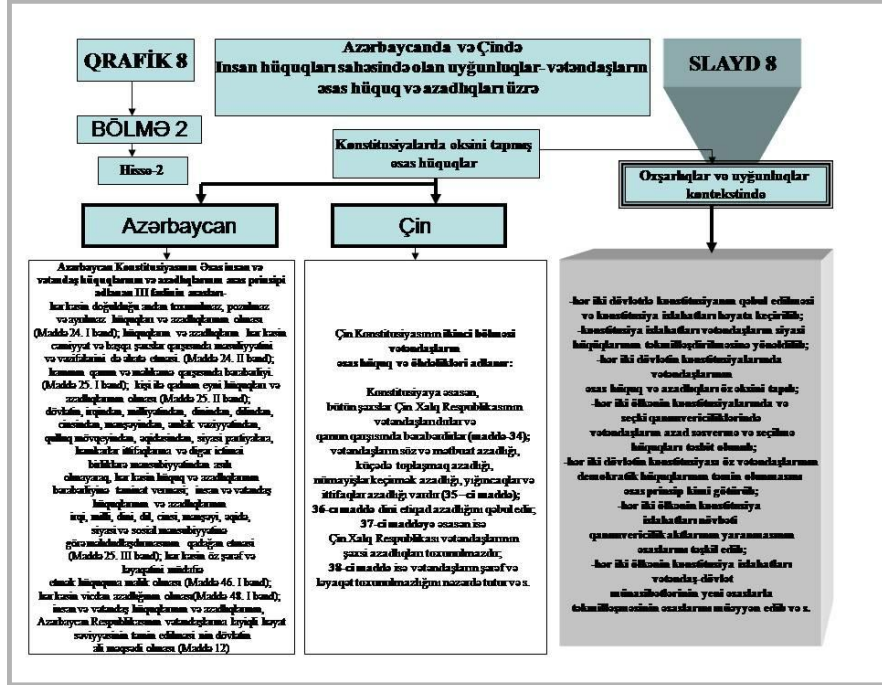
- beynəlxalq iqtisadi əlaqələr sahəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətində;
- TRASEKA-layihəsi çərçivəsində əməkdaşlığın genişləndirilməsi üzrə;
- Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolu layihəsi üzrə gələcək əməkdaşlığın genişləndirilməsi istiqamətləri üzrə;
- iki ölkə arasında ticarətin, həcmnin artırılması istiqamətləri üzrə;
- iki ölkəyə məxsus olan transmilli korporasiyaların sərmayələrinin hər iki tərəfdə qarşılıqlı olaraq artırılması istiqamətləri və regional layihələrdə əməkdaşlığın və tərəfdaşlığın gücləndirilməsi üzrə,
- miqrasiya, xüsusilə əmək miqrasiyası üzrə əməkdaşlığın genişləndirilməsi əsasları üzrə;
- kənd təsərrüfatının inkişafı sahəsində təcrübələrin qarşılıqlı mübadilələri istiqamətləri üzrə;
- elmi-texniki nailiyyətlərin mübadiləsi üzrə;
- səhiyyə və tibb sahəsində elmi-nəzəri və təcrübi əməkdaşlığın gücləndirilməsi istiqamətləri üzrə və s.

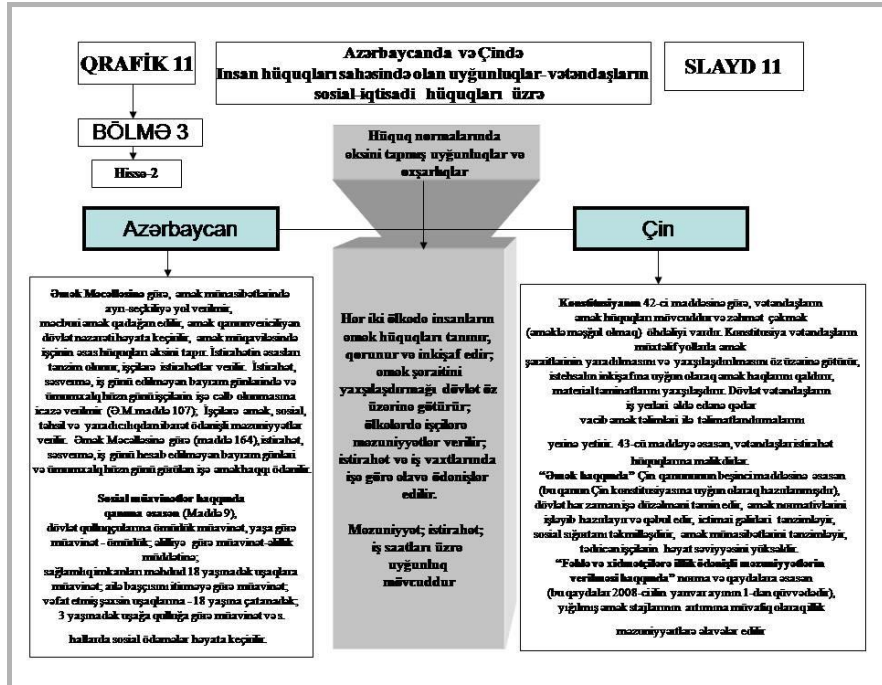
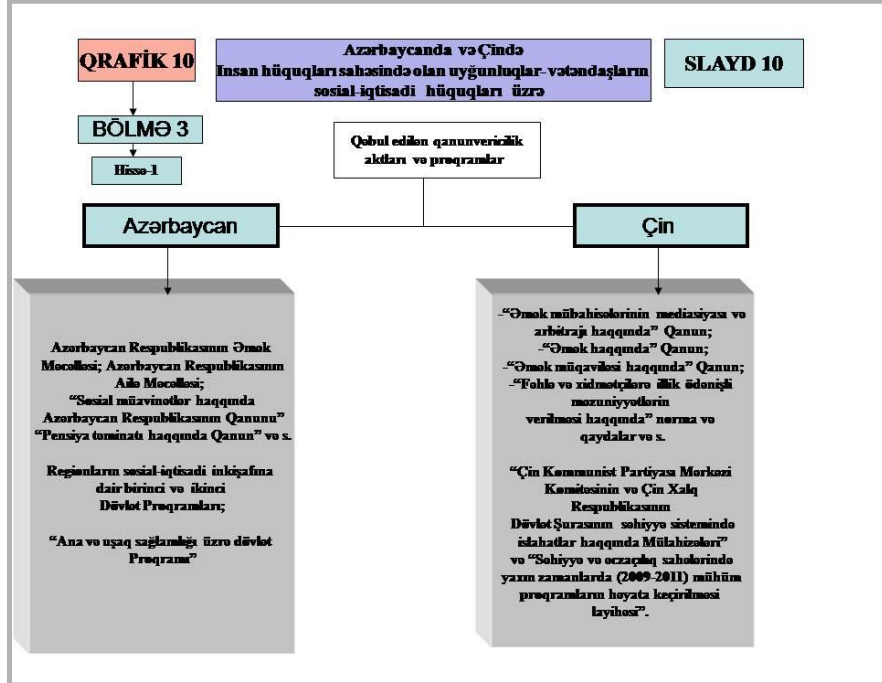

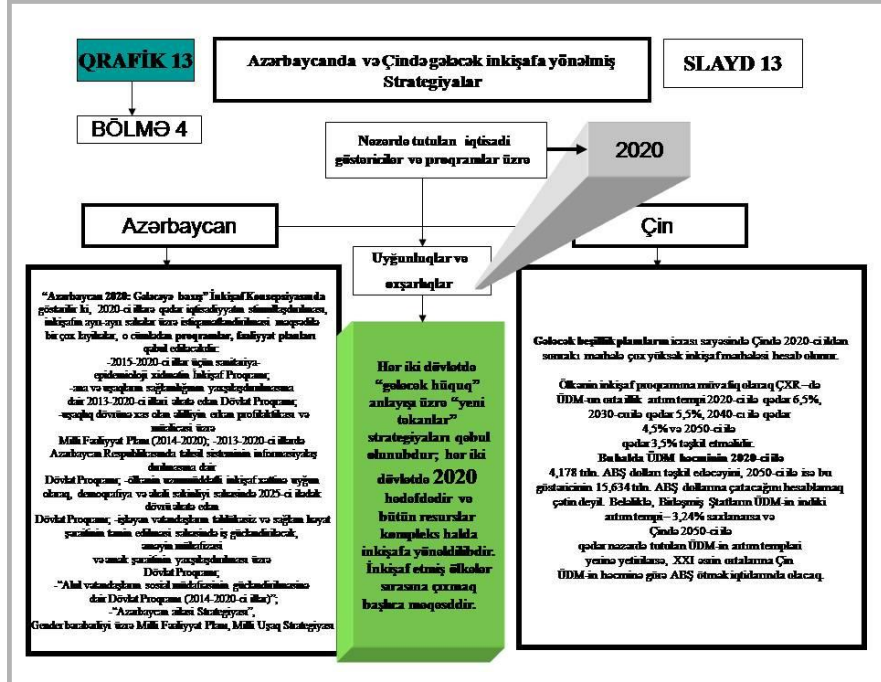
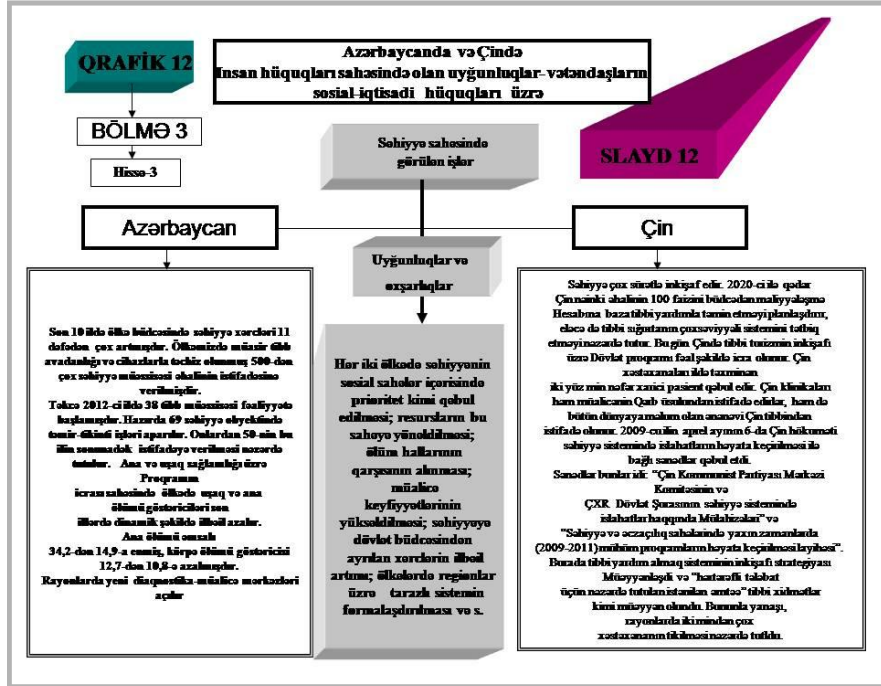

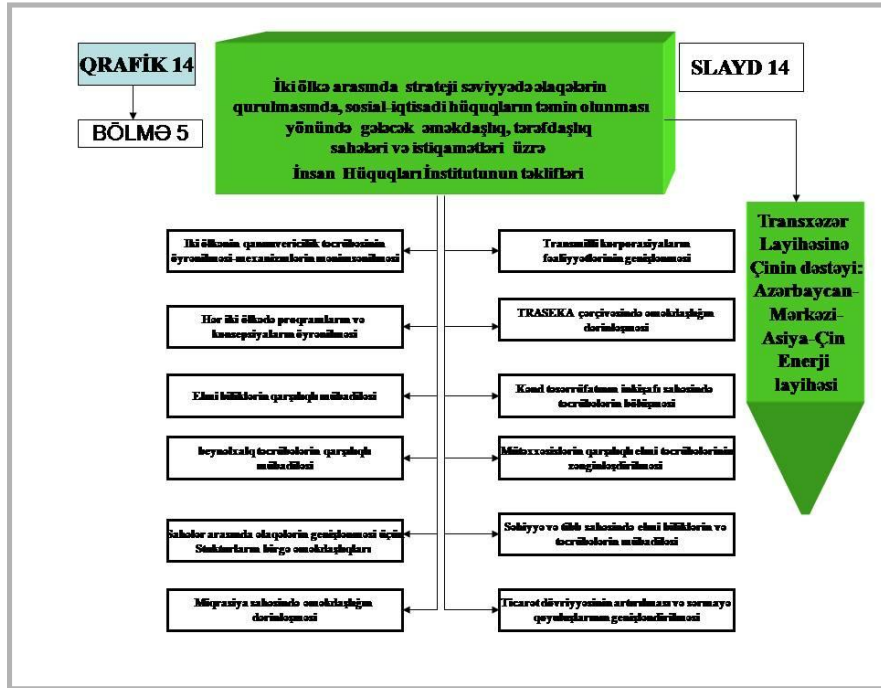

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, "Biznes xəbərləri" qəzeti-2012, 64 səh.
2. Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi. Azərb.dilində. Bakı, Qanun Nəşriyatı, 2012, 320 səh.
3. Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi-Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 1 fevral tarixli qanunu ilə təsdiq edilmiş, 1999-cu ilin iyulun 1-dən qüvvəyə minmişdir. Bakı, "Hüquq ədəbiyyatı" nəşriyyatı, 2010-cu il, 300 səh.
4. "Azərbaycan 2020: Gələcəyə baxış" İnkişaf Konsepsiyası. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmişdir
5. Azərbaycan Respublikasının 2013-cü il dövlət büdcəsi haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu. <http://www.meclis.gov.az/?/az/law/367>
6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin sədrliyi ilə Nazirlər Kabinetinin 2013-cü ilin birinci rübünün sosial-iqtisadi inkişafının yekunlarına və qarşıda duran vəzifələrə həsr olunmuş iclası keçirilmişdir 16.04.2013. <<http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=22556>>
7. Azərbaycan Respublikası 1991-2001.-B.:XXI-Yeni Nəşrlər Evi, 2001.-360s.;
8. Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2013-cü il büdcəsi təsdiq edildi. 14 dekabr 2012. <http://www.milli.az/news/politics/157438.htm>
9. Nazir: "Azərbaycanda iqtisadiyyatın orta illik artımı 5 faiz səviyyəsində gözlənilir" <http://www.milli.az/news/economy/173078.html>
10. Dövlət Neft Fondunun 2013-cü il üzrə büdcəsi təsdiqlənib. Prezident İlham Əliyev Dövlət Neft Fondunun 2013-cü il üzrə büdcəsinin təsdiqlənməsi barədə fərman imzalayıb. http://www.nota.az/index.php?action=static_detail&static_id=11846
11. Nəsirəddin Tusi. Əxlaqı-Nasiri. Tərcümə edəni R.Sultanov. "Kişə mehr" nəşriyyatı, 2002, Birinci məqalə. Əxlaqın saflaşdırılması haqqında, s. 293-295

12. "Sosial müavinətlər haqqında AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNU" Bakı şəhəri, 7 fevral 2006-cı il. № 55-IIIQ

13. Çin iqtisadiyyatı. http://az.wikipedia.org/wiki/%C3%87in_iqtisadiyyat%C4%B1

14. www.mfa.gov.az -Azərbaycan <<http://www.mfa.gov.az>-Azərbaycan> Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi; www.economy.gov.az -Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi; www.customs.gov.az -Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi

15. Конфуций (Кун-цзы) (китайский философ) (ок. 551-479 гг. до н. э.) АФОРИЗМЫ <http://www.orator.ru/konfucy.html>

16. И.А.Мусский. с.81, 100 великих диктаторов. Москва, «ВЕЧЕ», 2002.656 с.

17. Анатолий Семин. Китай: новый пятилетний план социально-экономического развития. 31/03/2011 <http://ru/journal-neo.com/node/5387>

18. Государственный бюджет. Китая. <http://www.o-kitae.ru/sovremennaya-ekonomika-kitaya/gosudarstvennyiy-byudzhet.kitaya.html>

19. ЗДРАВООХРАНЕНИЕ В КИТАЕ. http://www.treatment-abroad.ru/destinations/treatmentchina/healthsis_china

20. Я.М. Бергер. Экономическая стратегия Китая, 2009 <http://xn---9sbbobjfat1ae2c3a4d.xn--plai/ekonomika_biznesa/ekonomicheskaya-strategiya-kitaya.html>. ЗДРАВООХРАНЕНИЕ В КИТАЕ .<http://www.treatment-abroad.ru/destinations/treatmentchina/healthsis_china>;

21. Сельское хозяйство. Китая. <http://www.o-kitae.ru/sovremennaya-ekonomika-kitaya/selskoe-hozyaystvo.kitaya.html>

22. Будущее Китая решится в ближайшие две пятилетки. Анатолий Васильевич Семин, кандидат политических наук, ведущий научный сотрудник ИДВ, РАН, специально для Интернет-журнала «Новое Восточное Обозрение» <http://www.kapital-rus.ru/articles/article/181983/>

23. За май на 6,2 % увеличились финансовые доходы Китая. <http://www.o-kitae.ru/sovremennaya-ekonomika-kitaya/za-may-na-6-2-uvlichilis-finansovyye-dohodyi-kitaya.html>

24. Конституция КНР 1982 г. (с изм.1988, 1993, 1999, 2004 гг.) http://chinalawinfo.ru/constitutional_law/constitution_ch1

25. Социальное право. http://chinalawinfo.ru/social_law
26. Закон КНР «О труде» http://chinalawinfo.ru/social_law/law_labour/law_labour_ch1;
27. Закон КНР «О содействии малым и средним предприятиям» http://www.chinalawinfo.ru/economic_law/law_sme_promotion
28. Фролова Иветта Юрьевна <<http://www.riss.ru/index.php/jomsocial/profile/566-frolova-ivetta-yurevna>>. Центр Азии и Ближнего Востока- старший научный сотрудник. 20.03.13. Новые лидеры нового Китая. Завершился процесс передачи власти «пятому поколению» руководителей КНР. <http://www.riss.ru/index.php/analitika/1672-novyelidery-novogo-kitaya#.UcBM-Oe8DXA> <<http://www.riss.ru/index.php/analitika/1672-novyelidery-novogo-kitaya>>
29. Демография. Миграция. КНР: особенности миграции высококвалифицированных специалистов. Вэй ФЭН. Доктор управления, доцент; Хун ЧУНЬЧАН Доктор географии, профессор Шаньсийский педагогический университет г. Сиань. <<http://www.chelt.ru/2007/7-07/knr707.html>>

ВЫЗОВЫ И РИСКИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ КИТАЯ

- ◆ 1. Внутренние вызовы и проблемы.
- ◆ 2. Неустойчивое восстановление мировой экономики как риск для Китая.
- ◆ Основная опасность мирового кризиса для Китая находится в сфере реальной экономики и внешней торговли – в снижении темпов экономического роста, значительном падении экспорта.

С О Д Е Р Ж А Н И Е С Т Р А Т Е Г И Ч Е С К О Й Т Р А Н С Ф О Р М А Ц И И Э К О Н О М И К И К И Т А Я

- ◆ 1. Всестороннее углубление реформы экономической системы.
- ◆ 2. Осуществление стратегии стимулирования развития посредством инноваций.

-
- ❖ 3. Продвижение стратегического урегулирования экономической структуры.
 - ❖ 4. Стимулирование интегрированного развития городов и сел.
 - ❖ 5. Всестороннее повышение уровня экономики открытого типа.

Зияд Самедзаде,
*академик НАН Азербайджана,
Председатель комитета
по экономической политике Милли Меджлиса,
вице-президент Международного Союза экономистов*

О ФЕНОМЕНЕ ЭКОНОМИЧЕСКИХ РЕФОРМ КИТАЯ И ИХ РОЛИ В МИРОВОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ РАЗВИТИИ

За период, прошедший после образования КНР (1949 г.), экономическая стратегия этой страны претерпела существенную эволюцию.

В 1978 году, то есть до начала реформ, объем душевого валового внутреннего продукта в Китае в 9 раз уступал соответствующему показателю по России. Доля страны в мировой экономике была очень низка.

1978 год считается началом нового периода развития страны. План возрождения явил собой сердцевину практической деятельности партии власти и государства, превратившись в главнейшую задачу внутренней и внешней политики, направленной на преодоление экономической отсталости страны.

Мировая практика показывает, что развитие возможно лишь в условиях политической стабильности. Конечно, сегодня в глобализирующемся мире, можно сказать, невозможно присутствие закрытой страны, которая бы обеспечивала свою политическую стабильность.

Во время проведения реформ Дэн Сяопин высказал удивительную по своей мудрости мысль: «Плановая экономика – это еще не социализм. В условиях полной частной собственности тоже существует планирование, рыночная экономика – это не капитализм».

В Китае реформы начались с сел, что противоречило рекомендациям Запада, ведь реформы в аграрном секторе сами по себе были достаточно рискованными. Но это был правильный шаг. Положение в китайских селах оставалось очень тяжелым. В начале 1980-х годов они

были настолько отсталыми, что не могли быть сырьевой базой для развития промышленности. В городах продовольственные товары выдавались по талонам. А доходы 250 миллионов сельских жителей оставались ниже официального уровня бедности. Поэтому Коммунистическая партия Китая решила внедрить рыночные отношения именно в аграрном секторе.

Проведению реформ было отдано предпочтение одной провинции, одного района, даже одного предприятия. После того, как эксперименты подтвердили свою рентабельность, руководство страны посчитало целесообразным внедрить в экономику страны этот опыт.

В ходе реализации реформ китайское правительство взяло за основу принцип «три прибыли». Первая прибыль состоит в развитии производительных сил; вторая – в повышении и укреплении общей мощи государства; третья – в повышении жизненного уровня населения. В соответствии с этой концепцией определились задачи по созданию в стране системы рыночной экономики, активизации реформ уже в этом направлении. План строительства социализма Дэн Сяопина состоял из трех стадий. На первой стадии стояла задача увеличения в 2 раза по сравнению с 1980 годом обеспечения населения продовольствием и одеждой. С этой задачей Китай справился в конце 1980-х годов.

На второй стадии до конца XX века валовой внутренний продукт должен был возрасти в 4 раза. Эта задача была выполнена значительно раньше – в 1995 году.

На третьей стадии, согласно плану социально-экономического развития на 1996–2000 годы, по сравнению с 1980 годом предусматривалось увеличение в 4 раза производства подушевого валового национального дохода, сокращение безработицы и завершение начальной стадии системы социалистической рыночной экономики. И эта задача была успешно выполнена.

Противник радикальных реформ, не принимавший методы разрушения, Дэн Сяопин аргументированно обосновал важность системного подхода и поэтапного проведения в жизнь прогрессивных изменений в экономике. Он не отвергал, но и не фетишизировал западный опыт, оценивал целесообразность его применения только с позиции национальных интересов.

Согласитесь, что если бы 1,33-миллиардное население Китая подверглось «шоковой терапии», в стране образовался бы неопикуемый кризис, который невозможно было бы преодолеть. Китайский хаос превратился бы в мировую катастрофу. Поэтому прогрессивные руководители самых передовых государств расценивают итоги экономических реформ Дэн Сяопина как новое «китайское чудо».

Сегодня китайское экономическое чудо, равно как и феноменальная личность Дэн Сяопина, находится в центре внимания мировых политиков, экономистов, всех мыслящих людей. Но надо сказать, что реформы, проводимые в этой крупной стране теми, кто рассматривает социализм как нежизнеспособную систему, были восприняты неоднозначно, утверждая, что спустя какой-то период экономическое развитие Китая обернется регрессом и с социализмом в этой стране будет покончено.

В концепции реформ Китая особо отмечается, что нельзя приписывать рыночную экономику исключительно капиталистическому обществу, неправильна также мысль о наличии только капиталистической рыночной экономики. Почему в условиях социализма нельзя развивать рынок? Фундамент китайской экономики – плановая экономика, но это социалистическая рыночная экономика.

На первый взгляд социалистическая рыночная экономика по форме напоминает капиталистическую, однако между ними есть принципиальные различия. Мнение о том, что рыночная экономика – порождение капитализма, совершенно несправедливо, так как зачатки ее были еще при феодальном строе. Китай является прекрасной иллюстрацией того, что рыночную экономику можно развивать и при социализме. Китайцы категорически уверены, что использование при социализме оправдавших себя в капиталистическом обществе методов управления и хозяйствования вовсе не означает возврат к капитализму.

Китай – несомненный лидер в привлечении иностранных инвестиций. За период реформ в экономику страны вложено более 700 миллиардов долларов. Стремительное повышение объема экспорта и инвестиций значительно увеличил долларовый поток в страну. Наряду с этим в Китае не позволили свободное обращение доллара, кроме того, была ограничена сумма капиталов в иностранной валюте, принадле-

жавшая действующим в стране зарубежным компаниям. То есть Китайский народный банк, покупая поступающие в страну доллары, тем самым изымал их из обращения. Этот механизм помогает поддерживать обменный курс национальной валюты.

Обратим внимание и на другие результаты экономических реформ Дэн Сяопина. Сегодня китайское государство имеет стратегию развития, охватывающую несколько десятилетий. То, что среднегодовые темпы роста экономики страны значительно выше мировых свидетельствует о том, что Китай сейчас находится в числе экономически мощных государств.

Китайские реформы и сегодня проводятся в серьезном соответствии с реальными возможностями, они основываются на национальных устоях, модернизация и реформы направлены на обеспечение благосостояния всего населения и отдельного гражданина страны.

В течение 20 лет, исследуя экономические реформы в Китае и их социально-экономические последствия, мы прогнозировали вывод, о том, что мировая экономика сегодня в значительной степени зависима от процессов в экономике КНР.

В течение 15 лет мною были подготовлены три книги («Экономическое чудо Китая», «Китай в глобальной мировой экономике» на русском и азербайджанском языках), более десятка статей об экономике Китая, издан специальный выпуск газеты «Экономика» посвященный 55-летию юбилею КНР. В данных работах рассматриваются успехи КНР в сфере экономики, определяются реальные возможности использования опыта этой великой и прекрасной страны. Еще на первых этапах экономических процессов в КНР я был убежден, что успешное проведение реформ в Китае в значительной степени связано с тем, что этот судьбоносный процесс государство не пустило на самотек, а непосредственно осуществляло руководство этим чрезвычайно сложным процессом.

В апреле 2001 года в Баку с большим успехом прошла Международная научно-теоретическая конференция «Переход от планового хозяйства к рыночной экономике и модели экономического развития», организаторами которой были Союз экономистов Азербайджана и посольство КНР. Эта конференция широко освещалась средствами массовой информации и вызвала огромный интерес у специалистов.

Мне довелось несколько раз посетить в КНР, и я имел возможность воочию убедиться в масштабности экономических реформ. Встречи, проведенные с китайскими друзьями, ознакомление с работой предприятий, посещение государственных учреждений помогли мне ознакомиться с экономической политикой КНР и сыграли существенную роль в работе над моими трудами.

Vahid Əhmədov,
millət vəkili

AZƏRBAYCAN–ÇİN İQTİSADI ƏLAQƏLƏRİ, AZAD İQTİSADI ZONALAR

Azərbaycan–Çin münasibətləri tarixi köklərə malikdir. İki ölkə arasında əlaqələr həmişə müsbət olmuş və indi də davam edir. Azərbaycan müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra onu ilk sıralarda tanıyan ölkələrdən biri məhz Çin olmuşdur. 1991-ci il dekabrın 27-də Çin Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanımış, 1992-ci il aprelin 2-də isə Azərbaycan ilə Çin arasında diplomatik münasibətlər qurulmuşdur. Azərbaycan Çinin, Çin isə öz növbəsində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü və suverenliyini dəstəkləyir. 20 ildən artıqdır ki, iki ölkə arasında münasibətlər artan xətlə inkişaf edir. Bu müddət ərzində yüksək səviyyədə əlaqələr qurulmuş, qarşılıqlı siyasi etimad güclənmiş, iqtisadi əlaqələr xeyli genişlənmişdir. İki ölkə arasında əlaqələrin inkişafında əbədiyaşar Prezident Heydər Əliyevin 1994-cü ildə Çinə səfəri böyük rol oynamışdır. Həmin səfər zamanı əməkdaşlığın hüquqi bazası yaradılmışdır. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2005-ci və 2008-ci illərdə Çinə səfərləri də əlaqələrimizin inkişafına mühüm töhfə vermişdir.

Ticarət əlaqələri iki ölkə arasındakı əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən biridir. 2012-ci ildə Azərbaycan ilə Çin arasında ticarət dövriyyəsi 17,6 % artaraq 1,2 milyard ABŞ dollarına çatmışdır. Hazırda Azərbaycanda xidmət, ticarət, sənaye, rabitə, tikinti, bank və sığorta, kənd təsərrüfatı sahələrində 70-ə yaxın Çin kapitalı şirkət fəaliyyət göstərir. 1995–2011-ci illər ərzində Çin şirkətləri tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna 102,5 milyon dollar, neft-qaz sektoruna isə 598 milyon dollar investisiya yatırılıb. Çin şirkətlərinin iştirakı ilə dövlət sifarişləri əsasında həyata keçirilən layihələrin ümumi dəyəri 417 milyon avro təşkil edir. Çində Azərbaycan kapitalı 16 şirkət qeydiyyat-

dan keçib və onlar Çin iqtisadiyyatına sərmayə qoyuluşu sahəsində ilk addımlarını atmağa başlamışlar.

Azərbaycan və Çin arasında iqtisadi əlaqələri tənzimləmək məqsədilə iqtisadi və ticarət sahəsində əməkdaşlığa dair xüsusi Komitə yaradılmışdır. Çinin Sintszyan-Uyğur muxtar rayonu ilə Azərbaycan arasında ticari-iqtisadi əməkdaşlıq üzrə işçi qrup yaradılmışdır. Bu fakt ölkələrimizin iqtisadi əməkdaşlığını daha da inkişaf etdirmək əzmində olmasını bir daha təsdiq edir.

Çin iqtisadiyyatının uğurlu inkişafında yaradılmış Xüsusi İqtisadi Zonaların rolu çox böyük olmuşdur. Azərbaycanda 14 aprel 2009-cu ildən qüvvəyə minmiş Xüsusi İqtisadi Zonalar haqqında Qanunun həyata keçirilməsi baxımından bu təcrübə üzərində ətraflı dayanmaq istərdim.

1978-ci ildən Çin hökuməti iqtisadi sistemi dəyişdirməkdə və eyni zamanda, ölkənin açıldığı siyasətini planlı və ardıcıl həyata keçirməkdədir. 1980-ci ildən başlayaraq Çində 5 xüsusi iqtisadi rayon yaradılmışdır. 1984-cü ildə Çin hökuməti ölkənin xarici aləmə açılışı üçün daha yeni bir addım atdı: 14 şəhər şəhər statusu aldı. Nəticədə, ölkənin dənizboyu ərazilərində açıq iqtisadi zolaq formalaşdı. 1992-ci ildən başlayaraq Dövlət Şurasının sanksiyası ilə bir sıra sahil boyu şəhərlər, həmçinin daxili əyalətlərin və muxtar vilayətlərin inzibati mərkəzləri xarici dünya üçün açıq zona statusu aldı. Ölkənin iri və orta şəhərlərində 15 rüsumsuz zona, 32 texniki-iqtisadi istismar zonası və 52 dövlət əhəmiyyətli yeni və yüksək texnologiyaların mənimsənilməsi zonası yaradılmışdır.

Beləliklə, dənizkənarı bazada, ölkənin sərhədyanı və daxili rayonlarında Çinin xarici aləmə çoxpilləli və hərtərəfli açıqlığının strukturu əmələ gəlmişdir. Xarici dünya üçün açıq olan bütün bu rayonlar xarici bazara meyillənən iqtisadiyyatın inkişafı gedişində, valyuta gəlirlərinin artmasında, müasir xarici texnika və texnologiyaların idxalında "pəncərə" və vasitəçi rolunu oynayır. Beş xüsusi iqtisadi rayon xarici aləmə istiqamətlənən zonadır. Bu rayonlar, əsasən, ixrac məhsulları istehsal edən emal sənayesini inkişaf etdirir, həmçinin elmi tədqiqatları, istehsalatı və ticarəti bütöv kompleksdə birləşdirir. Onun ərazisində spesifik iqtisadi siyasət həyata keçirilir və iqtisadi idarəetmənin xüsusi sistemi tətbiq edilir. Xüsusi İqtisadi Rayonlar Çinin xarici ticarətinin inkişafı üçün xarici sərmayənin cəlb edilməsində və beynəlxalq bazarların mənimsə-

nilməsində böyük təcrübə yığmışlar. Son illər Xüsusi İqtisadi Rayonlar yenilik axtarışında, sənaye potensialının artırılmasında, xarici əlaqələrin genişləndirilməsində və digər sahələrdə öndə gedir, bununla da bütün ölkə üçün nümunə rolunu oynayır.

Artıq 2010-cu ildə 5 Xüsusi İqtisadi Rayonların xarici ticarət əməliyyatlarının ümumi həcmi 90 milyard dollar təşkil edirdi ki, bu da ölkənin ümumi ticarət dövriyyəsinin 30 faizini təşkil edirdi. Bu zonalarda 50 minədək xarici investisiyalı müəssisə qeydiyyatdan keçdiyi, təqribən 30 milyard dollar xarici investisiyanın yönəldiyi bildirilirdi. Digər iqtisadi zonalarda isə 20 minədək xarici investisiyalı müəssisənin yaradılmış, 14 milyard dollar xarici investisiya qoyuluşu həyata keçirilmişdir.

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycanda Xüsusi İqtisadi Zonalar haqqında qanunun 2009-cu ildə qəbul olunmasına baxmayaraq, hələlik belə zonalar yaradılmamışdır. Azərbaycanın yerləşdiyi coğrafi məkanın dənizlə əhatə olunması, dəmir yolu əlaqələri və s. nəzərə alınmaqla Azərbaycanda Çin təcrübəsindən istifadə edərək Xüsusi İqtisadi Zonaların yaradılmasını məqsədəuyğun hesab edirəm. Belə zonalar respublikanın şimal bölgəsində, Qaradağ rayonunda, Sumqayıtda həm istehsal sahələri formasında, həm də elmi-texniki zonalar formasında yaradıla bilər.

Bütün bunları irəliyə doğru müsbət addım kimi dəyərləndirməklə yanaşı, həm də onu qeyd etmək lazımdır ki, Çin–Azərbaycan iqtisadi-ticarət əlaqələrinin daha geniş səpgidə inkişafına, hər iki ölkənin iqtisadi potensialından səmərəli istifadə olunmasına, iş adamları arasında əməkdaşlığın genişləndirilməsinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrində əlaqələrin dərinləşdirilməsinə və həmin əsaslarda bu rəqəmi qat-qat artırmağa, hər iki tərəfin yetərincə böyük potensial imkanları vardır.

Azərbaycan–Çin əməkdaşlığının genişlənməsində Azərbaycan–Çin biznes forumları xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Həmin tədbirlərdə Azərbaycan və Çin tərəfindən rəsmi şəxslərlə yanaşı, bank, sığorta, sənaye, tikinti, şərabçılıq, arıçılıq, bağçılıq və s. sahələrdə fəaliyyət göstərən iş adamları da iştirak edirlər. Hər iki ölkənin iş adamlarının iştirakı ilə keçirilən həmin biznes-forumların və digər tədbirlərdə işgüzar görüşlərin səmərəli təşkili yeni əməkdaşlıq imkanlarının yaranmasında, ölkələrimiz arasında mövcud əlaqələrin, o cümlədən iqtisadi-ticarət əlaqələri-

nin genişlənməsində, biznes təşəbbüslərinin stimullaşdırılması çox faydalı ola bilər.

Azərbaycanla Çin bir-biri ilə daha sıx münasibətlərin və əlaqələrin qurulması, ikitərəfli əlaqə kanallarından tam istifadə edilməsi, iqtisadi və ticarət əməkdaşlığı sahəsinin genişləndirilməsi məqsədilə aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsini zəruri hesab edirik:

1. Azərbaycan–Çin əməkdaşlığının səmərəliliyinin artırılmasına yönəldilən birgə investisiyanın genişləndirilməsi və sərmayə qoyuluşu üçün əlverişli mühitin yaradılması.

2. Perspektivli sahələrdə ikitərəfli iqtisadi və texniki əməkdaşlığın gücləndirilməsi və innovativ əməkdaşlıq sahəsində səylərin birləşdirilməsi.

3. Ticarət və sənaye palataları, ticarəti və investisiyaları təşviq edən təşkilatlar və digər vasitəçi qurumlar arasında qabaqcıl təcrübə mübadiləsinin və əməkdaşlığın gücləndirilməsi.

4. Biznes fəaliyyətinin və iqtisadi məlumat mübadiləsinin sadələşdirilməsi.

5. Yarmarkaların, sərgilərin və simpoziumların və s. təşkilinin qarşılıqlı dəstəklənməsi.

6. İşgüzar nümayəndə heyətlərinin mübadiləsi sahəsində əməkdaşlığın və fəaliyyətin genişləndirilməsi.

Qeyd etdiyimiz bu tədbirlər kompleksiniz sistemli şəkildə həyata keçirilməsi, bir tərəfdən Azərbaycanla Çin arasında münasibətlərin yeni strateji tərəfdaşlıq səviyyəsinə qalxmasına, digər tərəfdən isə hər iki tərəfdən bu münasibətlərin iştirakçıların iqtisadi imkanlarının genişlənməsi və sosial vəziyyətlərinin yaxşılaşmasında mühüm rol oynamış olar.

Sonda qeyd etmək istəyirəm ki, bu gün Azərbaycanın iqtisadi uğurlarının daha da möhkəmləndirilməsində, qalmış problemlərin tezliklə aradan qaldırılmasında bizim böyük qonşumuz olan Çinin təcrübəsindən istifadə etmək və yararlanmaq baxımından təşkil olunmuş konfrans böyük əhəmiyyətə malikdir və bu yolda sizin hamınıza uğurlar arzulayıram.

Состояние и перспективы сотрудничества между Китаем и Азербайджаном

**Цзян Ли,
главный научный сотрудник
Института исследований России КАСМО
июнь 2013 г.**

Простой план

- **1 В течение 20 лет китайско-азербайджанские отношения развиваются очень прочно и стабильно**

- 2 Расширение торгово-экономического сотрудничества между Китаем и Азербайджаном

- 3 Культурное и научное сотрудничество добилось позитивного прогресса между Китаем и Азербайджаном

- 4 Между Китаем и Азербайджаном сложилось плодотворное международное сотрудничество

- 5 Будущие перспективы развития отношений между Китаем и Азербайджаном

Эльдар Шахбазов,
д.т.н, профессор,
Начальник Департамента нанотехнологий SOCAR

НАНОТЕХНОЛОГИИ В НЕФТЯНОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ: ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

С течением времени в нефтегазовой отрасли появляется все больше актуальных задач, которые требуют использования самых передовых технологий, в том числе нанотехнологий. Основная причина поиска новых решений – необходимость снижения издержек на добычу, транспортировку и переработку нефти и газа.

С целью разработки и применения инновационных технологий, а именно нанотехнологий, в SOCAR была разработана программа «НАНОНЕФТЬ 2010–2015», которая охватывает 4 направления – увеличение нефтедобычи, предотвращение осложнений в бурении, нефтехимию и экологию. На основе созданной Департаментом нанотехнологий теории «эффекта малых концентраций и малых возмущений» разработаны научные основы нановоздействия в углеводородной среде. В связи с этим исследуется наносреда в углеводородной системе и на ее основе применяются нанотехнологии. Исследования показали, что в результате нановоздействия вязкость нефти снизилась на 33-46%, угол смачивания увеличился с 0,78 до 0,92, а поверхностное натяжение снизилось на 30-66%. Разработаны нанотехнологии для добычи остаточной нефти, против песчаных пробок, солеотложений и механических примесей, а в бурении – нанотехнологии «Наноцемент», «Нанобентонит», «Нанотампон» и «Нанобуфер». Таким образом, при добыче остаточной нефти в результате применения наносистемы, обладающей приближенной вязкостью к вязкости пластового флюида, образуется одинаковый фронт, что устраняет образовавшиеся при вытеснении водой «язычки» нефти. Снижается межфазное поверхностное

натяжение и облегчается поток остаточной нефти к скважине. Посредством нагнетательных скважин произведено нановоздействие на пласт и с улучшением реологических параметров нефти облегчено вытеснение нефти к эксплуатационным скважинам того же горизонта, повышен коэффициент нефтеотдачи пласта.

Впервые в мировой практике для устранения осложнений и аварий при бурении были разработаны научные основы следующих наносистем: «Нанонефть», «Наногудрон», «Наномай» и «Нанобитум». Разработанные наносистемы применены на различных интервалах при бурении 41 скважины. Под нановоздействием улучшены реологические показатели бурового раствора: на границе глинистой корки и бурового инструмента коэффициент трения уменьшился на 75-80%, смачиваемость гидрофобной поверхности увеличилась на 25%, а также обнаружены новые эффекты, такие как «нанопамять», ранняя турбулентность и долговечность. Улучшение качества цементирования затрубного пространства при бурении и механических характеристик самого цемента достигнуты за счет применения разработанный технологии «наноцемента». На основе местного сырья разработана новая система «нанобентонит».

Совместно с немецкими специалистами в Дортмундском Технологическом центре, Мюнстерском и Ахенском университетах на высокочувствительном современном оборудовании проведены исследования полученных наносистем. Результаты совместных исследований подтвердили, что нанобентонит обладает высоким качеством. Как показали исследования в мюнстерском центре «НаноАналитикс» применяемые нами для извлечения остаточной нефти наносистемы стабильны и устойчивы. В настоящее время мы продолжаем совместные аналитические исследования и работаем над созданием нанотехнологий нового поколения.

Разработанные наносистемы защищены патентами, а полученные результаты опубликованы в статьях и монографиях. Наши научные разработки были включены в энциклопедию ЮНЕСКО в раздел «Наука и нанотехнологии».

**Стратегия выхода китайских
предприятий за рубеж и
экономическое сотрудничество
между КНР и странами Закавказья**

**Ли Дун,
старший научный сотрудник
института исследований России
КАСМО**

- **Стратегия «выхода за рубеж» - является стратегией государственного развития Китая, а также стратегическим выбором участия экономики и предприятий Китая в глобализации, ответом на вызовы и конкуренцию**

Содержание стратегии «выхода за рубеж»

- 1. Внутренняя и внешняя среда осуществления Китаем стратегии «выхода за рубеж»
- 2. Концептуальные основы реализации Китаем стратегии «выхода за рубеж»
- 3. Роль правительства КНР в реализации стратегии «выхода за рубеж»
- 4. Система правовой поддержки стратегии «выхода за рубеж»

- **Результаты стратегии «выхода за рубеж» за эти годы**

Экономическое сотрудничество между КНР и странами Закавказья

- 1. Экономическое сотрудничество между КНР и Азербайджаном
- 2. Экономическое сотрудничество между КНР и Арменией
- 3. Экономическое сотрудничество между КНР и Грузией

Тофик Гусейнов,

*заслуженный экономист Азербайджанской
Республики, доктор экономических наук,
завотделом Института экономики НАНА*

МОДЕЛЬ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ АЗЕРБАЙДЖАНА: РЕАЛИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Государственная независимость Азербайджана сформулировалась в очень сложных внутренних и внешних условиях, выраженных в политической нестабильности и оккупации Арменией территории страны. В результате всего этого Азербайджан потерял почти 20 процентов своей территории и получил больше миллиона беженцев и вынужденных переселенцев. А экономика Азербайджана оказалась в кризисе. Так, в 1995 г. объем производства валового внутреннего продукта составил 42 процента, промышленной продукции 30 процентов, сельхоз продукции – 52 процентов от уровня 1990 г. Только начиная с 1996 г. экономика страны стала развиваться. Локомотивом развития являлись иностранные инвестиции, привлеченные правительством к разработке нефтегазовых месторождений согласно «Контракту века», заключенному в 1994 г. В период перехода от социалистической экономической системы к рыночной сформулировалась модель экономического развития Азербайджана. Основной целью этой модели является максимальное производство, максимальная занятость и максимальное обеспечение покупательной способности населения. Модель экономического развития переходного периода характеризовалась стимулированием малого и среднего предпринимательства, либерализацией внешних экономических связей и валютных операций, масштабным привлечением иностранных инвестиций, модернизацией всех инфраструктурных отраслей за счет государственных средств, проведением жесткой денежно-кредитной политики, сильным ограничением вмешательства государства в экономику, при-

оритетностью рыночных механизмов и методов, государственным регулированием цен в отраслях естественной монополии, приватизацией госпредприятий стратегических отраслей по принципу «торопиться медленно». Таким образом, была создана модель экономического развития независимого Азербайджана. Отличие этой модели выражается в том, что за длительный период она носила монетаристический, открытый и либеральный характер.

В 2003 г. началась новая эра в совершенствовании модели экономического развития страны. На данном этапе модернизация экономической модели выражается как в направлении экономического развития (отраслевая и региональная диверсификация экономики, масштабное развитие инфраструктурных отраслей), так и в механизмах по обеспечению выполнения обновленной экономической модели (смягчение денежной политики, диверсификация использования государственных инвестиций для развития ненефтяных отраслей промышленности, разработка и внедрение целевых, региональных и отраслевых государственных программ и др.).

Реализация модернизированной модели экономического развития обеспечила в 2003–2012 гг. рост валового внутреннего продукта страны в 3 раза, создание свыше одного миллиона новых рабочих мест, причем, в основном, в регионах страны, сокращение уровня бедности с 49 процентов до 6 процентов, доведение стратегических валютных резервов страны до 46 миллиардов долларов, а также рост госбюджета с 1,5 миллиарда до 25 миллиардов долларов.

Азербайджан стал страной средней доходности. Ныне на долю экономики Азербайджана приходится свыше 80 процентов всей экономики Южного Кавказа.

Долгосрочные перспективы развития страны определены концепцией развития «Азербайджан-2020: взгляд в будущее», утвержденной согласно указам Президента Республики от 29 декабря 2012 г.

Руководством страны поставлена задача превращения Азербайджана в экономически развитую страну и становления ее высокодоходной страной. Концепцией предусматривается доведение среднедушевого производства ВВП до 13 тыс. долларов, а к 2020 году рост ВВП в 2 раза повысится, причем в основном за счет развития ненефтяного сек-

тора экономики. С этой целью, согласно прогнозам правительства, удельный вес ненефтяного сектора в общем объеме ВВП будет доведен до 70 процентов. Приоритетное развитие получают информационно-телекоммуникационная сфера, туризм, наука, образование, здравоохранение и другие отрасли.

Реализация предусмотренных Концепцией направлений развития экономики позволит сформулировать в Азербайджане экономику инновационного типа. В этих целях предусматривается совершенствование координации экономической деятельности, налоговой и денежно-кредитной политики, использование возможностей государственных планов и прогнозов социально-экономического развития, разумное сочетание рыночных механизмов с нерыночными механизмами регулирования экономического развития, повышение экономической эффективности промышленного и сельскохозяйственного производства и др.

Нам хорошо известны успехи китайской экономики, а также методы и механизмы этих достижений. Сотрудничество ученых и специалистов двух стран обеспечит обмен опытом и взаимное обогащение.

Elçin Seyidov,
AR XİN-in Birinci Asiya İdarəsinin
Şərqi Asiya Şöbəsinin müdiri,
dosent, siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru

ÇİN İLƏ AZƏRBAYCAN ARASINDA İQTİSADI MÜNASİBƏTLƏR

Azərbaycan müstəqillik qazanandan bəri iki ölkə arasında münasibətlər yüksələn xətlə inkişaf edir. 1994-cü ildə ümummilli lider Heydər Əliyevin və 2005-ci ildə Prezident İlham Əliyevin Çinə səfərləri münasibətlərimizin inkişafında böyük rol oynamışdır. Səfərlər zamanı imzalanmış sənədlər iki ölkə arasında müqavilə-hüquq bazasını möhkəmlətmiş və əməkdaşlıq üçün geniş imkanlar açmışdır.

İki ölkə arasında ticarət və iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, müxtəlif iqtisadi və sərmayə layihələrin müzakirə olunması və həyata keçirilməsi, əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi istiqamətində qarşılıqlı fikir mübadiləsinin aparılması, müvafiq sənəd layihələrinin hazırlanaraq imzalanması, eləcə də tərəflər arasında iqtisadi sahədə mövcud problemlərin müzakirəsi və aradan qaldırılması baxımından Azərbaycan-Çin Ticarət-İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Hökumətlərarası Komissiya yaradılmışdır.

Sözündən komissiyanın ardıcıl olaraq dörd iclası keçirilmiş, Komissiya nəzdində Azərbaycan Respublikası və Sincan-Uyğur Muxtar Vilayəti arasında ticarət və iqtisadi əməkdaşlıq üzrə İşçi Qrup təsis edilmiş və ilk iclası təşkil olunmuş, işgüzar dairələrin iştirakı ilə qarşılıqlı olaraq 3 dəfə Biznes Forum keçirilmiş, tərəflər arasında ticarət dövriyyəsi indiyədək ən yüksək həddə (təxminən 1 milyard ABŞ dolları) çatmış, müqavilə-hüquq bazası təkmilləşdirilmiş və yeni sənədlər imzalanmış, eləcə də Çindən ölkəmizə 100 milyonlarla sərmayələr cəlb olunmuş və 10 milyonlarla texniki-iqtisadi yardımlar ayrılmışdır.

İki ölkə arasında iqtisadiyyatın bütün sahələrində əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli şərait yaradılmış, bu sahədə müqavilə-hüquq bazası təkmilləşdirilmişdir. Belə ki, tərəflər arasında iqtisadi sahədə mühüm sənədlər olan investisiyaların təşviqi və qarşılıqlı qorunması (1994), həmçinin gəlirlərə görə vergilərə münasibətdə ikiqat vergi tutmanın aradan qaldırılması və vergidən yayınmanın qarşısının alınması (2005) haqqında Sazişlər imzalanmışdır.

Qrafik 1. Azərbaycan ilə Çin arasında idxal, ixrac və ticarət dövriyyəsi göstəriciləri (milyon ABŞ dolları)

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi
Eyni göstəricilərə digər Qafqaz ölkələri üzrə nəzər salmaq.

Qrafik 2. Ermənistan və ÇXR arasında ticarət dövriyyəsi (milyon ABŞ dolları)

Qrafik 3. Gürcüstan və ÇXR arasında ticarət dövriyyəsi (mln ABŞ dolları)

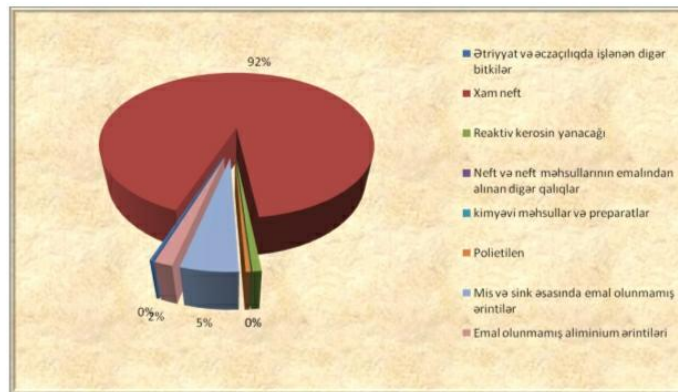
Azərbaycan iqtisadiyyatında neft və neft məhsullarının istehsalı böyük paya sahibdir. AR Dövlət Statistika Komitəsinin 2012-ci il üzrə göstəricilərinə əsasən, qeyri-neft sektorunun ixracda payı cəmi 5% təşkil etmiş, digər 95% isə neft sektorunun hesabına həyata keçirilmişdir.

Çin şirkətləri Azərbaycanın əsasən neft və təbii qaz (K&K (Qarabağlı və Kürsəngi), Pirsaat, Qobustan yataqlarına), elektrik enerjisi, alüminium sənayesi, sement və digər tikinti materialları istehsalı sənayesinə, kommunikasiya, infrastruktur layihələrinə, maşınqayırma və s. sərmayə qoymuşdur. Hazırda kommunikasiya və informasiya texnologiyaları sahəsində Çinin "Huawei International Co. Ltd" və "ZTE Cooperation", neft hasilatı sahəsində "SINOPEC", "China National Petroleum Company" (CNPC) və "China National Offshore Oil Corporation (CNOOC)", nəqliyyat sahəsində "China Southern Airlines", energetika sahəsində "China National Electric Equipment Corporation", tikinti materiallarının istehsalı sahəsində "CBMI Construction Co. LTD" və "Xinjinag Yongchang Jishui Compound Material Co., Ltd", maşınqayırma sahəsində "LİFAN CO., LTD" və "Sichuan Machinery and Equipment İmport and Export Co, Ltd" kimi aparıcı şirkətləri ölkəmizdə fəaliyyət göstərir. 2004-2012-ci illər ərzində Azərbaycanda Çin kapitalına əsaslanan 50-dən çox şirkət qeydiyyatdan keçmişdir.

Son 16 il ərzində Çin şirkətləri tərəfindən Azərbaycan iqtisadiyyatının qeyri-neft sektoruna 102.5 milyon ABŞ dolları, neft-qaz sektoruna 598 milyon ABŞ dolları məbləğində sərmayə yatırılmışdır. Çin şirkətlərinin iştirakı ilə dövlət sifarişi əsasında həyata keçirilən layihələrin ümumi dəyəri 417 milyon avro təşkil edir. Azərbaycanda həyata keçirilən mühüm layihələrdə (iki sement zavodu, həmçinin alüminium və avtomobil zavodunun tikintisi, informasiya texnologiyaları, energetika, neft sahəsində layihələrdə) Çin tərəfi podratçı kimi iştirak edir.

Azərbaycan kapitalı əsasında Çində qeydiyyatdan keçmiş 16 şirkət bu ölkəyə təqribən 5 milyon ABŞ dolları həcmində sərmayə yatırmışdır.

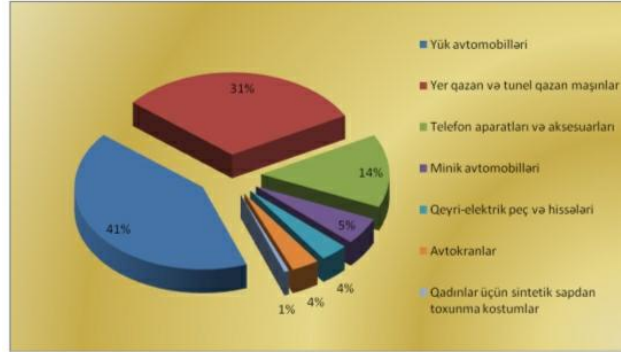
2012-ci ildə ölkəmizdən Çinə ixrac olunan məhsulların əsasını neft və neft məhsulları (92%), kimyəvi məhsullar və preparatlar (5%), metal məmullatları, ətriyyat və əczaçılıqda işlənən digər bitkilər təşkil etmişdir (istinad: aşağıda qeyd olunan "Qrafik 8. 2012-ci ildə Azərbaycandan Çinə ixrac olunan əsas mallar").

Qrafik 4. 2012-ci ildə Azərbaycandan Çinə ixracda təşkil edən əsas məhsullar

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Aşağıdakı cədvəldən də görüldüyü kimi, ölkəmiz də Çinin dünya bazarına ixrac etdiyi başlıca məhsulları idxal edir və əsasən tikintidə istifadə olunan texnika və elektronik cihazlar bunların içində başlıca yer tutur.

Qrafik 5. 2012-ci ildə Çindən Azərbaycana idxalda üstünlük təşkil edən əsas məhsullar

Mənbə: Dövlət Statistika Komitəsi

Qeyd edək ki, indiyədək Azərbaycan və Çin arasında ümumi məbləği 165 milyon yuan (təxminən 25 milyon ABŞ dolları) olan səkkiz "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Çin Xalq Respublikası hökuməti arasında texniki-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında Saziş" imzalanmışdır. 2005-ci ildə bu məbləğin 5 milyon yuana 12 ədəd "Audi A6" markalı avtomobil alınaraq ölkəmizə gətirilmişdir. Qalan vəsait iki layihənin - sanitariya və kommunal nəqliyyat vasitələrinin və tikintidə istifadə olunan texnikanın alınmasına sərf olunmuşdur.

Eyni zamanda, 2008-ci ilin may ayında Çinin Siçuan (Sichuan) əyalətində baş vermiş zəlzələ ilə əlaqədar AR hökuməti tərəfindən bu ərazidə yeni məktəbin tikintisi məqsədilə Çin tərəfinə 762000,0 (yeddi yüz altmış iki min) ABŞ dolları məbləğində vəsait ayrılmışdır.

2012-ci ildə Çin Xalq Respublikası hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası hökuməti arasında imzalanmış texniki-iqtisadi əməkdaşlıq sazişləri çərçivəsində ölkəmizə Çin istehsalı olan 130 ədəd məişət tullantıları daşıyan, 13 ədəd sudaşıyan və 20 ədəd çirkab suları soran (asseni-zator) nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi təmin edilmişdir;

2013-cü ildə sözügedən sazişlər çərçivəsində ölkəmizə ümumi dəyəri 8 milyon ABŞ dolları olan Çin istehsalı olan 65 ədəd samosval, 30 ədəd ekskavator, 30 ədəd avtokran, 15 ədəd katok və 15 ədəd qreyderin ölkəmizə gətirilməsi nəzərdə tutulur.

Kamran Abdullayev,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu

**İKİ ÖLKƏ ÜÇÜN RASİONAL PERSPEKTİV
İQTİSADI İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ**
(AZƏRBAYCANLA ÇİN XALQ RESPUBLİKASININ TİMSALINDA)

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikası siyasi müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkəmizin ictimai həyatında və dövlət quruculuğu sahəsində aparılmış islahatlar nəticəsində dövlətimiz dünya və Avropa iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmuş, beynəlxalq münasibətlərdə fəal subyektə çevrilmiş, dünya miqyasında layiqli yerini tutmuşdur. Son illər həyata keçirilən iqtisadi islahatlar qısa bir zamanda uğurlu nəticələr verərək, ölkəmizdə iqtisadi inkişafa səbəb olmuş, azad bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə həyata keçirilən effektiv tədbirlər nəticəsində davamlı olaraq sürətli inkişaf dinamikası müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında beynəlxalq iqtisadi əlaqələr digər postsovet məkanı ölkələri kimi Sovetlər Birliyinin dağılmasından sonra başlamışdır. Məhz ölkəmizin müstəqilliyini Çin dövləti 1991-ci ildə dekabrın 27-si tanıdıqdan sonra 1992-ci il aprelin 2-dən başlayaraq iki dövlət arasında diplomatik münasibətlər formalaşmışdır.

Sovetlər Birliyinin tərkibində olarkən digər postsovet məkanı ölkələri kimi Azərbaycan da Çinlə qarşılıqlı beynəlxalq iqtisadi əlaqələrə malik olmamışdır. İlk iqtisadi əlaqələr 1992-ci ildən başlayaraq formalaşmağa başlamışdır. Məhz 1992-ci ildə Çin və Azərbaycan arasında ticarət dövriyyəsi ilk dəfə olaraq 1,5 mln. ABŞ dolları olmuşdur. Proseslərin məntiqi nəticəsi kimi 1994-cü il mart ayında ilk dəfə olaraq Azərbaycan Respublikasının əbədiyaşar Prezidenti Heydər Əliyev Çin döv-

lätinə tarixi səfər etmiş, yekun olaraq iki ölkə rəhbərliyi tərəfindən "Çin və Azərbaycan arasında dostluq münasibətləri əsasında birgə bəyannamə imzalanmış və nəşr olunmuşdur. Bundan başqa səfər çərçivəsində Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında səkkiz dövlətlərarası əməkdaşlıq sənədləri imzalanmışdır. Bura hava nəqliyyatı, elm və texnika, mədəniyyət, səhiyyə və s. aid olmuşdur ki, bu sahələrdə də ikitərəfli münasibətlərin davamlı inkişafı üçün möhkəm hüquqi baza yaradılmışdır.

2005-ci ilin martında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev Çinə səfəri zamanı oranın ölkə rəhbərliyi ilə görüşmüş, "Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında birgə kommunike" imzalanmışdır. Bundan başqa səfər çərçivəsində ticarət və iqtisadiyyat, gömrük, iqtisadiyyat informasiya texnologiyası, vergi, mədəniyyət, gənclər, radio və televiziya, idman, ədliyyə, ekstradisiya və s. sahə də 12 müqavilə imzalanmışdır. Beləliklə də Çin və Azərbaycan münasibətləri geniş hərtərəfli inkişaf mərhələsinə qədəm qoymuşdur.

Ümumiyyətlə, son illər Çin - Azərbaycan dövlətləri arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlığı arasındakı aspektlərdə əhəmiyyətli uğurlara nail olunmuşdur:

– Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlığın hüquqi əsasları mütəmadi olaraq möhkəmlənmişdir. Artıq ikitərəfli olaraq ticarət, iqtisadiyyat, investisiya, vergi, gömrük və s. sahədə hökumətlərarası razılaşmalar imzalanmışdır.

– İkitərəfli əməkdaşlıq mexanizmləri fasiləsiz olaraq təkmilləşməkdədir. 1999-cu ildə iki dövlət arasında "Ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq üzrə Çin-Azərbaycan komissiyası" təsis olunmuş və artıq dörd iclası keçirilmişdir. 2011-ci ildə komissiya çərçivəsində "Sincan-Azərbaycan" ticarət-iqtisadi əməkdaşlığı üzrə işçi qrupu yaradılmışdır.

– İki dövlət arasında ticarət-iqtisadi əlaqələr genişlənmişdir. 2011-ci ildə iki dövlət arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi 640,3 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Çin Azərbaycan üçün idxal sahəsində beşinci ən böyük idxalatçı dövlət hesab olunur.

– Artıq Azərbaycana Çindən idxal olunan məhsulların strukturu yaxşılaşmaqla, yüksək elmi-texniki tutumlu məhsulların həcmi də artır. Artıq son illər Azərbaycana iri sənaye istehsal avadanlıqları, elek-

tron məhsullar, avtomobillər və onun ehtiyat hissələri, tikinti materialları və s. idxal olunur. Çin dövləti isə öz növbəsində Azərbaycandan xam neft, aviasiya kerosini, kimya sənaye xammalı və s. idxal edir.

– Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında texniki-iqtisadi əməkdaşlıq və qarşılıqlı investisiya qoyuluşları sahəsində münasibətlər tədricən genişlənir və artır. Artıq 2 dövlət arasında infrastruktur tikintisi sferası, metallurgiya, rabitə, elektroenerji, tikinti materialları, avtomobil və onun ehtiyat hissələri və s. sahələrdə ikitərəfli əməkdaşlıq genişlənir.

Son iyirmi il ərzində Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında diplomatik əlaqələr uğurla inkişaf etmiş stabil nəticələr əldə olunmuşdur. Çin dövləti ilə ikitərəfli münasibətlərin dərinləşdirilməsi və genişləndirilməsi Azərbaycanın xarici siyasətinin əsas prioritet məsələlərindən hesab olunur. Son iyirmi il ərzində Azərbaycan - Çin əməkdaşlığı milli iqtisadiyyatın bütün sahələrində uğurla inkişaf etmiş, ticarət-iqtisadi əlaqələrin dinamik inkişafı üçün əhəmiyyətli perspektivlər yaranmışdır.

Məsələn, yalnız 2013-cü ilin əvvəlində Azərbaycan da İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu (AZPROMO) və Çinin Texniki və İqtisadi Əməkdaşlıq üzrə Assosiasiyası (CEATEC) arasında Niyyət Memorandumu, ölkəmizin İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Sincan - Uyğur Muxtar rayonu arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq üzrə işçi qrupunun yaradılması barədə protokol imzalanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, AZPROMO İqtisadi İnkişaf Nazirliyi tərəfindən 2003-cü ildə yaradılmışdır. İlk mərhələ çərçivəsində bu fond investisiyaların təşviqi və investisiya məsələləri üzrə məsləhətləşmələrlə məşğul olunmuşdursa da, 2005-ci ilin avqustunda fondun funksiyaları genişləndirilmiş və fond ixracın təşviqi məsələləri ilə məşğul olmağa başlamış, bu sahədə ciddi uğurlar əldə etmişdir.

2013-cü ilin ilk yarısında Azərbaycanın iqtisadi inkişaf naziri Şahin Mustafayevin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyətinin Çinə səfəri çərçivəsində Çinin kommərsiya naziri Çen Deminqlə iki nazirlik arasında əməkdaşlıq barədə memorandum imzalanmışdır. Müvafiq səfər çərçivəsində AZPROMO və CEATEC-in təşkilatçılığı ilə Pekində Çin-Azərbaycan biznes forumu baş tutmuşdur ki, burada iqtisadiyyatın müxtəlif sahələri üzrə fəaliyyət göstərən 100-dən çox iş adamı iştirak etmişdir. Aparılmış təhlillər göstərir ki, 2004-2011-ci illər ərzində Azərbaycan

Respublikasında Çin kapitalı ilə 40 şirkət qeydiyyatı alınmış və fəaliyyəti təmin olunmuşdur. Yalnız 1995-2011-ci illərdə Çin şirkətləri Azərbaycanın qeyri-neft sektoruna 102,5 mln. dollar (ABŞ), neft-qaz sektoruna 598 mln. dollar məbləğində investisiya qoyuluşu həyata keçirmişdir. Azərbaycan Respublikasında dövlət sifarişi ilə Çin şirkətlərinin iştirakı təmin olunmaqla reallaşdırılan layihələrin dəyəri 417 mln. avro təşkil etmişdir.

Qeyd olunan əməkdaşlıq çərçivəsində onu da bildirmək lazımdır ki, Çində Azərbaycan kapitalı ilə 16 şirkət qeydiyyatdadır ki, onların Çinin iqtisadiyyatına qoyulan investisiyalarının həcmi 5 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir.

2013-cü ilin aprel ayında Azərbaycanın İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin dəstəyi, Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun (AZPROMO) təşkilatçılığı ilə Azərbaycan - Çin biznes forumu keçirilmişdir. Tədbirdə hər iki tərəfdən rəsmi şəxslərlə yanaşı qida, tikinti, yük avtomobillərinin istehsalı, İKT, infrastruktur, enerji, loqistika, turizm, daşınmaz əmlak və s. sahələrdə fəaliyyət göstərən şirkətlərin nümayəndələri iştirak etmişlər. Tədbir çərçivəsində rəsmi şəxslər Azərbaycan və Çin arasında əməkdaşlığın uğurla inkişaf etdiyini qeyd edib, ölkələrimiz arasında əlaqələrin qarşılıqlı dostluq və tərəfdaşlıq prinsipləri üzərində qurulduğunu, yüksək səviyyəli qarşılıqlı səfərlərin, aparılan danışıqların ikitərəfli əlaqələrin inkişafında mühüm əhəmiyyət daşıdığını bildirmişlər. Çıxışlarda bildirilmişdir ki, 1992-2013-cü illər ərzində iki ölkə arasında 20-dən çox sənəd imzalanmışdır. Azərbaycan-Çin əlaqələrinin genişlənməsində indiyədək 4 iclası keçirilmiş, Hökumətlərarası Komissiyasının fəaliyyəti də əhəmiyyətli rol oynamışdır. Biznes forum çərçivəsində AZPROMO-nun rəhbərliyi Azərbaycanın investisiya mühiti və biznes imkanlarına dair təqdimatla çıxış etmiş, Çinin iş adamlarını fəal əməkdaşlığa dəvət etmiş, onlara ölkəmizdə biznes fəaliyyətinin təşkili ilə bağlı dəstəyi göstəriləcəyini bildirmişdir.

Qeyd olunan biznes forum çərçivəsində AZPROMO ilə Çinin Beynəlxalq Ticarətin Təşviqi Şurası arasında əməkdaşlıq haqqında Anlaşma Memorandumu imzalanmışdır.

Çin dünyanın iqtisadi və ərazi baxımdan ən böyük ölkəsi hesab olunur. 2010-cu ilin beynəlxalq statistik göstəricilərinə görə ÜDM-in həcmi-

nə görə Çin dünyada ABŞ-dan sonra 2-ci yerdədir. 2009-cu ildə Çində ÜDM-in həcmi 5,2 trln. ABŞ dolları, 2010-cu ildə 10,1 trln. dollar, 2011-ci ildə isə 11,2 trln. dollar təşkil etmişdir. Bütün dünya üzrə ixrac səviyyəsinə görə Çin birinci yerdədir. İxracın 80 %-ni dövlətin valyuta gəlirləri təşkil edir. 20 mln. adam ixrac yönümlü məhsul istehsalında məşğuldur. 20 % ümumi sənaye və kənd təsərrüfatı malları dünya bazarına ixrac olunur. Çinin dünyanın 182 ölkəsi ilə ticarət iqtisadi əlaqələri vardır ki, bu ölkələrə də 50 min adda məhsul ixrac olunur. Çinin 80 ölkə ilə dövlətlər-arası ticarət sazişləri və protokolları mövcuddur. 55 % ümumi ticarət əməkdaşlığı Yaponiya, ABŞ və Qərbi Avropa dövlətləri ilədir.

1978-ci ildən başlayaraq Çin öz iqtisadiyyatının açıqlığını təmin etmiş, davamlı islahatlara başlamışdır. [3]. Məhz bu illərdən başlayaraq Çin bazar iqtisadiyyatını kapitalizm sistemi ilə birləşdirmişdir. Yalnız 2004-cü ildə (eləcə də sonrakı illər) 560 mlrd. ABŞ dolları etnik xaricdə yaşayan çinlilər tərəfindən Çinə investisiya qoyuluşu həyata keçirilmişdir.

2000-ci ildən başlayaraq Çin və Afrika dövlətləri arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi 50 mlrd. dollar olmuşdur. 2006-cı ildən başlayaraq 2013-cü ilə kimi Afrika dövlətlərinə Çin tərəfindən 6 mlrd. ABŞ dolları investisiya qoyulmuşdur ki, bütün bunlar da Çin dövlətinin iqtisadi qüdrətini bir daha təsdiq edir.

Azərbaycanla Çin arasında xarici ticarət əlaqələrinin əsas göstəricilərinə baxsaq görürük ki, son on il 2003-2011-ci illər arasında ciddi dəyişikliklər müşahidə olunmuşdur.

Çindən Azərbaycana idxal olunan məhsulların həcmi dəyər göstəriciləri ilə 2003-cü ildə 92,4 mln. ABŞ dolları, 2010-cu ildə bu göstərici 587,6 mln. dollar, 2011-ci ildə 2010-cu illə müqayisədə 3,7 % artaraq 609,7 mln. dollar olmuşdur. 2003-cü illə müqayisədə 2011-ci ildə idxal üzrə 6,6 dəfə olmaqla artım qeydə alınmışdır. [5].

Azərbaycandan Çinə ixrac olunan məhsulların həcmi dəyər göstəriciləri ilə 2003-cü ildə 19,3 mln. ABŞ dolları, 2010-cü ildə 338,9 mln. dollar, 2011-ci ildə bu göstərici azalaraq 30,6 mln. dollar təşkil etmişdir. 2003-cü ilə nisbətən 2011-ci ildə ixrac üzrə artım həcmi 158,5 % təşkil etmişdir.

İki dövlət arasında ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 2003-cü ildə 111,7 mln. dollar təşkil etmişdirsə, 2011-ci ildə bu göstərici 5,7 dəfə artaraq 640,3 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bundan başqa Azərbaycanın ixrac səviyyəsi Çin üzrə aşağı olduğundan bu ölkə ilə ticarət dövriyyəsində də 2003-cü ildə 73,1 mln. dollar, 2011-ci ildə 579,1 mln. dollar mənfi saldo qeydə alınmışdır. Təhlil göstərir ki, son illər Azərbaycan üzrə ixrac həcmnin azalması, Çin istehsalı idxal məhsullarının həcmnin artması müşahidə olunur. Nəticədə xarici ticarət dövriyyəsində ölkəmiz üzrə mənfi saldo qeydə alınır. Bunun da əsas səbəbi Azərbaycandan Çinə ixrac olunan bəzi məhsulların (xüsusən, neft və neft məhsullarının) həcmnin azalması, Çinin bu məhsulların daha çox İrandan və digər yaxın Şərqi ölkələrindən almağa meyil göstərməsi ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan və Çin dövlətləri arasında yaxın perspektiv dövr ərzində iqtisadi əməkdaşlığı gücləndirmək üçün aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması məqsədəuyğundur:

- Çin investorlarının milli iqtisadiyyatımızın ayrı-ayrı iqtisadi sahələri üzrə investisiya qoyuluşlarını artırmaq üçün dövlət səviyyəsində stimullaşdırılmış addımların atılması;
- Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında oxrac bazarları uğrunda fəal mübarizə üsulları, o cümlədən dünya bazarlarında formalaşmış inhisar və TMK-larla birgə əməkdaşlığın artırılması;
- Çin şirkətlərinin Azərbaycandakı iqtisadi layihələrdə, xüsusən sənaye parklarının yaradılmasında, təbii bərpa olunan enerji mənbələrinin mənimsənilməsində, xüsusən, külək və günəş enerjisi üzrə fəal iştirakının cəlb olunması;
- Çin şirkətlərinin iştirakı ilə, oradan idxal olunan məhsulların ölkəmizdə istehsalın təşkil olunması, müştərək şəkildə (yerli sahibkarlarla birgə) ixracönlü məhsulların istehsalının və ixracının təşviqləndirilməsi və s.

TEZİSLƏR

Xalid Niyazov,
AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu,
ETİ-nin doktorantı

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN MODERNLƏŞMƏ YOLUNDA: MÜASİR ÇAĞIRIŞLAR VƏ ƏNƏNƏ

Qlobal proses olaraq yanaşılan modernləşmə struktur-funksional diferensiasiya və müvafiq inteqrasiya formalarının yaranışı ilə xarakterikdir. Modernizasiyanın mərkəzində dayanan əsas məqam isə elmi-texniki tərəqqi, sosial-struktur dəyişiklikləri, normativ və dəyərlər sisteminin dəyişməsi nəticəsində qlobal sivilizasiya prosesinin ümumi modelinin əsaslandırılmasıdır.

Bu modelin formalaşmasında ölkələrin siyasi, iqtisadi, mədəni, sosial, tarixi inkişaf yolları mühüm rol oynayır və sözügedən kontekstdə tamamilə təbii ki, tərəqqi prosesində eyni zamanda hər bir ölkənin özünün də fərqli inkişaf modeli formalaşır. Yeni yüzillikdə belə inkişaf modelləri ilə seçilən ölkələr sırasında Azərbaycan və Çin xüsusilə seçilir.

Sosial-iqtisadi prizmadan yanaşıldıqda Azərbaycan və Çin artıq özünəməxsus cəhətləri ilə seçilən və yüksək dinamizm üzərində köklənən inkişaf modeli formalaşdırmışlar və bu, bir çox dünya ölkələri tərəfindən uğurlu nümunə kimi qəbul edilərək, xarakterik cəhətləri geniş tədqiqat predmetinə çevrilməkdədir.

Ötən əsrin son onilliyində mürəkkəb tarixi, ictimai-siyasi şəraitdə yenedən dövlət müstəqilliyini əldə edən Azərbaycan qısa zaman kəsiyində sosial-iqtisadi sahədə yüksək tərəqqi nümayiş etdirməyi bacarmış, inkişafın Azərbaycan modelini formalaşdırmışdır. Qlobal maliyyə böhranının 2009-cu ildə özünün zirvə nöqtəsinə çatdığı vaxtda Azərbaycan bunun təsirlərinə ən az məruz qalan dövlətlərdən biri olmaqla yanaşı, eyni zamanda iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa vurmuşdur.

Ötən əsrin 80-ci illərində iqtisadi cəhətdən geridə qalan ölkələrdən biri kimi dəyərləndirilən Çin bu gün seçdiyi inkişaf modeli əsasında

dünyanın ən öndə gələn ölkələrindən birinə çevrilmiş, ixrac potensialına, ümumi daxili məhsulun istehsal həcminə görə, dünya liderləri cərgəsinə yüksəlməyi bacarmışdır.

Müasir Azərbaycan və Çin iqtisadiyyatının sürətli inkişafında dövlət özünəməxsus rol oynayır, lakin transformasiya prosesinin gedişində oynadığı rolu tədricən sahibkarlıq subyektlərinə və özəl sektora ötürür, nəticə etibarilə ümumi daxili məhsul istehsalında dövlətin xüsusi çəkisi getdikcə azalır.

Bu inkişaf prosesini şərtləndirən əsas səbəblərdən biri isə məhz güclü dövlət və onun qolları - qanunverici, icraedici, məhkəmə hakimiyyətinin mövcudluğu, onların fəaliyyətinin səmərəli şəkildə tənzimlənməsidir.

Azərbaycan və Çin iqtisadiyyatının makroiqtisadi tənzimlənməsi üçün istifadə olunan vasitə və metodlar bazar iqtisadiyyatının təkamülü kontekstində daim təkmilləşərək innovativ texnologiyalar üçün açıq xarakter daşıyır.

Hər iki ölkədə modernizasiya həm də sənayeləşmə prosesinin sona çatması, iqtisadi sisteminin transformasiyasını özündə ehtiva edərək, onun daim özünütəkmilləşdirməsini nəzərdə tutur.

Ölkələrin modernizasiya strategiyası əhalinin adambaşına düşən gəlirlərinin artmasına, həyat səviyyəsinin yüksəlməsinə, insan inkişafı indeksinə görə, onların qabaqcıl dünya ölkələri sırasına çıxmasını təmin edir.

Mövcud inkişaf səviyyəsi, malik olduqları potensial Çin və Azərbaycanın qarşdakı illərdə də tərəqqilərinin yüksək tempdə davam edəcəyini, onların beynəlxalq iqtisadi münasibətlər sistemində xüsusi çəkilişinin davamlı şəkildə artacağını göstərir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Гельбрас В.Г. Экономическая реформа в КНР. Очерки, наблюдения, размышления. Москва. 1990.

2. Новоселова ЖЫ.Б. Инвестиционная политика и экономическая реформа в КНР. Москва. 1996.

3. Eisenstadt S. Modernization, Protest and Change. 1966

4. Виноградов А. В. Китайская модель модернизации: Поиски новой идентичности. М.: Памятники исторической мысли, 2005)
5. Mehdiyev R. Azərbaycan: qloballaşmanın tələbləri, Bakı, 2005
6. Mehdiyev R. "Gələcəyin strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti" "Azərbaycan" qəzeti 16 yanvar 2008.
7. Həsənov Ə. Azərbaycan Respublikasının milli inkişaf və təhlükəsizlik siyasəti. Bakı, 2011.
8. Əliyev H. Müstəqilliyimiz əbədidir. Elektron külliyyat. Http ///: heydar-aliyev.preslib.az\

Gülzar İbrahimova,
siyasi elmlər doktoru

ÇİN İQTİSADI MODELİ VƏ AZƏRBAYCAN

1970-ci ilin sonlarından başlayaraq Çin qapalı mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadi sistemdən istiqamətini daha çox bazara yönəlmiş iqtisadiyyata dəyişdi və nəticədə xarici ticarət və investisiyalar sahəsində həyata keçirilən islahatlar sayəsində Çin iqtisadiyyatı sürətli artımla inkişaf etməyə başladı. Belə ki, 1979-cu ildən 2011-ci ilə kimi Çinin real ÜDM-i illik ortalama 10 faiz həcmində artmış, 2010-cu ildən Çin dünyanın ən böyük ixracatçısı olmuşdur. Ölkə bu cür sürətli artıma güclü ixrac potensialı və ucuz işçi qüvvəsi hesabına beynəlxalq ticarətdə sahib olduğu rəqabət üstünlüyü nəticəsində çata bilib. (Çin iqtisadiyyatı: sürətli inkişafın səbəbləri xalqqazeti.com/az/news/economy/24757y . 08 .08. 2012)

İslahatlar tədricən həyata keçirildi və bu ilkin olaraq kollektivləşdirilmiş kənd təsərrüfatı ilə başladı. Qiymətlərin tədricən liberallaşdırılması, maliyyə desentralizasiya dövlət müəssisələrinin muxtariyyətinin artması, şaxələndirilmiş bank sisteminin yaradılması, fond bazarlarının inkişafı, özəl sektorun sürətli artımı, xarici ticarət və investisiyalara daha çox açıqlıq vasitəsilə genişləndirildi. Son illərdə Çin qlobal rəqabətdə liderliyin əldə edilməsi üçün "iqtisadi təhlükəsizliyi" vacib hesab edərək dövlət müəssisələrinə sektorlarda dəstəyi artırdı.

Ümumilikdə isə Çin iqtisadiyyatı xarici tələbdən asılıdır. Bu asılılığın azalmasına mane olan əsas faktorlardan biri hazırkı iqtisadi modeldir.

Çin hökumətinin yürütdüyü iqtisadi siyasət əsasən dövlət bankları və dövlət korporasiyalarının xeyrinə aparılır və iri dövlət müəssisələri iqtisadiyyatda böyük paya sahibdir. Bu siyasət əsasən əhəlinin yoxsullaşması hesabına həyata keçirilir. Başqa sözlə, dövlət

bankları əhalidən əmanətləri ucuz faizlərlə, yəni, inflyasiya dərəcə-sindən aşağı faizlərlə alır. Sonra bu pulları dövlət korporasiyalarına və şirkətlərinə ucuz faizlərlə kredit kimi verirlər. Nəticədə Çin sürətli iqtisadi artıma böyük həcmli ixrac və dövlət investisiyaları ilə nail olur.

Çin modelinin digər xüsusiyyəti Çin Mərkəzi Bankının ucuz yuan siyasəti aparmasıdır. 2010-cu ilə qədər Çinin valyuta vahidi yuanın məzənnə dəyəri dollardan asılı vəziyyətdə olmuşdur. Məzənnəni azaltmaq və ixracı dəstəkləmək üçün valyuta bazarına böyük həcmdə yuan buraxıldı. Belə ki, 2010-cu ilin iyun ayında Çin hökuməti yuanın mərhələli dəyərləndirilməsinə qərar verdi və bu da iqtisadiyyatın və səmərəliliyin yenidən qurulmasında 1978–2010-cu illəri əhatə edən dövr üçün Çinin ÜDM-i on qat artırmaqla öz töhfəsini vermiş oldu. 2010-cu ildə alıcılıq qabiliyyətinin pariteti (AQP) əsasında Çin Yaponiyanın 2001-ci ildəki ən yüksək göstəricisini belə aşaraq ABŞ-dan sonra dünyanın ikinci ən böyük dövləti olaraq qiymətləndirildi. Belə ki, Çində ÜDM-in həcmi 11,4 trilyon ABŞ dolları təşkil edir ki, bu da ABŞ iqtisadiyyatının 76 faizi deməkdir. Çinin kənd təsərrüfatı və sənaye istehsalının dəyəri dollarla ifadə olunduqda ABŞ-in ənənəvi göstəricilərindən artıqdır. Çin istehsal etdiyi xidmət sektorunun ümumi dəyərində görə ABŞ-dan sonra ikinci yerə sahibdir. Lakin, adambaşına düşən gəlir dünya ortalamasından aşağıdır. Mərkəzi Bankının ucuz yuan siyasəti Çinin ixracını ucuzlaşdırsa da, inflyasiyaya səbəb olur. Bu isə sonda yenə də əhalinin sosial vəziyyətinin pisləşməsinə gətirib çıxarır.

Çinin iqtisadi modeli kollektiv iqtisadiyyatla dövlət iqtisadiyyatının və sahibkarlığın qarışığı adlanır. Yəni, bu modeldə bazar qanunları inkar edilməsə də, iqtisadiyyat dolayısı yolla dövlət tərəfindən güclü şəkildə tənzimlənir (Çin iqtisadiyyatı: sürətli inkişafın səbəbləri. xalq qazeti.com/az/news/economy/24757y . 08 .08. 2012)

Çin iqtisadiyyatı ixrac istiqamətlidir. Dünyanı bürüyən global iqtisadi böhranla əlaqədar olaraq Çin iqtisadiyyatına yönəldilən xarici investisiyaların həcmi, eləcə də ixracın həcmi də azalmağa başlamışdır. Hazırkı iqtisadi modelin Çinə sürətli iqtisadi inkişaf və artım templəri bəxş etməsinə baxmayaraq, Çin hökuməti çoxsaylı iqtisadi çətinliklərlə də üzləşir, o cümlədən: yüksək daxili qənaət dərəcələrinin azaldılması

və müvafiq olaraq, aşağı daxili tələbat; on milyonlarla əməkçi miqrantlar üçün yeni iş yerlərinin yaradılması və məşğulluğun artmasına dəstək; korrupsiya və digər iqtisadi cinayətlərin azaldılması və ətraf mühitə ziyan vurulması, iqtisadiyyatın sürətli çevrilməsi ilə əlaqədar olan sosial bərabərsizliyin artması. Çin, eroziya və iqtisadi inkişaf səbəbilə əkinə yararlı torpaq sahəsini itirməkdə davam edir. Çin hökuməti nüvə və alternativ enerji istehsalının inkişafına diqqət ayırmaqla kömür və neftdən başqa mənbələrdən əlavə enerji istehsalı gücünü əldə etməyə çalışır. Hazırda Çinin qarşılaşdığı iki əsas iqtisadi problemə: 2010-cu ilin sonunda hökumət hədəflərinin inflyasiya göstəriciləri və keyfiyyətsiz borclara aid edilən siyasi təşviq nəticəsində kəskin artmış yerli hakimiyyət orqanlarının borcu 3% -dək artmasını göstərmək olar.

Çin iqtisadiyyatı bir çox parametrlərinə görə Azərbaycan iqtisadiyyatı ilə uyğunlaşır. Həm Çində, həm də Azərbaycanda orta təbəqə zəifdir. Banklar inflyasiya səviyyəsi ilə müqayisədə əmanətlərə və depozitlərə görə aşağı faizlər təklif edirlər. Hər iki ölkədə daşınmaz əmlak bazarında qiymətlər yüksəkdir. (<<http://cesd.az/new/2011/10/azerbaijani-cin-modelind%C9%99n-n%C9%99-goturm%C9%99k-olar/?lang=az>>)

Dünya iqtisadiyyatında baş verən və təkrarlanan iqtisadi böhranlar Çinin davamlı iqtisadi inkişafına zəmanət vermir. Odur ki, davamlı iqtisadi inkişafın əldə edilməsi böyük keçid dövrü və maliyyə resursları tələb edən orta təbəqənin gücləndirilməsi və insanların sosial hüquqlarının artırılmasından keçir. Çində orta təbəqənin güclənməsi isə həm də ABŞ və Avropa ölkələri üçün böyük həcmli ixrac bazarının açılması deməkdir. Ümumiyyətlə, Çin iqtisadiyyatının tamamilə bazar əsaslı iqtisadi modelə keçməsinə həm daxili iqtisadi siyasət, həm də xarici bazarlardan asılılıq mane olur.

Çin iqtisadiyyatı ilə Azərbaycan iqtisadiyyatı arasında fərq hər iki ölkənin Mərkəzi Bankının yürütdüyü məzənnə siyasətidir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Çin Mərkəzi Bankı "yuanın məzənnəsini devalvasiya etməklə ixracı stimullaşdırmaq siyasəti aparır. Azərbaycan Mərkəzi Bankı isə əksinə manatın məzənnəsini möhkəmləndirmək siyasəti yürüdür. Bu da Azərbaycan iqtisadiyyatının ixrac potensialının azalmasına səbəb olur". (<<http://cesd.az/new/2011/10/azerbaijani-cin-modelind%C9%99n-n%C9%99-goturm%C9%99k-olar/?lang=az>>)

Çinin Mərkəzi Bankının rəhbəri Yi Gangın Davosda verdiyi açıqlamaya görə, bu il ölkə iqtisadiyyatında 8 faiz artım müşahidə olunacaq.

İnanırıq ki, Azərbaycan iqtisadi siyasətinin gələcək perspektivlərində Çin iqtisadiyyatının müsbət cəhətlərindən daha çox bəhrələnəcək, iqtisadi gücünü artırmaqla həm dünya iqtisadi sistemində, həm də dünya maliyyə-kredit sistemində dəyişikliklərə öz müsbət töhfəsini verəcək.

Aidə Bəndəliyeva, Nigar Əzizzadə, Maqsud Aslanov,
*Azərbaycan Tibb Universiteti, əczaçılığın
texnologiyası, təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası*

AZƏRBAYCAN ÇİN ELMİ ƏLAQƏLƏRİNİN YARANMASININ İNKİŞAFI TARİXİ

XX əsrin son onilliyində müstəqillik qazanmış Azərbaycan Respublikasının istər Qərbi Avropa, istərsə də Şərqi Asiya ölkələri ilə münasibətləri, bu ölkələrin dünya siyasətində artan rolu nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Qeyd edilməlidir ki, son dövrlərdə Azərbaycanın Yaxın və Orta Şərq ölkələri ilə intensiv əlaqələrin qurulması istiqamətində görülən işlər son dərəcə təqdirəlayiqdir. Bu gün real gerçəklik ondan ibarətdir ki, bu ölkələrlə Azərbaycanın münasibətlərinin yaranmasının qədim tarixi kökləri mövcuddur ki, bu da hazırkı əməkdaşlığın daha da sürətlənməsinə təkan verir.

Münasibətlərinin dərin tarixə söykənən belə məmləkətlərdən biri də Mərkəzi Asiyada ən böyük dövlətlərdən biri olan Çindir. Aparılan tarixi araşdırmalar zamanı məlum olmuşdur ki, Azərbaycanla Çin arasında mövcud olan əlaqələr elmi, iqtisadi və mədəni müstəvidə cərəyan etmiş və Azərbaycanın eradan əvvəl II əsrin əvvəllərindən etibarən Şərqi Asiya ölkələrinin Qərblə beynəlxalq tranzit ticarəti yolunda ("İpək yolu") yerləşməsi bu əlaqələrin daha da genişlənməsinə və möhkəmlənməsinə zəmin yaratmışdır. Həmçinin qədim inkişaf mərkəzi olan Çində əldə edilən elmi kəşflər və yetişən alimlərin yaradıcılığı, bütün Şərq ölkələrinə olduğu kimi, Azərbaycana da sirayət etmişdir.

Bir sıra elmlərin qədim yaranma mərkəzi olan Çində elmin intibah dövrü əsasən Orta əsrlər (VII-XIX əsrlər) dövrünə təsadüf etmişdir. Belə ki məsələn, Misir, Vavilon, Hindistan, az dərəcədə Qədim Yunanıstan, Roma, fars və ərəb ölkələrindən fərqli olaraq Çində hal-hazıra kimi qədimdə təbabət elminin inkişafını əks etdirən çoxsaylı yazılı abidə-

lər (xatirələr) saxlanılmışdır. Hazırda buna dair minlərlə kitabların istinad etdiyi 4250-dən çox əsərlər məlumdur.

B.e.əvvəl III minilliyin sonu və IV minilliyin əvvəlində Çində quldarlıq quruluşu yaranmışdır. Eyni zamanda keçmiş Koreya və İndoçinin öz əraziləri daxil olmaqla Çin imperiyası birləşdi. Bu dövrə heroqlif yazılarının yaranması aiddir və bu yazı öz mürəkkəbliyinə görə atalar sözlünə daxil oldu («Çin savadı»). Mərkəzləşdirilmiş Çin dövlətinin bir çox ölkələrlə: Hindistan, Orta Asiya ölkələri, Fars, Suriya, sonradan onların vasitəsilə Roma imperiyası ilə ticarət əlaqələri vardı.

Bütün ölkələrdə Çin ipəyi, dulusçuluğu, sümük məmulatları, sonradan saxsı və farfor (çini) qabları geniş yayılmışdır. Qədim Çində barıt, kağız və yazı üçün xüsusi fırça, həmçinin kompas (maqnitli ox) kəşf edilmişdi. Bu və digər kəşflər Çindən digər ölkələrə ötürülməklə nəticə etibarilə digər xalqlar, xüsusilə ərəblər tərəfindən yazılırdı. Qədim Çində böyük nailiyyəti astronomiya əldə etmişdir: Vaxtın hesablanması üçün b.e.əvvəl artıq II minillikdə Çində ulduz səmasının xəritəsi və təqvim mövcud idi. Coğrafi biliklər təkmilləşirdi, əkinçilik texnikası yaxşılaşırı. Bütün bu yüksək ümumi mədəni nailiyyətlər içərisində təbabət və əczaçılıq sahəsinin inkişafı nəzərə çarpacaq dərəcədə fərqlənirdi.

«Tarix kitabı»nda, qədim Çin həkimlərinin fikrincə, insan dünyə miniatüründə mikrokosmos qismində təsəvvür olunur. O, beş əsas kosmik elementlərdən ibarətdir: torpaq, su, od (istilik), ağac (bitki) və metal. Bu elementlər orqanizmə qida ilə daxil olur, mədədə həll olur, nazik bağırsaqlarda sorulur və kanallarla (damarlarla) ürəyə daxil olur və qana çevrilir. Qan hərəkətsiz, qatı, soyuq, qara olur. Nəfəsalma zamanı ürəyə tərəf istiqamətləndirən ciyərdən hava daxil olur və aktiv başlanğıc yaranır. Bundan sonra qan hərəkətə gəlir, seyrəlir, istiləşir, açıq rəng alır, bədənin bütün orqanlarına axır və onları qidalandırır. İnsan dünyada hər şeydən ağına görə fərqlənir və maddiləşmiş dünyanın bir hissəsidir. Ölüm – həyatın təbii sonudur, ondan sonra heç nə yoxdur. Təbabət Çin tarixində qədim dövrlərdə sadə anatomiya, fiziologiya, patologiya biliklərindən ibarət idi.

Müalicə üçün bitki və heyvan tərkibli maddələrdən istifadə etmişlər, həmçinin iynə batırma üsulu da mövcud idi. Əczaçılıq tarixi üçün əfsənəvi Çin hökmdarı Şen Nunun qədim «ot arağı» xüsusi maraq kəsb

edir. Şen Nunun dəqiq yaşama müddəti (yaşı) məlum deyil. Çjou dövründə (b.e.əvvəl 1122-771) yaranmış əfsanədə deyilir ki, Şen Nun insanları yer kürəsinin sonuna göndərmiş və müalicəvi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək üçün onlar daşların, metalların və bitkilərin nümunələrini gətirmişdir. Sonra o, Mitridat Pontiyski etdiyi kimi edib gətirilən əşyaları öz üzərində sınaqdan keçirdi. Ona görə də o, 70 dəfə zəhərlə zəhərlənmişdir. Bu da ona hər bir vasitəni layiqincə qiymətləndirməyə kömək etdi. Bundan sonra o «Şen Nun Ben-çao» («Şen-Nunun ot arağı») kitabını yazdı.

Qədim Çində Çjou dövründə dərman bitkilərinin istifadəsinə dair göstərişlər ümumi ədəbiyyatlarda: «Tan kitabı», «Şan-xay-tszine» (coğrafiya kitabı) və s. göstərilmişdir. Qədim Çinin təbabət alimləri dərman bitkilərini ayrılıqda, onların müalicəvi xüsusiyyətlərini qeyd etməyə başladılar. Bizim dövrə 10 cilddən ibarət, Van-Şu-Xe «Şan-xan-lun» («Yatalaq qızdırması haqqında müzakirə») şərhilə Çjan Çjun-Çzinin əsəri gəlib çatmışdır. Bu əsər Çin alim və təbabətçiləri tərəfindən çox bəyənilmişdir. Orada müəllif sadəliyinə görə fərqlənən və bitki inqrediyentləri daxil edilən 113 yazını göstərmişdir. B.e.əvvəl III əsrdə ilk dəfə yaranmış təbiət və həyat təcrübəsi haqqında birinci tibbi elmi əsər – sonda Çin təbabətinin qanunu hesab edilən «Daxili orqanlar haqqında kitab» (Nen-çzin) çoxcildli əsərlərə çevrildi. Bu kitab Çin təbabətinin əsas prinsiplərini – anatomiyanın təsviri, insanın fiziologiyası və patologiyası, tədqiqat metodları və xəstələrin müalicəsi, əsas xəstəliklərin sindromu, xalqın sağlamlığının möhkəmləndirilmə yolları, bir sözlə, təbabətin məqsədini dəqiq və əhatəli əks etdirmişdir. «Nen-çzin» kitabında gigiyena və xəstəliyin profilaktikası məsələlərinə xüsusi yer ayrılmışdır. «Nen-çzin» kitabının Çin təbabətində əhəmiyyətini qiymətləndirmək çətindir. Bu kitabın Çində məşhurluğu orta dövrlərdə Qədim Yunanıstanda Hippokratın əsəri, Qədim Romada Halen, Asiya və Ərəb Xilafətində İbn Sina səviyyəsinə qalxdı.

Çin təbabətinin tarixində mühüm yer Sunn-Si-Syaoya (581-673) məxsusdur. O öz tədqiqatlarını farmakologiyaya həsr etmiş və xalqdan «dərmanın şahı» adını almışdır. Onun əməyi olan «Çzyan-çzin-fan» («Minlərlə qızıl reseptlər») – Çin dərmanşünaslığında dəyərli xəzinədir. Əsər aşağıda göstərilən tərkibdə 30 cildən ibarətdir: 1-4-cü cildlərdə

«Qadın xəstəlikləri və onların müalicəsi», 5-ci cild – «Uşaq xəstəlikləri və onların müalicəsi», 6-21-ci cildlər – «Şəxsi patologiya və terapiya», 22-ci cild – «Zəhərlənmə və onun qarşısının alınması», 25-ci cild – «Təcili yardım», 26 -27 cildlər – «Dioterapiya», 28-ci cild – «Nəbzə dair məşğələlər», 29-30-cu cildlər - «İynəvurma və yandırılma». Nəticədə, Sunn-Sı-Myao əsas əsərlərini yazaraq 30-cu cildə əlavə etmiş və ümumilikdə özünəməxsus Çin təbabətinin ensiklopediya toplusunu tərtib etmişdir. O, uzun müddət təkcə çinlilərə deyil, hətta koreyalılara da xidmət etmişdir.

Eyni zamanda, Çində pəhriz haqqında biliklərə geniş məlumatlar daxil edilmişdir. Van-Taonun «Zay-tay-bi-yao» kitabında müxtəlif xəstəliklər zamanı çoxsaylı pəhriz reseptləri göstərilmişdir

VII əsrdə Çin təbabətinin inkişafının xüsusiyyətinə ayrılıqda tibbi ixtisaslarla, ayrı-ayrı xəstəliklərə və onların müalicəsinə həsr edilmiş əsərlərin aşkara çıxması aid olmuşdur.

Həkim ixtisası 4 qrupa – cərrahlar, terapevtlər, masajistlər və cadugarlara bölünürdü. Tibbi əmrlər verən qurum yaranmış və onun funksiyası genişləndirilmişdir. Bu müəssisə əvvəl saraya xidmət göstərirdi və az miqdarda əhalinin sağlamlığına nəzarət edirdi. Sonralar isə bu qurum daha geniş sahədə fəaliyyət üçün həkimlər hazırlamalı idi.

Qədim Çində təbabət və əcazılıqla yanaşı kimyəvi biliklər də təkmilləşirdi. Çində kimya və əcazılığın banisi He-Xun (281-351-ci illər) hesab edilir. O, təbabətlə məşğul olmaqla xüsusilə mineral preparatların müalicəvi xüsusiyyətlərini və onların hazırlanma üsullarını öyrənirdi. O «təxirə salınmaz hallarda tibbi qeydlər» kitabını yazdı. Kitabda 101 xəstəliyə qarşı 101 qeydlər yazılmışdır. He-Xun iki qrup əşyaları – oyaqıcı və sakitləşdiricilərə ayırmışdır.

960-cı ildə Çində yeni Sun sülaləsinin (960-1279-cu illər) başlanğıcı qoyuldu. Sun imperiyasının bütün tarixi – Çin xalqının öz dövlətinin əraziləri uğrunda apardığı fasiləsiz mübarizə tarixidir. Çin üzərində xüsusilə dəhşətli təhlükə 1206-cı ildə Çingizxan dövləti yarandığı andan başladı. Amma bu, ölkənin mədəni çiçəklənməsinə mane olmurdu. Maarifçilik sahəsində böyük addımlar atılmış, çoxlu şəxsi məktəblər yaradılmış, elm inkişaf etmişdir. Çində IX əsrdə barıt, X əsrdə kompas kəşf edilmişdir. B.e. V-VI əsrin başlanğıcında Daş üzərində kitablar çap edil-

miş, IX əsrdə ksiloqrafik üsulla və XI əsrdə isə artıq hərəkətdə olan şrifflər ilə kitablar çap edilmişdir. Bu dövrə «Beş sülalənin tarixi» və digər tarixi əsərlər aid edilir. Çinlilər ilkin beş element – su, od, ağac, metal, torpaq və onların qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanan fəlsəfi cərəyan yaratdılar. Bu qarşılıqlı əlaqə hərəkətdə olan əşyaların fasiləsiz dəyişməsinə səbəb olurdu.

Sun imperiyasında arxitektura, rəssamlıq, musiqi, ədəbiyyat, teatr sahələri böyük inkişafa nail olmuşdur.

XIII əsrin başlanğıcında monqol işğallarının dövrü başlandı. Bu tarixdə dərin izlər buraxmış hadisələrdən biri Avropanın və Asiyanın bir çox ölkələrində baş vermiş dəhşətli qasırğa idi. 1276-cı ildə monqollar bütün Çini özlərinə tabe etmişlər və artıq 1386-cı ildə monqol əsarəti sovuşmuşdur. Bütün bu hadisələrə baxmayaraq Çin mədəniyyəti və elmi, eyni zamanda təbabəti öz milli koloritini itirməmiş və öz yolları ilə inkişaf etmişdir. Çinin yadelli işğalçılardan azad edilmə dövrü Min sülaləsinin (1368-1644-cü illər) hökmranlığı ilə əlaqəlidir. Çinin paytaxtı Bey-çzin və ya Pekin oldu. Hərbi ekspansiya başlamış və müstəmləkə hökmranlığı isə genişləndirdi: Çin Monqolustan, Mançjur, Birma və Vyetnam üzərində nəzarəti həyata keçirməyə başladı. Hindistan, Afrika, Fars ərazilərində dəniz ekspedisiyaları keçirilmişdi. Hərbi qüvvələrin ardınca ticarətçilərin karvanları gedirdilər, onlarla birlikdə milli Çin mədəniyyəti inkişaf edirdi.

Çində təbiət elmlərinin, xüsusən təbabət və əlkimyannın inkişafında nəzərəcarpacaq yeniliklər tarixə düşmüşdür. Qeyri-üzvü maddələr adətən müxtəlif kombinasiyalarda – qarışıqlarda, digər dərman vasitələri ilə birlikdə təyin olunur və istifadə edilirdi. Artıq 1592-ci ildə məşhur kimyaçı alim, təbib Li Şi-çjen vəfat etmişdir. Onun adı qızıl həflərlə dünyanın tanınmış, dahi xadimlərinin sıralarında yazılmışdır. Onun şəkli M.V.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetinin akt zalında elm dahilərinin portretlərinin arasında yerləşir.

Hazırda Çində bütün sahələrlə yanaşı, elm sahəsi də sürətlə inkişaf edir. Çində müasir elmi nailiyyətlərin tətbiqi ilə yanaşı, qədim Çin elminin zəngin mirası hələ də istifadə edilməkdədir.

Bu gün Azərbaycan tarixinə nəzər saldıqda, yuxarıda sadalanan yeniliklərin müsbət təsirlərinin o zamankı elmi inkişafda təsirlərini gör-

məmək mümkün deyildir. Çox önəmli haldır ki, 1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsiylə Çinlə bütün əlaqələrin yenidən qurulması prosesi də başlanmışdır. 1991-ci il dekabrın 27-də Çin Xalq Respublikası Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanıdı. 1992-ci ilin aprelində isə iki dövlət arasında diplomatik əlaqələr quruldu. 1992-2005-ci illər ərzində Azərbaycan–Çin arasında mədəni əlaqələr sahəsində sazişlər imzalanmışdır. Bütün bu münasibətlərin tarixi əhəmiyyətlərə söykənərək yenidən qurulub inkişaf etdirilməsi, təbii ki, həm Azərbaycanın, həm də Çinin gələcək həyatında önəmli rol oynayacaqdır.

Arzu Hacıyeva,
fəlsəfə elmləri doktoru,
AMEA-nın Fəlsəfə, Sosiologiya və Hüquq İnstitutu,
Fəlsəfə və İctimai Fikir Tarixi Şöbəsinin müdiri

ÇİN MODERNLƏŞMƏSİNİN BAŞLANGICINDA: VEY YUAN DOKTRİNASI

Yeni dövr Qərbi dərəcələrinin ənənəvi cəmiyyətlərə tətbiqi təcrübəsi kimi başa düşülən modernləşdirmənin hər bir ölkədə öz səbəbləri, öz xüsusiyyətləri və zamanın çağırışlarına cavab verən öz təmsilçiləri olmuşdur. Ərazisinin şah İrani və çar Rusiyası arasında bölündüyü Azərbaycanın dövlət müstəqilliyindən söhbət belə gedə bilmədiyi bir zamanda böyük mütəfəkkirimiz M.F.Axundzadə çox uzağa gedən məqsədlərini həyata keçirmək üçün öz islahatları (Qərbin elmi-texniki və mədəni nailiyyətlərinin təbliği, islam dininin reformasiyası, keçmiş ərəb əlifbasının dəyişdirilməsi və i.a.) ilə müsəlmanlar arasında kütləvi savadsızlığa son qoymağa, onları maarifləndirərək milli özünüdərk hissələrini oyatmağa çalışırdı.

XIX əsrin ortalarında Çində modernist meyillərini doğuran səbəb isə onun Qərbi dövlətlərinin hərbi texnikasının qarşısında zəifliyini, acizliyini nümayiş etdirən Tiryək müharibələrinin (1839-1842 və 1858-1860) bədnam nəticələri idi. Bu konfliktlər nəticəsində Çin siyasi müstəqilliyini tamamilə itirmiş, həqarətlə «barbarlar» adlandırdığı xarici dövlətlərin yarımmüstəmləkəsinə çevrilmişdi.

I «tiryək müharibəsi»ndə məğlubiyyətdən sonra Mirzə Fətəlinin yaşlı müasiri Çin mütəfəkkiri, tarixçisi, coğrafiyaçısı, ədibi Vey Yuan (1794-1857) illərdən olaraq ölkənin modernləşdirilməsi doktrinası ilə çıxış edir. Sonralar «əcnəbiçiliyə yiyələnmək siyasəti» adı almış bu təlimdə Çin imperiyasının dirçəlişi, qüdrətini bərpa edərək «xarici barbarları» özünə tabe etməsi elə qərbi elmi-texniki, xüsusilə hərbi nailiyyətlərinin mənimsənilməsi ilə əlaqələndirilirdi. Vey Yuan deyirdi:

«Yadelli barbarlardan səylə öyrənməmək – onların idarəsi altına düşmək deməkdir». Mütəfəkkir 1849-cü ildə yazdığı ensiklopedik səciyyəli «Xay qo tu çji» («Əcnəbi ölkələrin xəritələrlə təsviri») əsərində irəli sürdüyü «Qərbi öyrənmək və Qərbdən öyrənmək» müddəasını gerçəkləşdirir. Belə ki, burada Avropa ölkələri, onların coğrafiyası, iqtisadiyyatı, siyasi institutları haqqında ətraflı məlumatlar verir, digər tərəfdən, bu zaman Çin mənbələri ilə yanaşı, qərb mənbələrinə də geniş istinadlar edir. Hər iki halda bu, Çin üçün yenilik idi. Əsərdə özünün «Barbarlardan onların qabaqcıl texnikasını öyrənək ki, onları nəzarət altında saxlayaq» tezisini irəli sürən Vey Yuan eyni zamanda idarəetmənin bütün sahələrində, iqtisadi-maliyyə və vergi sistemində, kənd təsərrüfatı, nəqliyyat, ticarətdə, təhsildə, yeni ordunun qurulmasında və i.a. geniş islahatlar proqramını şərh edir. Onun doktrinası fəlsəfi dünyagörüşü ilə tam vəhdət təşkil edirdi, xüsusilə dünyada dəyişməz qanunların olmaması, biliyin yalnız fəaliyyətdə, hərəkətdə qazanılması, praktiki, şəxsi təcrübəni «həqiqət və yalan»ın meyarı hesab etməsi, insanların problemlərinin həllini müxtəlif rəylərin qarşılıqlı təsiri prosesində tapması, «süqut və yüksəlişin ayrılmaz, xoşbəxtlik və bədbəxtliyin kökünün eyni olması» barədə baxışlarına tam uyğun idi.

Klassik mətnlərin şərhçisi olan Vey Yuanın hermenevtikasında da yenilik özünü göstərirdi. O, qədimlik və müasirlik arasında dialektik əlaqəni üzə çıxararaq, keçmiş irsin müasirliyə xidmət etməli olduğu fikrinə gəlir, klassik mətnləri araşdıranların məqsədini obrazlı şəkildə belə ifadə edir: «Qədim dövrün kitablarını öyrənən bambukun təzə-tər pöhrələrini yeyən adama bənzəyir, bunun üçün əvvəlcə onun qabığını soymaq lazımdır». Yəni keçmiş mənəvi irsdən onun mütərəqqi mahiyyətini, müasir dövrə, ölkənin mənafeyinə uyğun gələn dəyərli cəhətlərini götürmək, inkişafına əngəl olanlardan onu təmizləmək lazımdır.

Vey Yuanın modernist ideyaları sonrakı islahatçılıq hərəkətinə, xüsusilə mühafizəkar cərəyan islahatçılarına güclü təsir göstərmişdir. Təsədüfi deyil ki, onu müasir Çində «gözünü açıb bütün dünyanı görən ilk adam» adlandırırlar.

Akif Musayev,
*AMEA-nın müxbir üzvü, iqtisad elmləri
doktoru, professor,
Vergilər Nazirliyinin Vergi Siyasəti və
Strateji Araşdırmalar Baş İdarəsinin rəisi*

STİMULLAŞDIRICI VERGİ SİSTEMİ: ÇİN TƏCRÜBƏSİNİN MÜQAYISƏLİ TƏHLİLİ

Çinin vergi sisteminin və bütünlükdə iqtisadiyyatının özünəməxsusluğu onun həm iqtisadi, həm də sosial sahədə baş verən dəyişikliklərə çevik uyğunlaşmasındadır. Vergi siyasətinin yüksək iqtisadi inkişaf sürəti və optimal dövlət xərcləri ilə şərtləndirilməsi Çini digər dövlətlərdən fərqləndirir. Dövlətin fiskal siyasətinin tənzimləmə funksiyası güzəşt və imtiyazlar sistemi, yəni vergitutma obyektinin genişləndirilməsi, vergitutma bazasının kiçildilməsi, vergi dərəcələrinin dəyişdirilməsi vasitəsilə həyata keçirilir.

Çinin mötəbər xadimi Den Syaopin vergi fəlsəfəsi adı altında məşhur olan bu siyasəti Çinin iqtisadi fəallığın stimullaşdırılmasının əsasını qoyan şərtlərdən olmuşdur. Həmin dövrdə Çində tətbiq olunan vergi güzəştləri sistemi birinci növbədə sənaye cəhətdən geri qalmış rayonların inkişaf etdirilməsinə yönəldilmişdir. Belə ki, vergi dərəcələri inkişaf etmiş bölgələrdə yüksək, nisbətən zəif etmiş bölgələrdə aşağı müəyyən olunması ilə investisiyanın aşağı dərəcəli regionlara yönəldilməsinə əlverişli şərait yaradılmışdır. Bu siyasət bir çox hallarda diferensial vergi siyasəti də adlandırılırdı. Investisiyaların və istehsalatın belə regionlara keçirilməsi və ya yeni istehsal sahələrinin yaradılması zamanı vergi ödəyiciləri ümumiyyətlə, müəyyən vergilərdən azad oluna bilər.

Vergi strategiyasına əsasən sahibkarlıq subyektlərinə vergi güzəştlərinin verilməsi müəyyən tələblərə cavab verən müəssisələrə aid edilə bilər : yüksək inkişaf etmiş texnologiyadan istifadə edərək tullantıların emalı ilə məşğul olan müəssisələrə, münaqişəli, zəif inkişaf etmiş və bu kimi problemlə ərazilərdə yerləşən, yenidən təşkil edilmiş şirkətlərə, təbii fəlakətlərdən

əziyyət çəkən müəssisələrə, sosial əhəmiyyətli xidmətlər (əhalinin işə düzəldilməsi xidmətləri) göstərən yenidən təşkil edilmiş şirkətlərə və s.

Qeyd olunan vergi strategiyasının fərqləndirici xüsusiyyətlərindən biri xarici investisiyalı müəssisələrə xüsusi güzəştlər sisteminin tətbiq olunmasıdır. Vergi güzəştləri istehsal, ixrac, texnologiya yönümlü xarici investisiyalı müəssisələrə və ya hökumət tərəfindən müəyyən olunmuş xüsusi iqtisadi regionlarda, iqtisadi və texnoloji inkişaf regionlarında, ofşor ərazilərdə yerləşən xarici investisiyalı müəssisələrə və xarici şirkətlərə tətbiq olunur.

Müəssisəyə təkrar investisiya (nizamnamə kapitalının artırılmasına) yatırılması və ya qazanılmış vəsaitlərin Çin ərazisində yeni bir şirkətin yaradılmasına yönəldilməsi halında xarici sərmayəçilərin (hüquqi şəxslərin) gəlirləri mənfəət vergisinə cəlb olunmur.

Bütövlükdə həyata keçirilən məqsədyönlü vergi strategiyası nəticəsində Çin iqtisadiyyatının yüksək inkişafı avtomatik olaraq vergi daxilolmalarını çoxaltdı ki, bunun da əsas səbəbi tətbiq olunan yeni vergi strategiyası idi. Lakin Çin digər dövlətlərdən fərqli olaraq vergi daxilolmalarının yüksək artımını dövlət sektorunun genişləndirilməsi üçün istifadə etməyərək, bu vəsaitləri dövlət xərclərinin artım sürətini iqtisadi artıma mütənasib saxlamağa yönəltdi. Bu da vergi yükünün ildən-ilə azalması üçün şərait yaradırdı.

Göründüyü kimi, bir sıra hallarda Çin təcrübəsi ilə Azərbaycanda aparılan vergi islahatlarının əsas prinsipləri oxşarlıq təşkil edir. Belə ki, son illər ölkəmizdə passiv vergi siyasətindən aktiv vergi siyasətinə keçid məqsədilə regionların, xüsusilə qeyri-neft sektorunun inkişafının daha da sürətləndirilməsi üçün stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi, sənaye parklarının müəyyən müddətdə vergilərdən azad olunması, məqsədli vergi güzəştlərinin spektrinin genişləndirilməsi təkrar istehsalın genişləndirilməsinə, müasir texnologiyalarının istifadəsinə, innovasiyayönümlü iqtisadiyyatın formalaşdırılmasına, kapitalın və əmək resurslarının məhsuldarlığının artırılmasına əlverişli zəmin yaradır. Bununla yanaşı, Azərbaycanda uğurlu neft strategiyasının həyata keçirilməsi nəticəsində ilbəl artan neft və qaz gəlirlərini qeyri-neft sektoruna yönəltməklə iqtisadiyyatın tarazlı inkişafına nail olmaq düzgün inkişaf strategiyasının əsas göstəricisidir.

Məhbubə Vəliyeva,
əczaçılıq elmləri doktoru, professor
Şəfiqə Cabbarova,
baş müəllim,
Azərbaycan Tibb Universiteti,
əczaçılıq texnologiyası, təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası

SƏHIYYƏDƏ FARMAKOIQTİSADI ANALİZİN TƏTBİQİNİN ZƏRURİLİYİ

Azərbaycan Respublikası səhiyyəsinin qarşısında duran ən vacib problemlərdən biri əhaliyə yüksək keyfiyyətli, təhlükəsiz, səmərəli, əlverişli tibbi və əczaçılıq xidmətinin göstərilməsidir. Bu da ən vacib və sosial məzmunu malik bir vəzifə olub, əhalinin sağlamlığının qorunması haqqındakı Dövlət Proqramında öz əksini tapmışdır.

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq dünyanın əksər ölkələrinin səhiyyəsinin iqtisadi həyatında xəstələrə göstərilən tibbi və əczaçılıq yardımını üzrə xərclərin yüksəlməsi tendensiyası baş vermişdir. Buna da səbəb müalicədə yüksək, daha effektiv texnologiyaların tətbiq edilməsi, müsbət müalicə effektinin əldə edilməsi üçün bahalı müdaxilələrin aparılmasıdır. Müalicələrin aparılma xərclərinin bu cür artan dəyərinin tənzimlənməsi üçün müəyyən araşdırmaların aparılması zəruriyyəti meydana çıxdı. Beləliklə, xəstələrə göstərilən tibbi və əczaçılıq yardımını üsullarının müqayisəsi və onların qiymətləndirilməsi ilə məşğul olan yeni bir istiqamət – farmakoiqtisadiyyat yarandı. Farmakoiqtisadi analizdə əsas göstəricilər “ xərclər” dir. Farmakoiqtisadi analiz dedikdə isə bu sahədə aparılan üsulların və priyomların cəmi olub, tibbi və əczaçılıq obyektlərinin müqayisəsi və onlara iqtisadi cəhətdən çəkilən xərclərin qiymətləndirilməsidir. Bu xərclərə təkcə DV-nin dəyəri deyil, xəstəliyin müalicəsinin, avadanlığının, müalicə üsullarının dəyəri, kapital qoyuluşu və digər xərclərin dəyəri də daxil edilir. Pasiyentlərin həyat keyfiyyətinin saxlanılması və hətta yüksəldilməsinə göstərilən xərclə-

rin mümkün qədər azaldılması probleminə iqtisadi analiz üsullarının tətbiq edilməsi təklif olunmuşdur. Bu məqsədlə farmakoiqtisadi tədqiqatların aparılmasının vacibliyi irəli sürülür.

Farmakoiqtisadi analiz sahəsində aparılan araşdırmalar Milli Dərman Siyasətinin (MDS) formalaşdırılmasının əsasını təşkil edir. MDS-nin formalaşması prosesinin üç mərhələsi mövcuddur. Birinci mərhələdə əsas dərman vasitələri haqqında milli siyahının üstünlüyünün təyin edilməsi, ikinci formulyar sisteminin hazırlanması və tətbiqi, üçüncü isə icbari sığorta resepturasının təyiniidir.

Əsas dərman vasitələri haqqında milli siyahının tərtibində : farmakoiqtisadi yanaşmalar, farmakoterapiyanın alternativ sxemləri, ÜST-nin təklif etdiyi Əsas Dərman Vasitələrinin nümunəvi siyahısına istinad olunur. Bunlardan əlavə, səhiyyənin maliyyə resursları, yayılmış xəstəliklər, müalicə profilaktika müəssisələrinin (MPM) sayı, demoqrafik-ekoloji və i.a. amillər əsas götürülür.

Aparılan farmakoiqtisadi tədqiqatlar nəticəsində "xəstəliklərin qiyməti", "xərclərin minimuma endirilməsi", "effektiv qiymət", "əlverişli qiymət" kimi analizlər təyin edilir. Farmakoiqtisadi analizlərin sistemli şəkildə aparılması üçün normativ hüquqi baza, müalicə standartları, istehsalçıların qiymət reyestri kimi amillərin olması vacibdir. Bunlar da xəstəliklərin müalicəsində dövlət müalicə standartlarının hazırlanmasına əsas olacaqdır.

Сергей Иваницкий,

кандидат юридических наук,

доцент кафедры уголовного процесса и правосудия

Луганского государственного университета

внутренних дел им. Э.А.Дидоренко

РОЛЬ ИНСТИТУТА АДВОКАТУРЫ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ ГРАЖДАН КИТАЯ, УКРАИНЫ И АЗЕРБАЙДЖАНА

Неотъемлемым элементом правового статуса личности являются социально-экономические права, надлежащее обеспечение которых является важной задачей построения социального, правового государства в Китае, Украине и Азербайджане. Одним из основополагающих международных правовых актов, закрепивших перечень данных прав, выступает Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах, принятый резолюцией 2200 А (XXI) Генеральной Ассамблеи ООН от 16 декабря 1966 года.

Ознакомление с перечнем содержащихся в этом документе социально-экономических прав – право на труд, отдых, забастовку, жилище, социальное обеспечение, вступление в профсоюзы, образование и др., свидетельствует, что значительная их часть в случае нарушения подлежит защите в порядке, предусмотренном гражданским процессуальным законодательством.

Ключевым правозащитным институтом, обеспечивающим профессиональную защиту социально-экономических прав широких слоев населения, является адвокатура, в связи с чем представляется актуальным рассмотреть правовые предпосылки оказания гражданам юридической помощи адвокатами в сфере гражданского процесса.

Проведенный сравнительно-правовой анализ норм, регулирующих процедурные вопросы представительства интересов в области гражданского судопроизводства (ст. 58-61 Гражданского процессуального

кодекса КНР, ст. 66-75 ГПК Азербайджанской Республики, ст. 38-44 ГПК Украины) показал, во-первых, что в отличие от уголовного процесса, в гражданском судопроизводстве отсутствует монополия адвокатуры на судебное представительство (допускаются и иные представители), во-вторых, порядок оформления полномочий адвокатов (доверенности и др.) менее сложен и затратен, чем в иных видах судопроизводства, то есть более ориентирован на своевременную и эффективную защиту нарушенных прав.

В силу объективных обстоятельств, не все граждане Китая, Украины и Азербайджана могут позволить себе обратиться к высококвалифицированному адвокату из-за высокой стоимости предоставляемой им правовой помощи. Перспективным направлением усовершенствования механизма защиты социально-экономических прав граждан указанных стран является определение (расширение) перечня социально незащищенных категорий граждан, которым юридическая помощь должна оказываться за счет государства. Повышение эффективности деятельности адвокатуры по защите прав граждан будет способствовать укреплению всей системы правосудия, развитию экономических отношений, повышению инвестиционной привлекательности территорий и благосостояния населения.

Yavər Vəliyev,
Azərbaycan Tibb Universiteti,
dosent, iqtisadiyyat və hüququn əsasları kafedrasının müdiri

QƏDİM "İPƏK YOLU" NUN OBYEKTİV ZƏRURİLİYİ VƏ ONUN BEYNƏLXALQ ƏHƏMİYYƏTİ

Ulu Öndər Heydər Əliyev "İpək yolu" konfransdakı çıxışında həmin məsələdən bəhs edərək demişdir: "Bəşər sivilizasiyasının tarixində yollar, nəqliyyat xətləri həmişə çox böyük rol oynayaraq, həyatın bütün sahələrində siyasətdə, iqtisadiyyatda mədəniyyətə təsir göstərmişdir. Bunun parlaq nümunələrindən və rəmzlərindən biri də bir çox ölkələrin və xalqların minillik tarixinin, Çinin qədim mədəniyyətinin, avropalıların böyük coğrafi kəşflərin, orta əsr müsəlman intibahının nailiyyətlərini və bir sıra digər cəhətləri ehtiba etmiş qlobal, nadir hadisə olan Böyük "İpək yolu"dur.

Azərbaycan əzəldən Böyük "İpək yolu"nda mühüm məntəqə olmuş Avropa ilə Asiya arasında özünəməxsus körpü rolu oynamışdır. Qafqaz, Xəzər dənizi və Qara dəniz hövzələri inkişaf etmiş ticarət, qarşılıqlı mədəni zənginləşmə, dini dözümlülük zonasını təşkil edərək, Böyük "İpək yolu"nun tərkib hissələrindən biri olmuşlar.

Böyük "İpək yolu"nun bərpası bazar iqtisadiyyatına keçidlə, suverenliyin və demokratiyanın inkişafı ilə, köklü iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi ilə qırılmaz surətdə əlaqədardır. Bu gün Böyük "İpək yolu" öz ana qolları üstə məskan salmış qırxa yaxın dövləti sülh və əmin-amanlığa, sosial-iqtisadi tərəqqiyə, dostluq və qarşılıqlı əlaqəyə səsləyir. Ən böyük xoşbəxtlik odur ki, bizim doğma Azərbaycanımız bu bəşəri arzuları birləşdirən orta bir məkandır.

Böyük "İpək yolu"nun əhatəsində yerləşən saysız-hesabsız dövlətlər elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən bəhrələnməyə daha geniş imkanlar qazanacaqlar. Bu yolun özü də elmi tərəqqinin nailiyyətləri əsasında təşəkkül tapacaq.

Yolun idarə olunması peyk rabitə vasitələrinə, telefonlarla müxtəlif elektron cihazlarına, kompyuterləşdirilmiş idarəetmə sistemlərinə əsaslanacaq. Yollarda inşa ediləcək müxtəlif növ infrastruktur obyektləri on minlərlə mühəndisin, sürücünün, gəmiçinin, təmirçinin, bir sözlə, hər cür peşə sahiblərinin daimi iş yerinə çevriləcək.

Böyük "İpək yolu"nun bərpası Şərqi və Qərbi, Asiya və Avropa arasında nəqliyyat dəhlizinə çevriləcək və böyük sosial-iqtisadi layihələrin yerinə yetirilməsində böyük rol oynayacaq.

"İpək yolu"nun bərpası ilə əlaqədar olaraq sosial-iqtisadi problemlərin tətbiqi də çox vacib və əhəmiyyətlidir. Bu problemlər həqiqətən çoxcəhətli, dərin və mürəkkəbdir. Burada müxtəlif ölkələrin tədqiqatçıları da fəaliyyət göstərməlidirlər. Bizi düşündürən bəzi problemləri qeyd etməyi, xatırlamağı faydalı hesab edirik:

- Qədim "İpək yolu"nun tarixi və inkişaf mərhələləri.
- Qədim "İpək yolu"nun bərpasının obyektiv zəruriliyi.
- Milli iqtisadiyyatımızın yüksəldilməsində Qədim "İpək yolu"nun rolu.
- Qədim "İpək yolu"nun bəşəriyyətin sosial-iqtisadi problemlərinin həllində, işsizliyin aradan qaldırılmasında rolu, əhəmiyyəti və xalqlar arasında mədəni əlaqələrin genişləndirilməsi və inkişafı.
- Böyük "İpək yolu"nun bərpasının sosial-iqtisadi səmərəliliyi.

Qeyd olunanlardan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, Şərqi ilə Qərbin Qədim "İpək yolu" ilə bir-birinə yaxınlaşması bəşəri dəyərlərin hər bir ölkədə təşəkkül tapmasına, hər bir xalqın mədəni və əxlaqi gözəlliklərindən geniş bəhrələnməsinə yeni-yeni imkanlar açacaqdır.

Bu yol bir çox millətlərin adət və ənənələrinin, əxlaqi keyfiyyətlərini və mədəni dəyərlərini bir-birinə aşılamaqla xüsusi rol oynayacaqdır. Beləliklə, demək olar ki, Böyük "İpək yolu"nun bərpası bəşəri əhəmiyyət kəsb edən bir hadisədir. Bu yol mədəni əlaqələrin yeni əsaslarda formalaşması və təşəkkül tapması üçün zəmin yaradır.

YUNESKO "İpək Yolu"nun beynəlxalq miqyasda əhəmiyyətini yüksək qiymətləndirmişdir. Xalqların malik olduqları dəyərləri bütövlükdə dünya mədəniyyətində geniş istifadə etmək sahəsində bu yolun rolunu nəzərə alaraq xüsusi proqram işləyib hazırlamışdır.

Arzu Əliyeva,

əczaçılıq elmləri doktoru, professor

Məhbubə Vəliyeva,

baş müəllim, Azərbaycan Tibb Universiteti,

əczaçılığın texnologiyası, təşkili və iqtisadiyyatı kafedrası

AZƏRBAYCAN ƏCZAÇILIQ İQTİSADIYYATININ İNKİŞAFINDA AUDİTOR XİDMƏTİNİN VACİBLİYİ

Dinamik inkişaf edən Azərbaycan iqtisadiyyatının yeni xidmətlərindən biri auditdir. Bu baxımdan ölkəmizdə əczaçılıq iqtisadiyyatının inkişafında audit xidmətinin araşdırılması və öyrənilməsi vacib və aktualdır. Müstəqilliyimizin ilk illərində planlı sosial təsərrüfat üçün nəzərdə tutulmuş mühasibat və sosialist mülkiyyətinin qorunmasına yönəldilmiş nəzarət-təftiş sistemi mövcud olmuşdur. Müstəqil Azərbaycanda dövlət sektorunda maliyyə-mühasibat sahəsində müasir yanaşmalar, o cümlədən audit sahəsində normativ sənədlər qəbul edilmişdir. Bu da beynəlxalq tələblərə və qabaqcıl dünya ölkələrinin təcrübəsinə əsaslanan o cümlədən normativ, metodiki, metodoloji bazasının, tənzimləyici infrastrukturunu yaradılması, müvafiq keyfiyyətə nəzarət sisteminin formalaşdırılmasını tələb edirdi. Ona görə də ölkəmizdə Beynəlxalq audit standartları tətbiq olundu:

- BAS-nin tətbiqinin hüquqi bazasının yaradılması;
- BAS-nin tətbiqinin normativ bazasının yaradılması;
- kadrların yenidən hazırlanması və davamlı peşə təhsilinin təkmilləşdirilməsi;
- beynəlxalq tələblərə müvafiq keyfiyyətə nəzarət sisteminin təşkili.

Əczaçılıq sisteminin müasir yanaşmalarında əczaçılıq auditini təşkil olunması təxirəsalınmazdır. Milli əczaçılıq sektorunda audit xidmətinin öyrənilməsi nəticəsində araşdırılmışdır ki, ölkəmizdə lisenziyalı pərakəndə satış müəssisələrinin - apteklərin sayı 1345-dir, bunlardan 681 hüquqi şəxslərə, 109-u isə fiziki şəxslərə məxsusdur. 655 aptek

nömrəlidir, yəni sovet dövründə və sonrakı dövrlərdə formalaşmış ap-
teklərdir. Həmcinin aşkar olunmuşdur ki, əczaçılıq üzrə topdansatış
müəssisələrinin sayı 39-dur. Əldə etdiyimiz məlumatlar onu qeyd et-
məyə əsas verir ki, ölkəmizdə fəaliyyət göstərən ticarət əczaçılıq müə-
sisələrində məcburi audit xidmətinin təşkili dövlətimizin nəzarət siste-
mini gücləndirir.

Əli Əlirzayev,
iqtidad elmləri doktoru, professor,
əməkdar elm xadimi Avropa Beynəlxalq
Elmlər Akademiyasının akademiki

AZƏRBAYCANIN SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAFINDA GƏLƏCƏYƏ BAXIŞ HƏDƏFLƏRİ VƏ PROBLEMLƏRİ

Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamikası əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyəti və perspektivdə baş verə bilən çağırışları proqnozlaşdırmaqla ölkə iqtisadiyyatında, dünya təcrübəsinə, bazar tipli modellərə uyğun islahatların həyata keçirilməsi zəruridir. İlk növbədə sahibkarlığın inkişafında, Çin modelinin genişlənməsi və daha çox kiçik və orta sahibkarlığın inkişafının prioritetliyinə şərait yaradan iqtisadi sistemin təşkili və mexanizmləri hazırlanıb tətbiq olmalıdır. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafında neft amili, onun təsirləri və multikulturalizmin səmərəsi, sosial nəticələri və ədalətli bölgü sisteminin yaradılması vacibdir.

Sosial yönlü iqtisadiyyatın əsas mexanizmləri olan istehsalın və infrastrukturun yerli resurslara əsaslanması ilə struktur təkmilləşməsi, sahələrarası və sahədaxili nisbətlərin kompleks təşkili metodları, təsərrüfat formaları və maraqların uzlaşması modeli hazırlanmalı və tətbiq olunmalıdır.

Respublikada sosial parametrlərin, iqtisadi bərabərsizliyin ədalətli əsaslandırılması məqsədi ilə əmək haqqı, sosial müdafiə, təhsil səhiyyə və mədəniyyət sahələri inkişaf etməlidir. İqtisadi və sosial mexanizm olaraq yerli istehsalının strukturlaşması və idxalın azaldılması üçün dövlət tənzimləmə siyasəti, maliyyə-kredit və bazar tələb-təklifin arasında, rəqabət mühitü yaradan mexanizmlər hazırlanmalı və tətbiq edilməlidir.

Ölkə iqtisadiyyatında uzunmüddətli proqramların sosial nəticələri onun səmərəsini qiymətləndirməklə ehtiyatların istifadə edilməsi, investisiyaların təşviqi və səmərəsi əsaslandırılmaqla proqnozlar verilməlidir. Xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsində istehsal, idxal və istehlak yönülxəli ixrac genişlənməlidir.

Dünyamalı Vəliyev,
AMEA Şərqsünaslıq İnstitutunun
“Şərq-Qərb” şöbəsinin müdiri,
iqtisad elmləri doktoru

ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN ÜÇÜN BÖYÜK “İPƏK YOLU” STRATEGİYASI

XX əsrin sonunda tarixi İpək yolu probleminin yenidən aktuallaşması Şərq və Qərb arasında inteqrasiya proseslərinin intensivləşdirilməsi, enerji daşıyıcılarının Qərbə asan ötürülməsi üzərində gedən ciddi işlə, yeni kommunikasiya xətlərinin açılması ilə əlaqədardır.

Böyük «İpək yolu» layihəsi əhalinin sıx yaşadığı və bu layihənin əsas hədəfini təşkil edən Orta Asiya və Qafqazın müstəqil ölkələrinin ümumdünya təsərrüfat dövriyyəsinə fəal cəlb olunması, onların 70 illik sovet dövründə yığılıb qalmış sosial-iqtisadi problemlərinin həll edilməsi və nəhayət, bu dövlətlərin siyasi və iqtisadi müstəqilliklərinin möhkəmləndirilməsi üçün daha geniş perspektivlər açır.

Əminliklə qeyd etmək mümkündür ki, bol təbii sərvət potensialına malik olan Xəzər hövzəsi və Qafqaz ölkələrinin gələcək sosial-iqtisadi tərəqqisi həlledici dərəcədə onların ümumdünya təsərrüfatı sistemində fəal və səmərəli qoşulması prosesindən asılıdır.

Ulu öndər Heydər Əliyev Böyük “İpək yolu” layihəsində Azərbaycanın xüsusi rol oynadığını bəyan edirdi. O göstərirdi ki: “Azərbaycan “İpək yolu”nun mərkəzində yerləşir. “İpək yolu” Yaponiya, Çin və Mərkəzi Asiyadan keçib Xəzərə çıxacaqdır. Xəzərdə Şərq və Qərb sahilləri arasında keçid bərəsi var və bu bərə Azərbaycana məxsusdur. Bakı “İpək yolu”nun üstündə yeganə iri dəniz limanıdır. Ona görə də Azərbaycan burada çox mühüm strateji mövqe tutur”. Böyük “İpək yolu” layihəsi ilk növbədə Qərblə Şərq arasında etibarlı nəqliyyat dəhlizinin formalaşmasına yönəldilmiş olsa da, region ölkələrinin inkişafında, dünya birliyi ilə əlaqələrinin genişlənməsində keyfiyyətə tamamilə yeni proseslərin başlanğıcını qoymuşdur.

Azərbaycanın strateji coğrafi mövqeyi Yeni "İpək yolu"nun inkişafı prosesində ölkəmizin onun siyasi mərkəzinə, Bakının isə onun əsas nəqliyyat qovşağına çevrilməsi üçün geniş imkanlar yaradır. Belə ki, Avrasiya məkanının Şərq-Qərb və Şimal-Cənub yollarında yerləşən Bakının Asiya-Avropa vahid nəqliyyat sisteminin nəhəng nəqliyyat qovşağına çevrilməsi nəzərdə tutulur. TRASECA proqramının həyata keçirilməsi Bakı qovşağının nəqliyyat kommunikasiyalarının yeniləşməsinə də ciddi təkan verir. Xəzərin Şərq və Qərb sahilləri arasında Azərbaycana məxsus xüsusi donanma Bərə keçidi artıq fəaliyyət göstərir. Bu mövqeyi saxlamaq məqsədi ilə dövlətin ərazisində böyük nəqliyyat mərkəzinin fəaliyyətinin təşkil edilməsi üzrə kompleks proqramın yaradılması və reallaşdırılması üzrə işlərə başlanmışdır. Bakı Magistral layihəsinin həyata keçirilməsi üzrə yalnız müzakirələr aparılan yer deyil, həmçinin nəqliyyat arteriyasının qlobal mərkəzinə və Şərq ilə Qərb arasında mühüm əlaqələndirici körpüyə çevrilir. Bütün bunlar bizim dövlətin üzərinə böyük öhdəliklər qoyur, regionda Azərbaycanın siyasi və iqtisadi təsirini gücləndirir. Onu lider dövlətə çevirir.

Qərbi-Sibir dəmir yolu və yeni "İpək yolu" arasındakı rəqabət nəqliyyat xərclərinin və tariflərin azalmasına, daşımaların keyfiyyəti və təhlükəsizliyinin artmasına səbəb olur. BİY Layihəsinin həyata keçirilməsi istifadəçilər üçün hazırkı işləyən marşrut ilə müqayisədə böyük üstünlüklər verir.

Qərb-Şərq Avropa-Asiya oxu üzrə nəqliyyat dəhlizi perspektivdə nəinki dayanıqlı olaraq artan gəliri təmin edir və yeni iş yerləri açır, həmçinin ticarət şərtlərinin yaxşılaşması üçün şərait yaradır. Bütün bunlar ölkənin inkişafı üçün böyük təkan verəcəkdir. Yolun Avropa nəqliyyat şəbəkəsinə inteqrasiyası elmi və mədəni əlaqələrin, turizmin inkişafı və az zaman və vəsait xərcləri ilə dövlətlərarası yük və sərnişin daşınmalarının artırılmasına zəmin təşkil edir.

Azərbaycan təkcə neft-qaz kəmərlərinin keçdiyi tranzit ölkə deyil. Ölkəmiz, həmçinin dünyanın müxtəlif regionlarını birləşdirən ticarət yollarının kəsişdiyi mühüm strateji müvqeyə malikdir. Bu səbəbdən ötən əsrin qlobal layihələrindən biri olan Avropa-Qafqaz-Asiya (TRASECA) nəqliyyat dəhlizinin yaradılmasında Azərbaycan xüsusi rol oynamışdır. Dəhlizin istifadəyə verilməsi bir-birlərindən uzaqda yerləşən müxtəlif öl-

kələrə ticarət əlaqələrini genişləndirməyə böyük imkanlar yaratmış, Azərbaycan isə regionun ən böyük tranzit ölkəsinə çevrilmişdir. Həmin mövqenin möhkəmləndirilməsində artıq reallaşmağa başlayan Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu böyük əhəmiyyətə malikdir. Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolu xətti üzrə beynəlxalq layihənin həyata keçirilməsi və Bosfor boğazından dəmiryol tunelinin inşası Trans-Avropa və Trans-Asiya dəmiryol şəbəkələrinin birləşdirilməsini, yük və sərnişinlərin birbaşa olaraq Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə ərazilərindən keçməklə Avropa və Asiyaya çatdırılmasını təmin etməklə yanaşı, region ölkələrinin tranzit potensialının artmasına, Avropaya inteqrasiya proseslərinin sürətləndirilməsinə, Avropa qonşuluq siyasəti çərçivəsində əməkdaşlığın daha da inkişafına, habelə ölkəmizin xarici iqtisadi əlaqələrinin genişləndirilməsinə xidmət edir. Layihənin həyata keçirilməsi, həm də iqtisadi səmərəlilik, sürət və vaxt tezliyi, təhlükəsizlik və etibarlılıq baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. Gələcəkdə Avropa və Asiya ölkələrinə məxsus yüklərin bu dəmiryoluna cəlb edilməsi eyni zamanda hər iki istiqamətdə intermodal və konteyner daşımalarının həcmi artıracaq.

“Dəmir İpək yolu” adlandırılan, Avropadan Çinə qədər birbaşa əlaqəni təmin etməyə imkan verəcək Bakı-Tbilisi-Qars dəmiryolunun işə düşməsi ilə həm də Ermənistanın Azərbaycana hərbi təcavüzü ilə bağlı 1993-cü ildə Türkiyə ilə Orta Asiya arasında kəsilmiş dəmiryolu yenedən bərpa olunacaqdır.

Dünyanın ən böyük 100 layihəsi arasında xüsusi yer tutan həmin dəmiryolu xətti işə düşəndən sonra Mərmərə üzərindən Avropa ilə Çin arasında birbaşa dəmiryolu əlaqəsi yaradılacaqdır. Bu xətt Çin ilə Qazaxıstanı Avropaya bağlayacaqdır. Beləliklə, Avropa ilə Orta Asiya arasındakı yük dövriyyəsinin böyük hissəsinin dəmiryolu ilə daşınması nəzərdə tutulur. Bununla da bu nəhəng layihə məcazi olaraq “Dəmir İpək yoluna” çevriləcəkdir.

Qərbi Qazaxıstandakı Aktau Limanını Çinlə birləşdirən Dostıq-Aktau dəmiryolu da tamamlandıqdan sonra, bu xətt üzərindən Qafqaza və Avropaya Qazaxıstan və Çin yüklərinin daşınması təmin ediləcəkdir. Bu layihədə maraqlı olan Çin də, Rusiya xəttinə alternativ olaraq mallarını Cənubi Qafqaza və Türkiyə üzərindən Avropaya çatdırmağa çalışır.

2012-ci ildə Çinin Lianqyuquanq limanından başlayaraq Qazaxı-

tana gələn ikinci dəmiryolu xətti açıldı. Yolun yalnız Çinə aid olan hissəsinin dəyəri təxminən 1 mlrd. dollardır. Milli dəmiryol şəbəkəsini xeyli genişləndirən bu xətt böyük strateji əhəmiyyətə malikdir. Hal - hazırda Çinin Foxconn i Acer elektronika şirkətləri öz mallarını Avropa-ya dəmir yolları vasitəsilə daşıyırlar. BMW, Audi i Volkswagen maşınlarını istehsal edən alman şirkətləri Çin zavodlarında yığılmaq üçün komplektləşdirici məmulatları göndərərək dəmir yolundan istifadə edirlər.

Beləliklə, Çin və Avropa arasında yeni və nəhəng geosiyasi məkanın formalaşması Çin kimi nəhəng və dinamik inkişaf edən bir dövlətin Qərbi dünyasına daha intensiv və səmərəli inteqrasiyası üçün yeni fəvqəladə imkanlar yaratmışdır.

Kamran Abdullayev,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI İLƏ ÇİN XALQ RESPUBLİKASI ARASINDA ƏMƏKDAŞLIĞIN ƏSAS PRİORİTETLƏRİ

XX əsrin 90-cı illərindən başlayaraq Azərbaycan Respublikası siyasi müstəqilliyini əldə etdikdən sonra ölkəmizin ictimai həyatında və dövlət quruculuğu sahəsində aparılmış islahatlar nəticəsində dövlətimiz dünya və Avropa iqtisadiyyatına inteqrasiya olunmuş, beynəlxalq münasibətlərdə fəal subyektə çevrilmiş, dünya miqyasında layiqli yerini tutmuşdur. Son illər həyata keçirilən iqtisadi islahatlar qısa bir zamanda uğurlu nəticələr verərək, ölkəmizdə iqtisadi inkişafa səbəb olmuş, azad bazar iqtisadiyyatının formalaşmasına gətirib çıxarmışdır. Qeyri-neft sektoru üzrə həyata keçirilən effektiv tədbirlər nəticəsində davamlı olaraq sürətli inkişaf dinamikası müşahidə olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında beynəlxalq iqtisadi əlaqələr digər postsovet məkanı ölkələri kimi Sovetlər Birliyinin dağılmasından sonra başlamışdır. Məhz ölkəmizin müstəqilliyini Çin dövləti 1991-ci ildə dekabrın 27-si tanıdıqdan sonra 1992-ci il aprelin 2-dən başlayaraq iki dövlət arasında diplomatik münasibətlər formalaşmışdır. [1].

Sovetlər Birliyinin tərkibində olarkən digər postsovet məkanı ölkələri kimi Azərbaycan da Çinlə qarşılıqlı beynəlxalq iqtisadi əlaqələrə malik olmamışdır. İlk iqtisadi əlaqələr 1992-ci ildən başlayaraq formalaşmağa başlamışdır. Məhz 1992-ci ildə Çin və Azərbaycan arasında ticarət dövriyyəsi ilk dəfə olaraq 1,5 mln. ABŞ dolları olmuşdur.

Çin dünyanın iqtisadi və ərazi baxımdan ən böyük ölkəsi hesab olunur. 2010-cu ilin beynəlxalq statistik göstəricilərinə görə ÜDM-in həcminə görə Çin dünyada ABŞ-dan sonra 2-ci yerdədir. 2009-cu ildə Çində ÜDM-in həcmi 5,2 trln. ABŞ dolları, 2010-cu ildə 10,1 trln. dollar, 2011-ci ildə

isə 11,2 trln. dollar təşkil etmişdir. Bütün dünya üzrə ixrac səviyyəsinə görə Çin birinci yerdədir. İxracın 80 %-ni dövlətin valyuta gəlirləri təşkil edir. 20 mln. adam ixrac yönümlü məhsul istehsalında məşğuldur. 20 % ümumi sənaye və kənd təsərrüfatı malları dünya bazarına ixrac olunur. Çinin dünyanın 182 ölkəsi ilə ticarət iqtisadi əlaqələri vardır ki, bu ölkələrə də 50 min adda məhsul ixrac olunur. Çinin 80 ölkə ilə dövlətlərarası ticarət sazişləri və protokolları mövcuddur. 55 % ümumi ticarət əməkdaşlığı Yaponiya, ABŞ və Qərbi Avropa dövlətləri ilədir. [2].

1978-ci ildən başlayaraq Çin öz iqtisadiyyatının açıqlığını təmin etmiş, davamlı islahatlara başlamışdır. Məhz bu illərdən başlayaraq Çin bazar iqtisadiyyatını kapitalizm sistemi ilə birləşdirmişdir. Yalnız 2004-cü ildə (eləcə də sonrakı illər) 560 mlrd. ABŞ dolları etnik xaricdə yaşayan çinlilər tərəfindən Çinə investisiya qoyuluşu həyata keçirilmişdir.

2000-ci ildən başlayaraq Çin və Afrika dövlətləri arasında ticarət dövriyyəsinin həcmi 50 mlrd. dollar olmuşdur. 2006-cı ildən başlayaraq 2013-cü ilə kimi Afrika dövlətlərinə Çin tərəfindən 6 mlrd. ABŞ dolları investisiya qoyulmuşdur ki, bütün bunlar da Çin dövlətinin iqtisadi qüdrətini bir daha təsdiq edir.

Azərbaycanla Çin arasında xarici ticarət əlaqələrinin əsas göstəricilərinə baxsaq görərik ki, son on il 2003–2011-ci illər arasında ciddi dəyişikliklər müşahidə olunmuşdur.

Çindən Azərbaycana idxal olunan məhsulların həcmi dəyər göstəriciləri ilə 2003-cü ildə 92,4 mln. ABŞ dolları, 2010-cu ildə bu göstərici 587,6 mln. dollar, 2011-ci ildə 2010-cu illə müqayisədə 3,7 % artaraq 609,7 mln. dollar olmuşdur. 2003-cü illə müqayisədə 2011-ci ildə idxal üzrə 6,6 dəfə olmaqla artım qeydə alınmışdır.

Azərbaycandan Çinə ixrac olunan məhsulların həcmi dəyər göstəriciləri ilə 2003-cü ildə 19,3 mln. ABŞ dolları, 2010-cü ildə 338,9 mln. dollar, 2011-ci ildə bu göstərici azalaraq 30,6 mln. dollar təşkil etmişdir. 2003-cü ilə nisbətən 2011-ci ildə ixrac üzrə artım həcmi 158,5 % təşkil etmişdir [3].

İki dövlət arasında ümumi ticarət dövriyyəsinin həcmi 2003-cü ildə 111,7 mln. dollar təşkil etmişdirsə, 2011-ci ildə bu göstərici 5,7 dəfə artaraq 640,3 mln. ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bundan başqa Azərbay-

canın ixrac səviyyəsi Çin üzrə aşağı olduğundan bu ölkə ilə ticarət dövriyyəsində də 2003-cü ildə 73,1 mln. dollar, 2011-ci ildə 579,1 mln. dollar mənfə saldo qeydə alınmışdır. Təhlil göstərir ki, son illər Azərbaycan üzrə ixrac həcmnin azalması, Çin istehsalı idxal məhsullarının həcmnin artması müşahidə olunur. Nəticədə, xarici ticarət dövriyyəsində ölkəmiz üzrə mənfə saldo qeydə alınır. Bunun da əsas səbəbi Azərbaycandan Çinə ixrac olunan bəzi məhsulların (xüsusən, neft və neft məhsullarının) həcmnin azalması, Çinin bu məhsulların daha çox İrandan və digər yaxın Şərq ölkələrindən almağa meyil göstərməsi ilə bağlıdır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan və Çin dövlətləri arasında yaxın perspektiv dövr ərzində iqtisadi əməkdaşlığı gücləndirmək üçün aşağıdakı tədbirlərin reallaşdırılması məqsədəuyğundur:

- Çin investorlarının milli iqtisadiyyatımızın ayrı-ayrı iqtisadi sahələri üzrə investisiya qoyuluşlarını artırmaq üçün dövlət səviyyəsində stimullaşdırılmış addımların atılması;
- Çin və Azərbaycan dövlətləri arasında oxtar bazarları uğrunda fəal mübarizə üsulları, o cümlədən dünya bazarlarında formalaşmış inhisar və TMK-larla birgə əməkdaşlığın artırılması;
- Çin şirkətlərinin iştirakı ilə, oradan idxal olunan məhsulların ölkəmizdə istehsalın təşkil olunması, müştərək şəkildə (yerli sahibkarlarla birgə) ixrac yönümlü məhsulların istehsalının və ixracının təşviqləndirilməsi və s.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Абдуллаев К.Н. Основные направления обеспечения конкурентного преимущества в национальной экономике. Конкурентная среда международного бизнеса (Материалы БИИ Международной научно-практической конференции, Уральский Государственный Экономический Университет, Екатеринбург.: Наука, 2012, с. 5-6.
2. Волгина Н.А. Международная экономика. Москва: Эксмо, 2012, 480 с.
3. www.azstat.org <<http://www.azstat.org>>.

Esmira Orujova,
*Senior scientific worker of the Institute
on Human Rights of NASA*

ECONOMICAL FACTOR IN THE CONTEXT OF CITIZENS' RIGHTS: IN THE CASE OF NAGORNO KARABAKH CONFLICT

According to the first account, as a result of Armenian occupation of the 20 percent territories of Azerbaijan the state economy has lost its potential of 16 percent. The state was damaged more than 60 billion dollar.

2 cities, 1 settlement, 53 villages were destroyed in the territory of Nagorno-Karabakh as a result of the occupation. Adjacent territories to Nagorno-Karabakh - 890 cities, villages and settlements were occupied. 102000 dwelling houses, 7000 public buildings, 693 schools providing general education, 695 medical objects, 800 sqm car ways, 160 bridges, 2300 sqm water-piping, 15000 sqm electric lines, 250000 ha forest area, 200000 ha sowing area were occupied and destroyed. 2 preserves, 3 great water storehouses are still remaining in the occupied territories.

This harm does not complete with the economic loss. Nowadays measures are taking in the direction of taking care of refugees and internally displaced persons in order to ensure their standard of life, state programs are being realized. At the same time, the people who have suffered damages from the war are compensated for pensions. In order keeping and taking care of one million refugees and internally displaced persons means more than 1 billion manat are spent by the state of Azerbaijan in every year. Chinese position to the conflict is clear. Pekin highlighted position in accordance with UN policy. China recognizes territorial integrity of Azerbaijan Republic. Economical ties between states develop rapidly, which also have good impact to the economical growth of Azerbaijan.

It can be said that, successful economic development is an important factor of prosperity of citizens' economical rights. In this regard relations between Azerbaijan and China have good potential for development.

Tanrıverdi Paşa,
AMEA İqtisadiyyat İnstitutunun şöbə müdiri

İQTİSADİYYATIN VƏ ONUN STRUKTUR TRANSFORMASIYASININ ÇİN TƏCRÜBƏSİ

Məlum olduğu kimi Şərqi Avropa ölkələrində iqtisadiyyatın liberallaşdırılması (dövlət nəzarətinin azaldılması) 1989-1991-ci illər ərzində - son dərəcə qısa müddətdə həyata keçirilmişdir. Keçmiş Sovet İttifaqı respublikalarında isə iqtisadiyyatın liberallaşdırılması və zəruri iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinə həmin ölkələr müstəqillik əldə etdikdən dərhal sonra - 1991-1992-ci illərdən başlanmış və ilk növbədə direktiv planlaşdırmanın ləğv edilməsini əhatə etmişdir.

Çində isə iqtisadi islahatlar fərqli bir ssenari ilə başlamış, həyata keçirilən iqtisadi yenidənqurmanın əsasını iqtisadiyyatda plan və bazar mexanizminin birləşdirilməsi ideyası təşkil etmişdir. Bu cür uyğunlaşdırma, istehsal fəaliyyətinin yüksəldilməsi üçün stimullar yaratmaqla, xalq təsərrüfatının yüksək inkişaf tempini təmin etmişdir. 1979-cu ildən həyata keçirilən iqtisadi islahatlar nəticəsində Çində iqtisadiyyatın iki-sektorlu modeli formalaşmışdır. Çində bazar iqtisadiyyatına keçid prosesi bu gün də davam etməkdədir. Hökumət üçsəviyyəli qiymət sisteminin yaradılması yolunu seçmiş, dövlət tərəfindən müəyyən olunan qiymətlərlə yanaşı, meyilli, yəni dəyişkən (bunun üçün qiymətin aşağı və yuxarı hədləri müəyyən edilir) bazar qiymətləri təsbit edilmişdir. Bazar mexanizmi istehlak məhsulları istehsalının başlıca tənzimləyicisi olaraq, digər məhsul növləri istehsalını da əhəmiyyətli dərəcədə əhatə etmişdir. İqtisadiyyatın hər iki sektorunda bazar və inzibati tənzimləmə metodlarının qarışıq fəaliyyətini Çində islahatların ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri hesab etmək olar.

Çində iqtisadiyyatın liberallaşdırılması Şərqi Avropa və keçmiş SSRİ respublikalarında aparılmış islahatlardan nəzərəcarpacaq dərəcədə fərqlənir. Belə ki, bu ölkədə sənaye məhsulları istehsalının 15%-i plan əsasında

da tənzimlənir. Bütün bunlarla yanaşı, Çində inkişaf etmiş əmtəə bazarı formalaşmış, ticarətin əmtəə birjaları vasitəsilə bazar tənzimlənməsi metodları inkişaf etmiş, kapital bazarları yaranmağa başlamışdır.

Çin təcrübəsi üzrə mövcud iqtisadi ədəbiyyatın ümumiləşdirilməsi onu deməyə əsas verir ki, bu ölkədə struktur transformasiyanın ilkin mərhələsində kənd təsərrüfatının, sonra yüngül sənaye və xalq tələbatı malları istehsalının inkişafına xüsusi diqqət yetirilmişdir. ÇXR-də iqtisadi islahatların həyata keçirilməsinin seçilmiş strategiyası əvvəldən milli xüsusiyyətlərin hərtərəfli nəzərə alınması əsasında, dövlətin tam makrotənzimləyici və nəzarətedici rolu ilə, təsərrüfatçılığın mərkəzləşmiş sistemindən müasir bazar iqtisadiyyatına tədriclə, mərhələlərlə keçidə istiqamətlənmişdir.

Çin iqtisadçıları dəyişikliklərin meyarını istehsalın ictimailəşdirilməsi proseslərində görür, islahatlaşdırmada isə təsərrüfat mexanizminin iqtisadiyyatın çoxukladlığı və istehsal fəaliyyətinin müxtəlif səviyələrinin əlaqələndirilməsi əsasında onun real formalarına uyğunlaşdırılması yolu ilə getməyi təklif edirlər. Aydın olunan istiqamət dövlət və alternativ bölmələrin nisbətini ifadə edir və son illərdə özəl sektorun payı islahatların başlanğıcı sayılan 1978-ci ildəki 11,2%-dən 2010-cu ildə 70%-ə yaxınlaşmışdır.

Çin islahatlarının uğuru əhəlinin əmək davranışları, onun Qərb məcnecenti və texnologiyasının ən yaxşı milli ənənələrə səmərəli surətdə uzlaşdırılması, ölkənin real xüsusiyyətlərinin siyasi liderlər tərəfindən maksimal surətdə tam nəzərə alınması, həmçinin iqtisadi həyatda bazar tərəkürünün çox sürətlə formalaşması, qeyri-dövlət müəssisələrinin çox ciddi idarə edilməsi və onların fəaliyyətinə səmərəli nəzarətin baş tutması və s. kimi mühüm artım amilləri ilə izah etmək olar. Bundan başqa, ÇXR təcrübəsi onu göstərir ki, strukturun yeni təsərrüfatçılıq şəraitinə, elmi-texniki tərəqqinin imkan və müasir meyillərinə uyğunlaşması sistem əlaqələrindən və asılılıqlarından çıxış edərək ölkənin sürətli inkişafına imkan yaradır, xalq təsərrüfatının strukturuna müsbət təsir edir, həmçinin bütöv ölkə miqyasında sosial və iqtisadi ziddiyyətləri üzə çıxarır.

Başqa xarici ölkələrdəki dəyişikliklər təcrübəsinin araşdırılması onu deməyə imkan verir ki, islahatlaşma şəraitində bazarın inkişafına şərait

yaradan və onu tənzimləyən dövlətin rolu az əhəmiyyət kəsb etmir, bazar iqtisadiyyatı şəraitində təkə rəqabətdən çıxış etmək kifayət deyildir. Bütün bunlara baxmayaraq bu günə qədər iqtisadi ədəbiyyatda dövlətin bazarda necə səmərəli təsir göstərə bilmə imkanları kifayət qədər əsaslandırılmamışdır. Yəni iqtisadiyyatın strukturunun islahatlaşdırılmasında dövlət və özəl sahibkarlığın nisbəti, rəqabətə dözümlük və s. kimi istiqamətlər ölkədə iqtisadi artım və sosial tərəqqi üçün əhəmiyyətli olsa da, bunlar dəyişikliklər üçün nə motiv, nə meyar, nə qiymət, nə də əsas sayıla bilməz. Belə hesab edilir ki, bu motivlər, müxtəlif proseslərin, o cümlədən «forma» tərəfdən dəyişikliklərin istiqamətini, yəni inkişaf və hərəkət üsulunu xarakterizə edən meyarlarla qiymətləndirilməlidir.

Yaponiyada, ABO-da, YNP-də və Çində struktur dəyişiklikləri istiqamətlərinin yuxarıda göstərilən fərqləri qanunauyğun və praktiki olaraq özünü doğruldandır, ona görə də bu və ya digər ölkənin təcrübəsini nümunə olaraq ideal kimi götürmək olmaz. Bu zaman bütünlükdə inkişaf mərhələlərindən, konkret vəziyyətdən, dövlət tənzimlənməsi və bazar mexanizminin iqtisadiyyatın strukturuna təsiri vasitəsilə həll ediləcək məsələlərin xarakteri və miqyasından asılı olan tarixi, sosial-iqtisadi, siyasi və digər şərtlərin müxtəlif aspektlərini nəzərə almaq lazımdır.

Azərbaycanda milli iqtisadiyyatın formalaşdırılması prosesində müxtəlif ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmalıdır, həm də bu zaman respublikanın milli xüsusiyyətləri bu sistemə uyğunlaşdırılmalı və vahid sistemə gətirilməlidir. Bu sahədə Yaponiyanın, ABŞ-ın, YNP və başqa dövlətlərin təcrübəsi, xüsusən, Çin iqtisadiyyatının, onun strukturunun dəyişiklikləri Azərbaycan iqtisadiyyatının transformasiyasında əhəmiyyətli ola bilər. Çünki respublikamızda təsərrüfatçılıq və idarəetmə sistemi şərtləri Çində olduğu kimi, birincisi, uzun müddət ərzində inzi-bati-amirlik sistemine əsaslanmış və ancaq bu tələblərə cavab vermişdir. Bundan başqa, Çin iqtisadiyyatının islahatlaşdırılmasının istiqamətləri də Azərbaycanda struktur dəyişikliklərin məzmun xarakteristikasını nəzərə alır.

Azərbaycanda və Çində dövlət və özəl (alternativ) bölmənin nisbəti haqqında statistik məlumatların müqayisəli təhlili göstərir ki, ÇXR-də 1985-1987-ci illər ərzində dövlət bölməsinin payı 70,4 faizdən 66,5 faizə

enmişdisə, Azərbaycanda 1995-2002-çi illər ərzində həmin pay 66,0 faizdən 28,0 faizə salınmışdır, yəni bu proseslər təxminən 2 dəfə sürətlə getmişdir. Başqa sözlə, respublikamız bazara əslində «sıçrayış»la daxil olmuş, dövlət tənzimlənmə metodlarından daha zəif istifadə olunmuşdur. Göstərilən proseslər əsas makroiqtisadi göstəricisi olan ÜDM-in artım templərində də əksini tapmışdır. ÇXR-də islahatlar təcridli və mərhələlərlə aparıldığından, ÜDM-in artım templəri daha sabit rəqəmlərlə xarakterizə olunmuşdur. Azərbaycanda islahatların geniş vüsət aldığı 1995-ci ildən sonra ÜDM-in artım tempində irəliləyişlər müşahidə olunsada, bu, daha çox respublikamızda tənəzzülün daha dərin olmasından sonra istənilən artımın yüksək rəqəmlə ifadə olunması ilə bağlı olmuşdur. Təbii ki, sonrakı illərdə bu artım templəri saxlanıla bilməzdi. Buna görə də islahatların ilkin mərhələsində əvvəlcə tənəzzülü dayandırmaq (1996-cı ildən başlayaraq respublikamızda ondan əvvəl hər il 20-23% enmə ilə xarakterizə olunan tənəzzül dayandırılmışdı), sonra iqtisadiyyatın strukturuna müxtəlif istiqamətlərdən təsir edilərək əvvəlcə sabitliyə nail olunmuş, məhz bundan sonra gələcək davamlı inkişafın fundamenti qoyulmuşdu.

İqtisadiyyatın struktur islahatlaşmasında xaricli ölkələrin və respublikamızın təcrübəsinin müqayisəli öyrənilməsi iqtisadiyyatın strukturunda dövlət və özəl sektorun yerini müəyyənləşdirməyə, onların iqtisadi inkişafın ümumi nəticələrinə, rəqabət mühitinin formalaşmasına təsirini göstərməyə imkan verə bilər. Lakin, iqtisadiyyatın strukturunu dəyişərkən Azərbaycan müəyyən özünü doğrultmayan modelləri təqlid etməkdən çəkinməlidir, belə ki, ölkəmiz artıq 2010-cu ilin sonlarına iqtisadi sahədə keçid dövrünü başa çatdırmasına, həm də kifayət qədər potensiala malik olmasına baxmayaraq, əslində, bazar mexanizminin tam gücü ilə işləməsi təmin olunmadığından, texnologiyanın müvafiq məzmununa gətirilməsi üçün «iqtisadiyyatda inqilab» deyil, təkamül yolu davam etməlidir.

İqtisadiyyatın motivlərinin və transformasiyanın qiymətləndirilməsini nəzərə alaraq struktur dəyişikliklərin aşağıdakı bir sıra ümumi meyillərini qeyd etmək olar:

- ölkənin sosial-iqtisadi vəziyyətinin real qiymətləndirilməsini nəzərə alaraq, sahələrin inkişafının prioritetliyinə yenidən baxılması;

- təsərrüfat fəaliyyətinin inhisarsızlaşması və ya inhisardan çıxarılması, dövlət və bazar mexanizmlərinin optimal nisbətinin müəyyən edilməsi;

- struktur disproporsiyaları aradan qaldırma metodu kimi ayrı-ayrı regionların iqtisadiyyatının strukturu ilə əlaqələrinin daha da fəallaşdırılması.

İslahatlaşma daim ziddiyyətlər yaratdığına görə, struktur təsirin səmərəliliyi - iqtisadiyyatın xüsusiyyətləri, onun inkişaf meyllərinin nə dərəcədə dəqiq fərqləndirilməsi, dövlətin bütün bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə nə dərəcədə nail olması və ya dəyişikliklərin prioritet istiqamətlərinin nə dərəcədə düzgün seçilməsi, onların inkişafının real tələbatlar və istehsal şərtləri ilə necə uzlaşdırılması ilə müəyyən edilir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycanın statistik göstəriciləri 2008, Bakı, 2008, 770 s.
2. Мировая экономика: прогноз 2020 года/под.ред. акад. А.А.Дынкина, М.: 2008, 429 с.
3. Модернизация экономики России: Социальный аспект. В 4 кн./ От в. ред. Е. Г. Ясин . Кн. 1.-М. Изд. Дом ГУВШЭ, М.: 2004, 589 с.
4. Уткин Ф.И. Мировой порядок XXV века.-М.: Изд-во Эксмо, 2002.-512 с.

Rəna Sultanova,
AMEA-nın İqtisadiyyat İnstitutu,
iqtisad elmləri üzrə fəlsəfə doktoru, professor

ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI BU GÜN

Qədim tarixə malik olan Çin Respublikası öz inkişaf yolunda bir sıra çətinliklərlə üzləşərək onların aradan qaldırılması istiqamətində mühüm işlər görmüşdür. Bu günləri mövcud olan maneələri aradan qaldıraraq iqtisadi inkişaf yolunda yüksək nailiyyətlər əldə etmiş və dünya sivilizasiyasının inkişafına öz müsbət təsirini göstərmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, hələ eramızdan əvvəl II əsrdə Çində istehsal edilən ipək və ipək məmulatı ölkədən Qərbə ixrac olunurdu. Malların daşındığı bu yol "İpək yolu" adı ilə tarixə düşmüş, Şərqlə Qərb arasında iqtisadi və mədəni əlaqələrə, Çin xalqı ilə Asiya, Avropa və Afrika ölkələrinin xalqları arasında dostluğun möhkəmlənməsinə çox müsbət təsir göstərmişdir ki, Azərbaycan da bu yolda yerləşərək bu ölkə ilə qədim tarixi əlaqələri indi də inkişaf etdirir.

Azərbaycanın müstəqilliyinin əldə olunmasından sonra Çin Xalq Respublikası ilə iqtisadi əməkdaşlığın təməli qoyulmuş və bu günləri artıq 20 il təşkil edir.

Təbii iqlim şəraitinin müxtəlifliyi ilə seçilən Çin Respublikası faydalı qazıntılarla zəngindir. Belə ki, Çində Mendeleyev cədvəlindəki bütün əsas elementlərin hamısı burada mövcuddur. Faydalı qazıntı ehtiyatlarına görə Çin Respublikası dünyada 3-cü yer tutur, enerji daşıyıcılarından - neft, kömür, təbii qaz, uran və s. ehtiyatları var. Belə ki, hazırda daş kömür ehtiyatları 1 trl.2,5 mlrd. t, dəmir filizi isə - 46,4 mlrd. t. təşkil edir. Bir sıra əlvan metallar - volfram, sink, molibden, civə və s. ehtiyatlarına görə bu ölkə dünyada liderlər sırasındadır. Nadir metallar ehtiyatlarına görə Çin dünyanın bütün ölkələrini qabaqlamışdır [1, səh. 123].

Vurğulamaq lazımdır ki, Çinin iqtisadi inkişafını müəyyən edən əsas amillərdən biri onun dəniz resurslarının istifadəyə verilməsi və qo-

runması ilə əlaqədardır. Bu ölkənin təbii sərvətləri 16,5 trl. dollar qiymətləndirilir. Belə ki, Çin Respublikası öz təbii resurslarından səmərəli istifadə edərək bu günləri ölkə iqtisadiyyatını yüksək səviyyədə inkişaf etdirmiş və mühüm nailiyyətlər əldə etmişdir. Baxmayaraq ki, karbohidrogen xammalı ehtiyatının azalması müşahidə olunmaqdadır və enerji daşıyıcılarının idxalından asılılıq hazırda daha da artmaqdadır. Buna müvafiq olaraq alternativ enerji mənbələrinin araşdırılması istiqamətində tədqiqatlar aparılır.

Azərbaycan Respublikasının zəngin təbii resurslara malik olması, faydalı qazıntılardan dəmir filizi, molibden, polimetal filizləri, daş-duz, dolomit, travertin, mərmər, alunit, titan, qızıl, əhəng daşı, mis, kükürd, kolçedan, qurğuşun, sink və s. mövcudluğu onun Çin Respublikası ilə iqtisadi əməkdaşlığının faydalı olmasını göstərir. Azərbaycanda zəngin karbohidrogen yataqlarının, əsasən də neft və qazın mövcudluğu, bu əməkdaşlığı daha da səmərəli edir.

Hazırda dünya bazarında neftin qiymətinin dəyişməsi Çin iqtisadiyyatına öz təsirini göstərmiş və dövlət səviyyəsində bu prosesin mənfi nəticələrinin aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlər həyata keçirilir. Belə ki, ölkədə aqrar sektorun inkişafının təmin edilməsi məqsədilə qiymət artımı ilə bağlı fermerlərə birbaşa kompensasiyaların verilməsi mexanizmi tətbiq olunur.

İqtisadiyyatda köklü dəyişikliklərin həyata keçirilməsi zəminində müasir idarəetmə strukturları yaradılır.

Qeyd etmək lazımdır ki, Çin dünyanın yanacaq-energetika resursları ilə daha çox təmin olunmuş bir ölkə olaraq sənayenin ayrı-ayrı sahələrini əsasən də, elmtutumlu sahələrini inkişaf etdirərək ölkə iqtisadiyyatının sürətli inkişafına təsir göstərir. Əsasən də buna son illərdə ölkə iqtisadiyyatında aparılan islahatlar təkan vermişdir.

Belə ki, Azərbaycanda aparılan iqtisadi islahatlar ölkə iqtisadiyyatının davamlılığının təmin olunmasına, keyfiyyət göstəricilərinin əldə olunmasına və rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasına təkan vermişdir.

İnnovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşdırılması, informasiya texnologiyalardan səmərəli istifadə Çinin dünya iqtisadiyyatında liderlik əldə etməsi üçün imkan yaradır.

Lakin iqtisadiyyatda əldə olunmuş nailiyyətlərə baxmayaraq, onun sürətli inkişafı ölkədə ekoloji durumu daha da gərginləşdirmiş və dünyada qəbul olunmuş ən ağır ekoloji vəziyyət bu ölkədə qeyd olunur.

Beləliklə, sürətli iqtisadi inkişaf tempi müəyyən ekoloji problemlər yaratmaqdadır və bu öz növbəsində, əhəlinin yaşayış tərzinə öz təsirini göstərərək insanların sağlamlığında və işləmək qabiliyyətində maneələr yaradır.

Müasir dövrdə elm və texnikanın yüksək inkişafı bəşəriyyətdə ekoloji problemlərin həllində ölkələrin birgə fəaliyyət göstərməsini tələb edir və bu istiqamətdə birgə işlərin görülməsi məqsədəuyğun hesab olunur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Səmədzadə Z.Ə. Qlobal dünya iqtisadiyyatında. Bakı: Elm və təhsil, 2009, 607 s.

2. Regionların sosial-iqtisadi inkişafı. Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2012, 533 s.

Müjkan Məmmədzadə,

Mədəniyyətşünaslıq üzrə Elmi-Metodik Mərkəzin

Turizm təhsili bölməsinin müdiri

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN ARASINDA TURİZM SAHƏSİNDƏ ƏMƏKDAŞLIQ

Azərbaycanın yeni iqtisadi sisteminə keçid və milli iqtisadiyyatın formalaşması mərhələsi əsasən keçən əsrin 90-cı illərinə təsadüf edir. Bu tarix və zaman baxımından çox qısa bir dövr olsa da əsaslı dəyişikliklərə, geniş miqyaslı islahatlarla zəngindir.

Bu gün müstəqil Azərbaycanda siyasi və sosial-iqtisadi həyatın bütün sferaları kimi, turizm sahəsi də davamlı və sürətli inkişaf dövrünü yaşayır. Ölkənin turizm potensialı dünyaya tanındı, turizm sənayesinin infrastrukturunu durmadan genişləndirilir, başqa respublikalarla turizm sahəsində əməkdaşlığa geniş yer verilir. Belə respublikalardan biri də Çin Xalq Respublikasıdır.

Turizm sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqda Azərbaycan Respublikasının iştirakı məsələsini təhlil edərkən, onun bu sahədə bağladığı ikitərəfli müqavilələri də xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Bütövlükdə, turizmə aid normalar müxtəlif ikitərəfli müqavilələrdə əks edilə bilər.

Bu sahədə bağlanmış ikitərəfli saziş Azərbaycan Respublikası hökuməti və Çin Xalq Respublikası hökuməti arasında turizm sahəsində əməkdaşlıq haqqında 7 mart 1994-cü il tarixli Saziş də mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir. Bu Sazişdə turist səyahətlərinin stimullaşdırılması, turistlərin gediş-gəlişinə dair rəsmiyyətlərin sadələşdirilməsi, turist təsisatlarının planlaşdırılması, kapital qoyuluşu, layihələşdirilməsi, turizm, təcrübə, alim, mütəxəssis və stajor mübadiləsinin həyata keçirilməsi ilə bağlı müddəalar mövcuddur. 9-cu maddədə turizmə həsr olunmuş beynəlxalq konfrans və sərgilərin təşkilində əməkdaşlıq edilməsi, 10-cu maddədə isə Sazişin müddələrinin həyata keçirilməsinə nəzarət mexanizmi təsbit edilib.

Məhz bu Sazişdən sonra turizm sahələri üzrə iki ölkə arasında münasibətlər daha da fəal surətdə inkişaf etmiş, qarşılıqlı və beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində əməkdaşlıq, Azərbaycanın Çində təbliğat və təşviqat kampaniyalarının təşkil olunması, habelə bəzi konkret tədbir və layihələrdə fəal iştirak etmişdir. Çinin Tövsiyə Edilən Turizm Ölkələri Statusu (TETÖS) alan ölkələrin siyahısına daxil edilməsi üçün saziş imzalanması da planlaşdırılır.

Niyazi Namazov,
Azərbaycan Tibb Universiteti,
baş müəllim, iqtisadiyyat və hüququn əsasları
kafedrasının müdiri

QƏDİM "İPƏK YOLU" NUN BƏRPASI BEYNƏLXALQ MİQYASDA NƏQLİYYAT VƏ TİCARƏTİN İNKİŞAF YOLUDUR

Qədim "İpək yolu" nun bərpası beynəlxalq miqyasda tranzit ticarət yolunun inkişafında xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Şose və dəmir yolu, su və hava yollarının inkişafı və bir-birinin tamamlanması beynəlxalq miqyasda ticarət əlaqələrinin genişləndirməyə zəmin yaradır. "İpək yolu" Çindən başlayaraq Şimali Afrika və İspaniyaya qədər uzanan hüdudsuz bir ərazidə ticarət əlaqələrini genişləndirməyə zəmin yaradır.

Böyük "İpək yolu" nun Azərbaycan ərazisindən keçən hissəsi Bakı–Qazax–Gürcüstan sərhədidir və hazırda bu beynəlxalq avtomagistralın bərpası üçün Azərbaycan hökuməti və "Azəravtoyol" Dövlət Şirkəti tərəfindən mühüm işlər aparılır.

Lakin beynəlxalq avtomagistralların yenidən qurulması üçün küllü miqdarda vəsait tələb olunur. Düzdür Azərbaycan hökuməti bu sahəyə tələb olunana qədər vəsait qoymuşdur ki, avtomobil yollarına qoyulmuş investisiya artıq özünü doğrultmuşdur.

Hazırda Avropa İttifaqı TRASEKA proqramı ilə Azərbaycana texniki kömək göstərir. Bundan başqa bir çox beynəlxalq maliyyə təşkilatları: Dünya Bankı, Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı, Küveyt Fondu tərəfindən Azərbaycanın yol şəbəkəsi və tranzit beynəlxalq avtomagistralları maliyyələşdirilir. Odur ki, nəqliyyat və onun infrastrukturuna xidmət edən böyük sənaye kompleksi yaradılmasının vaxtı çatmışdır.

Qədim "İpək Yolu" nun bərpası ilə əlaqədar olaraq nəqliyyat sahələri barədə xüsusi qanunlar işlənib hazırlanması da çox faydalı olardı.

Nəqliyyat sahəsinə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər cəlb olunması, vaxtaşırı onların ixtisasının təkmilləşdirilməsi vacibdir. Nəqliyyat sahəsində işləmək üçün geniş profildə mühəndislər və texniklər hazırlanmasının da "Azəravtoyol" Dövlət Şirkətinin diqqət mərkəzində durması böyük fayda verərdi.

Qeyd etmək lazımdır ki, ölkədə ümumi milli məhsulun həcmi, qiymətlərin səviyyəsi, büdcənin gəliri, əhalinin məşğuliyəti xeyli dərəcədə avtomobil yollarının inkişafından asılıdır.

Möhkəm və etibarlı təhlükəsiz avtomobil yolları olmasa sosial-iqtisadi inkişafa müvəffəq olmaq qeyri-mümkündür. Nəqliyyatda təhlükəsizliyin təmin edilməsi, vergilərin tənzimlənməsi, bu sahədə tariflər, ekoloji təhlükəsizlik, texniki siyasət, elm tədqiqatları aparılması üzrə ümumi milli siyasət dövlət nəzarətindən kənar qalmamışdır.

Nəqliyyat sahəsində uzun illərdən bəri həyata keçirilən dövlət siyasəti nəqliyyatın ayrı-ayrı növlərinin müstəqil sahə kimi inkişafı yük daşımının optimal struktur nəzərə alınmadan, təmin edilmişdir.

İndi Qədim "İpək yolu"nun bərpası həyata keçirildiyi bir dövrdə bütün bunları nəzərə almaq çox faydadı olardı. Birinci növbədə çalışmaq lazımdır ki, dəmiryol nəqliyyatının aparıcı rolu saxlanılsın.

- Avtomobil yollarında hərəkətin intensivliyinin aptacağı bir sıra ölkələrin xüsusilə Polşa və Çinin təcrübəsi ilə təsdiqlənir.

Qədim "İpək yolu"nu bərpa etdiyimiz bir zamanda çalışmalıyıq ki, dünyada qəbul edilmiş beynəlxalq normativlərə cavab versin.

Hazırda "İpək yolu"nun bərpası ilə əlaqədar olaraq Qərbi və Şərqi ölkələrinin respublikamızda mövcud yolların əsaslı sürətdə yenidən qurulmasına beynəlxalq tələblərə tam cavab verməsinə maraqlı olmuşdur. Məhz buna görədir ki, Avropa-Qafqaz Asiya nəqliyyat dəhlizinin beynəlxalq tələblərə cavab verən səviyyədə qurulması üçün xüsusi proqram işlənilib hazırlanmışdır və bu proqram hazırda uğurla davam etdirilir.

Nəqliyyatın inkişafı müasir sahibkarlıq fəaliyyətinin problemlərinin cəlb etməyə, xalqları yaxınlaşdırmağa və ümumi inkişafa müsbət töhfə verməyə imkan yaradır.

Моисей Беккер,
Институт по правам человека НАНА

**ФЕНОМЕН ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНА И КИТАЯ В КОНТЕКСТЕ
РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ПРАВ ГРАЖДАН**

Китайская Народная Республика – наследница древнейшей цивилизации, которая выработала собственные философские, моральные и этические ценности. Основываясь на учении великого Конфуция, она смогла успешно соединить великие идеи предков с научно-техническими достижениями современности. За короткий исторический период КНР совершила невероятный качественный скачок, перейдя от жесткой плановой командно-административной системы к особому китайскому пути развития, где частная инициатива успешно сосуществует с государственным регулированием экономических процессов. Успехи Китая впечатляют. В настоящее время это государство вышло на второе место в мире по объему ВВП и на первое место по реализации товарной массы. В II веке до н.э. именно Китайская империя стала инициатором создания Великого Шелкового пути, значительная часть которого проходила по территории современного Азербайджана. Отсюда китайские товары – шелк и фарфор – шли на запад, юг и север. Азербайджан являлся ключевой страной для осуществления товарообмена между различными государствами древнего мира.

Признав в 1991 году Азербайджанскую Республику в качестве независимого государства, КНР с самого начала стала рассматривать нашу страну в качестве важного торгово-экономического партнера. Быстрорастущую экономику Китая интересует углеводородное сырье, керосин и продукция нефтехимической промышленности, а также продукты питания и другие товары. Азербайджан закупает электронику, автомобили и запчасти, стройматериалы и изделия легкой промыш-

шленности. Все это способствует формированию общего рынка, построенного на взаимовыгодной основе. Поскольку между нашими странами нет никаких препятствий для развития экономических, политических, научных и гуманитарных связей, мы предполагаем, что со временем наши отношения будут доведены до уровня стратегического партнерства, что окажет существенную роль в разрешении нагорно-карабахского конфликта.

Для Азербайджана, как бурно развивающегося государства, особую ценность представляет опыт Китая по развитию народного образования, созданию совместных предприятий и зон свободной торговли, развитию инфраструктуры, разработке и внедрению новых технологий.

На фоне экономических преобразований и роста благосостояния широких масс населения, естественным образом будет происходить совершенствование государственных институтов и социально-правовой основы гражданского общества. Указанные процессы в силу современного развития информационных технологий, так или иначе, будут затрагивать все страны мира с учетом их традиций и национальных особенностей.

Şəhla Əhmədova,
*Bakı Dövlət Universitetinin doktorantı,
Azərbaycan Turizm İnstitutu Beynəlxalq
Əlaqələr Şöbəsinin müdiri*

XƏZƏR REGIONU YENİ ENERJİ İSTEHLAKÇISI ÇİNİN İQTİSADI MARAQLARI KONTEKSTİNDƏ

Enerji bazarında karbohidrogen ehtiyatlarına olan tələbatın artması onların iqtisadi amildən siyasi amilə çevrilməsi və enerji ehtiyatları uğrunda dövlətlərarası rəqabətin zaman-zaman böhran şəkli alması ilə nəticələnir. Karbohidrogen ehtiyatlarının istehlakının ilbəil artması, neft-qaz hasilatı ilə mənimsənilməsi arasında fərqin yaranması, yeni mənbələrin hasilatının geoloji və tərkibi baxımdan əlverişli olmaması da enerji sektorunda rəqabəti kəskinləşdirir. "Böyük oyunun" ayrılmaz hissəsinə çevrilmiş (3, səh.163) Xəzər hövzəsi karbohidrogen ehtiyatlarına görə Fars körfəzi ölkələrindən sonra geosiyasi və geoiqtisadi əhəmiyyətli ikinci məkan (Azərbaycan, İran, Türkmənistan, Qazaxıstan və Rusiya) hesab edilir (1, səh. 802). Digər tərəfdən, ərəb baharından sonra ərəb dünyasında yaşanan gərginlik, Suriyadakı proseslər, İraqdakı qeyri-sabitlik, İranın uranın zənginləşdirilməsi istiqamətindəki fəaliyyətinə cavab olaraq sanksiyaların enerji sektoruna da tətbiqi kimi geosiyasi və geoiqtisadi amillərin təsirilə dünya enerji məkanında Xəzər hövzəsinin əhəmiyyəti artır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, klassik enerji istehlakçıları cərgəsinə inkişaf etməkdə olan ölkələrin, xüsusilə, Çinin və Hindistanın qoşulması regiona olan marağı daha da artırır.

Enerji mənbələri uğrunda geosiyasi mübarizə şəraitində Xəzər hövzəsinə maraq göstərən dövlətlərdən biri də Çindir. Beynəlxalq Enerji Agentliyinin məlumatına əsasən 2030-cu ildə Çinin neft ixracının ABŞ-la eyni səviyyədə olacağı proqnozlaşdırılır. Sürətlə inkişaf edən iqtisadiyyat sabit enerji təchizatına ehtiyac duyur. Regionda möhkəmlənərək

Çin enerji tələbatının ödənilməsi ilə yanaşı, məhsulları üçün istehlakçı bazarı əldə etmiş olur.

Bu baxımdan, Azərbaycan Çinin geosiyasi maraq dairəsinə daxil olan dövlətlərdən biridir. Düzdür, hazırda Çinin enerji sahəsində Azərbaycanla əməkdaşlığını kifayət qədər yüksək hesab etmək olmaz. Belə ki, karbohidrogen ehtiyatlarına artan tələbatına baxmayaraq, rəsmi Moskva ilə birbaşa toqquşmaqda maraqlı olmayan Çinin regionda mövcudluğu ümumi xarakter daşıyır. Çin tədricən region, o cümlədən Azərbaycanla enerji, nəqliyyat və digər sahələrdə əməkdaşlıq əlaqələrinin genişləndirilməsi xəttini yürüdür.

Azərbaycan milli mənafeyinə əsaslanan xarici siyasətində əsasən Türkiyə və Qərbi strategiyalarının işləyib hazırladıqları xəttə üstünlük verir. Regional və qlobal təhlükəsizliyin möhkəm təməl quruluşunu formalaşdırmaq üçün bütün tərəflərin maraqlarının nəzərə alınmalı olduğu bir dövrdə (2, s.15) rəsmi Bakı digər dövlətlərə münasibətdə tarazlaşdırılmış siyasətə üstünlük verir. Enerji sektoru ilə yanaşı, eyni zamanda nəqliyyat sahəsində əsas mərkəzlərdən birini olmağı hədəfləyən Azərbaycan üçün də Çin potensial tərəfdaş dövlətlərdən biridir.

Qarşılıqlı iqtisadi maraqlar, beynəlxalq təhlükəsizliyin təminatına oxşar yanaşma Azərbaycan və Çin arasında əlaqələrin siyasi və iqtisadi müstəvidə artan xətt üzrə inkişaf edəcəyini göstərir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Ə., "Müasir beynəlxalq münasibətlər və Azərbaycanın xarici siyasəti". Bakı, 2007, 904 s.
2. Mehdiyev R. "Gələcəyin Strategiyasını müəyyənləşdirərkən: modernləşmə xətti". Bakı, Şərqi-Qərbi, 2008, 216 s.
3. Дарабади П.Г., Кавказ и Каспий в мировой истории и геополитике ХХI века, Москва 2010, 216 с.

Eldəniz Məhərrəmov,
AMI-nin Cəlilabad filialı, müəllim,
ADPU-nun magistrantı

ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN ÜÇÜN BÖYÜK "İPƏK YOLU" STRATEGİYASI

Qədim "İpək yolu"nun nəinki Azərbaycan və Çin, eləcə də bütövlükdə regionda yerləşən ölkələrin həyatında çox böyük rolu olmuşdur. Qədim "İpək yolu" ticarət yolu olmuşdur. Ancaq o, yalnız ticarətlə məhdudlaşmamış, həmin ölkələrin hərtərəfli inkişafına, elmin, mədəniyyətin inkişafına, eyni zamanda bu mədəniyyətlərin bir-birinə çulğalaşmasına və nəticə etibarilə daha da zənginləşməsinə gətirib çıxarmışdır. Mədəniyyətlərarası dialoqun inkişafına güclü təkan vermişdir. Bir sözlə, Qədim "İpək yolu" yalnız iqtisadi deyil, həm də çox böyük strateji, elmi və mədəni əhəmiyyət kəsb etmiş və etməkdədir.

"İpək yolu"nun tarixi bizim eramızdan çox-çox əvvəllərə təsadüf edir. Keçən bu müddət ərzində "İpək yolu"nun inkişafında həm yüksəliş, həm də tənəzzül dövrləri olmuşdur. "İpək yolu"nun tarixinə baxarkən belə qənaətə gəlicə ki, təxminən 3 dəfə bu yolun fəaliyyəti dayanıb, yəni sıfır vəziyyətinə çatıb və sonradan yenidən inkişaf etməyə başlamışdır. Üçüncü dəfə TRASECA layihəsi ilə öz işinə başlayan Böyük "İpək yolu"nun bərpası, çağdaş dünyamızda, nəinki Qafqaz bölgəsində, hətta bütün Avrasiya məkanında yeni bir ab-hava yaratmışdır. Asiya ilə Avropanı birləşdirən, körpü rolunu oynayan bir layihəyə çevrilmişdir. Bu layihənin həyata keçirilməsi bölgədə iqtisadi inkişafa çox ciddi təkan verib. "İpək yolu"nun yenidən bərpa olunması, Türk dünyasının bir bütöv halına gətirilməsində həlledici rol oynamaq iqtidarındadır. Həmçinin, çağdaş dünyamızda Avropa ilə Asiya arasında körpü rolunu oynayan Azərbaycanın rolu getdikcə güclənməkdədir. 1998-ci ildə TRASECA konfransının Bakıda keçirilməsi və bütün Türk dünyasının bir araya gətirilməsi prosesin inkişafına xüsusilə güclü təkan

vermişdir. Keçən on ilə nəzər salaraq, qürurla deyə bilərik ki, Qədim “İpək yolu”nun bərpası sahəsində ölkəmizdə çox ciddi işlər görülmüşdür. Bu dövr ərzində dünyada ən böyük layihələrdən biri olan Bakı–Tbilisi–Ceyhan kimi nəhəng bir layihə reallaşmışdır. Bunun ardınca Bakı–Tbilisi–Ərzurum qaz layihəsi reallığa çevrilmişdir. Böyük “İpək yolu” Azərbaycan və Çin üçün daimi kapitaldır. Böyük “İpək yolu” həm Çin, həm də Azərbaycan üçün daimi gəlir mənbəyidir. Böyük “İpək yolu” Azərbaycanın siyasi mövqeyi, onun milli təhlükəsizliyinin, iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün çox vacibdir. Azərbaycan–Çin münasibətlərinin inkişafı üçün Böyük “İpək yolu” çox böyük imkanlar açır. Dünyada son illərdə gedən inteqrasiya prosesində həm Azərbaycan, həm də Çin dövləti fəal iştirak edir və bu Böyük “İpək yolu” strategiyası hər iki dövlətin yaxınlaşmasında, mədəni və iqtisadi əlaqələrin inkişafında mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aygun Tehmezova,
Azerbaijan Teachers Institute, brunch of Ganja

CHINA AND AZERBAIJAN - A NEW GEO-SPACE

Our country - Azerbaijan has one of the fastest growing economies in the world due to increasing oil revenues. It's the largest country in the Caucasus region. We can also say that our country is able to make substantial investments in their infrastructure. Azerbaijan is officially called the Republic of Azerbaijan. The Azerbaijan Democratic Republic was established in 1918, but was incorporated into the Soviet Union in 1920. Azerbaijan regained independence in 1991.

Azerbaijan currently has diplomatic relations with 160 countries: Afghanistan, Bahrain, Belarus, Belgium, Bulgaria, Canada, the People's Republic of China, Denmark, Egypt, France, Georgia, Germany, Hungary, Greece, Iran, Iraq, Republic of Ireland, Israel, Italy, Japan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Kuwait, Libya, Luxembourg, Mexico, Moldova, Mongolia, Netherlands, Norway, Oman, Pakistan, Poland, Qatar, Republic of India, Romania, Russia, Saudi Arabia, Serbia, South Korea, Spain, Sweden, Switzerland, Tajikistan, Togo, Turkey, Turkmenistan, Ukraine, United Arab Emirates, United Kingdom, United States, Uzbekistan and Vietnam.

The Republic of Azerbaijan is located at the crossroads of Western Asia and Eastern Europe. It is bounded by the Caspian Sea to the east, Russia to the north, Georgia to the northwest, Armenia to the west and Iran to the south. The gross domestic product (GDP) growth rates observed in Azerbaijan during last few years made the country one of the fastest growing economies in the world.

As I mentioned, Azerbaijan has diplomatic relations with many countries as well as China. China officially the People's Republic of China (PRC), is a sovereign state located in East Asia. It is the world's most popular country, with a population of over 1.35 billion. The PRC is a single-party state governed by the Communist Party, with its seat of government

in the capital city of Beijing. The foreign relations of the People's Republic of China guides the way in which it interacts with foreign nations. As a great superpower, China's foreign policy and strategic thinking is highly influential. China officially states it "unswervingly pursues an independent foreign policy of peace. The fundamental goals of this policy are to preserve China's independence, sovereignty and territorial integrity, create a favorable international environment for China's reform and opening up and modernization construction, maintain world peace and propel common development."

I think Azerbaijan and China have good relations that are developing successfully. As for political ties, I can say that China and Azerbaijan support each other on sovereignty and territorial integrity. We respect our positions within the framework of international organizations; China supports Azerbaijan in joining the World Trade Organization (WTO). In a word, I want to say that relations between our two countries are developing in all spheres.

Aqil Əhmədov,
AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu, böyük elmi işçi

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN BEYNƏLXALQ TERRORİZMƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ

Azərbaycan terrorçuluğun bütün forma və təzahürlərini qəti surətdə pisləyir. Biz hesab edirik ki, bütün terror aktları ağır cinayətdir, onlar pislənməli və bunu törədənlər isə cəzalandırılmalıdırlar. Terrorçulara öz əməllərini əsaslandırmaq üçün heç vaxt imkan verilməməlidir. Səbəblərindən asılı olmayaraq, heç bir terror aktı əsaslandırıla bilməz.

İlham ƏLİYEV

Müasir dövrdə qloballaşmanın sürətlə yayılması, iqtisadi, elmi və texniki tərəqqinin genişlənməsinə baxmayaraq bəzi hallarda sivil dövlətlərin terrorla üzləşməsi və ya buna rəvac verən təhdidlərin yaranması dünyada daimi sülh və əmin-amanlığa ciddi maneə yaratmaqdadır.

Hazırda Azərbaycan Respublikası Şərqi Asiya ölkələri (İran, Pakistan, İsrail, Hindistan, Yaponiya) ilə diplomatik-siyasi əlaqələrini davam etdirir. Bu baxımdan Azərbaycan hökuməti Asiya ölkələri sırasında Çin Xalq Respublikası ilə diplomatik münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə maraq göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, dövlət müstəqilliyinin bərpasından sonra Azərbaycan Respublikasını tanıyan ilk dövlətlərdən biri Çin olmuş, bu səbəbdən 27 dekabr 1991-ci ildə Çin Azərbaycanın suverenliyini tanıdığını rəsmən bəyan etmiş və 1992-ci ilin 2 aprelində Azərbaycan ilə Çin arasında diplomatik əlaqələr qurulmuşdur. Həm Azərbaycan, həm də Çin iqtisadi sürətinə görə yerləşdikləri bölgələrdə yüksək iqtisadi və siyasi göstəricilərilə seçilir. Digər tərəfdən, hər iki ölkə beynəlxalq miqyasda terror hadisələrini qınayan dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıqda maraqlıdır.

Son on il ərzində Azərbaycan Respublikasının Cənubi Qafqazda siyasi aktivlik nümayiş etdirməsi bölgədə münaqişə ocaqlarının genişlən-

məməsi və terror aktlarının qarşısının alınmasında sülhün qarantına çevrilmişdir. Lakin neçə illərdir ki, Ermənistan Respublikasının bölgədə həyata keçirdiyi hərbi təhdid, Azərbaycan torpaqlarına qarşı nümayiş etdirdiyi işğalçılıq siyasəti zəbt olunan ərazilərdə terror aktlarının yayılmasına şərait yaratmışdır. Ümumilikdə, Qafqaz regionunda münəqişə və terror hadisələrinin yaşanmasına rəvac verən Ermənistan qəsbkar siyasət yürüdərək süni münəqişə ocağını dəstəkləməkdə və bununla da beynəlxalq hüququn prinsiplərinə zidd addım ataraq BMT qətnamələrinin icrasına məhəl qoymamaqdadır.

Son illər ərzində Çinin Sincan-Uyğur Muxtar Vilayətində baş verən hadisələr isə bu ölkədə terror aktlarının nə qədər ağır nəticələrlə yadda qaldığını deməyə əsas verir. Çinin Azərbaycandakı sabiq səfiri Çjan Yannyan hadisələri şərh edərkən bunun dini-irqi ayrı-seçkiliklə heç bir əlaqəsinin olmadığını və ölkəsinin daxili işi olduğunu bildirmişdir: «Sincan-Uyğur vilayətində baş verənlər xarici qüvvələrin işidir. Onlar Çinin ərazisində növbəti separatçı bir qurumun yaradılmasına nail olmaq istəyirdilər». Belə hallara qarşı birgə mübarizənin vacibliyini vurğulayan Çin hökuməti «terrorla mübarizə üçün ortaq iş görməliyik» çağırışını etməkdədir.

Azərbaycan Respublikası 2001-ci ilin 11 sentyabrında Nyu-Yorkda törədilmiş terror aktından sonra antiterror koalisiyasına qoşulan ilk ölkələrdən biridir. BMT Təhlükəsizlik Şurasının qərarına müvafiq olaraq Azərbaycan neçə ildir ki, Kosovo, Əfqanıstan və İraq kimi qaynar nöqtələrə sülhməramlılarını göndərir və hazırda da antiterror koalisiyasının üzvü kimi fəaliyyətini davam etdirir. Bununla da Azərbaycan tərəfi beynəlxalq miqyasda terrorizmə qarşı açıq şəkildə mübarizə apardığını bəyan edərək bunu əməli işi ilə təsdiq etməkdədir. Azərbaycan Respublikası bu koalisiyada iştirak etməklə NATO, Amerika və Avropa ilə hərbi əməkdaşlığını genişləndirə bilmişdir. Bu səbəbdən Çin Xalq Respublikasının da BMT və digər qurumlar çərçivəsində beynəlxalq terrorizmlə mübarizəyə qalxması Təhlükəsizlik Şurasının mövcud problemin aradan qaldırılması istiqamətində qərarlarının effektivliyini artıracaqdır. 2013-cü ilin may ayında Çinin BMT-dəki nümayəndəsi Li Bu Edunq ölkəsinin terror hadisələrilə müxalif olduğunu bildirərək beynəlxalq ictimaiyyətin terrorizmlə mübarizədə BMT Təhlükəsizlik

Şurası ilə əməkdaşlığının vacib olduğunu vurğulamışdır. Çin rəsmisinin beynəlxalq təhdidə çevrilən terror hadisələrində dünya ictimaiyyətinin birmənalı mövqedən çıxış etməsinin zəruri olduğunu dəstəkləməsi Azərbaycan Respublikası kimi demokratik-hüquqi dövlətlərin beynəlxalq cinayət və terrorun yayılmasının qarşısının alınmasında siyasi rolunu artırmışdır. Azərbaycan Respublikası BMT Təhlükəsizlik Şurasının fəal üzvü kimi belə hallara qarşı olduğunu, Çin və digər sivil ölkələrdə terror aktlarının təkrarlanmaması üçün qəti addımların atılmasının vacibliyini hər zaman dəstəkləmişdir. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev 3 may 2012-ci ildə BMT TŞ-da çıxışı zamanı dünyada sülhə çatdırma missiyasına ciddi maneə yaradan terror cinayətləri və Ermənistanın Azərbaycan Respublikasına qarşı davam etdirdiyi işğalçılıq siyasətinin bölgədə yaratdığı təhlükədən bəhs etmişdir: «Terrorçuluq beynəlxalq sülh və təhlükəsizliyə, o cümlədən bütün üzv dövlətlərdə insan hüquqlarının, fundamental azadlıqların, demokratiyanın, siyasi müstəqilliyin, suverenliyin, ərazi bütövlüyünün və nəhayət, sosial və iqtisadi inkişafın bərqərar olunmasına ciddi təhiddir... Bu gün Ermənistanın terror risklərindən irəli gələrək, biz əsasən terror hədələrinin tərəfimizdən zərərsizləşdirilməsinə baxmayaraq, bu risk yenə də yüksək olaraq qalır. Bir sıra terror aktlarının, o cümlədən Azərbaycanın mülki infrastrukturlarına, xüsusən su rezervuarları və bəndlərinə, neft kəmərləri şəbəkəsinə hücum edilməsi kimi əməllərin legitim hərbi taktikası olması ilə bağlı açıq bəyanatlar və fikirlər hələ də müşahidə edilir. Bunlar birmənalı surətdə mülki əhali arasında yüz minlərlə tələfatın olması ilə nəticələnə bilər». Cənab Prezident haqlı olaraq işğal altında qalan ərazilərdə terror risklərinin olduğunu qeyd etmişdir.

XXI əsr tərəqqi əsri olsa da dövlətlərarası münasibətlərin tənzimlənməsilə dünyada sülhün davamlı olmasını vacib edən amillərin daha qabarıq şəkildə göstərilməsini gərəkdirməkdədir. Bu səbəbdən beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə Azərbaycan və Çin hökumətlərinin müxtəlif təşkilatlarla əməkdaşlığını xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Khatira Khalilova,

Institute on Human Rights of NASA, scientific worker

AZERBAIJAN AND CHINA: YESTERDAY, TODAY, TOMORROW

The Republic of Azerbaijan attaches great importance to its relations with China. Relations between our countries developed very successfully after Azerbaijan became independent in 1991. Diplomatic relations between the two countries were established on April 2, 1992. The Republic of Azerbaijan and the People's Republic of China cooperate in different fields and have very strong political relations. Economic cooperation between the two countries plays an important role in the development of our relations based on mutual respect, interest and friendship.

In 1994, former President of Azerbaijan Heydar Aliyev paid an official visit to China. He met with the political leadership of the country as well as a number of leaders from business, non-governmental and academic circles. Besides establishing diplomatic and economic ties, Aliyev's key agenda for the visit was to see how China's one-party political system could be combined with a rapidly diversifying market economy. Indeed, President Aliyev's visit opened a new chapter in Azerbaijani - Chinese relations. Trade between the two countries started flourishing and Chinese companies began to show interest in the Azerbaijani market.

More importantly, China, being one of the five permanent members in the UN Security Council, recognized Azerbaijan's territorial integrity. The threats of separatism, violent terrorism and ethnic tensions facing both countries also widened horizons for mutually-beneficial collaboration. Thus, China was the first East Asian country to recognize Azerbaijan's territorial integrity and to open an embassy in Baku in 1992. China's position on the conflict between Azerbaijan and Armenia over Nagorno-Karabakh was also clear. Beijing did not want to involve or assist any side; it maintained political neutrality and recognized the official policy of the UN. This

implied that China followed the international community's recognition of Azerbaijan's territorial integrity with Nagorno-Karabakh being under Azerbaijan's jurisdiction. Prior to Aliyev's 1994 visit, China already backed the UN Security Council's resolution demanding the unconditional withdrawal of Armenian military formations from the occupied Azerbaijani territories. Indeed, China's support of Azerbaijan's territorial integrity was of great importance for the newly independent country.

The friendly relations and cooperation between the People's Republic of China and the Republic of Azerbaijan are developing more last several years.

The two countries maintained high-level exchanges and kept strengthening the political mutual trust. Azerbaijan was committed to the one China policy and supported China's positions on major issues such as those relating to Taiwan, Tibet and Xinjiang. The two countries stayed in good communication and coordination in the United Nations and other international organizations. After the earthquake in Yushu, Qinghai Province and the mudslide in Zhouqu, Gansu Province, Azerbaijani President Ilham Aliyev sent messages of condolences to President Hu Jintao.

Economic cooperation and trade developed smoothly between China and Azerbaijan. New progress was made in the cooperation in areas such as energy, communications, electricity, building materials and civil aviation. Projects undertaken by Chinese enterprises like the power plant and the renovation of the cement factory went on smoothly.

Нигяр Агакишиева,
Институт по правам человека НАНА

ПОЛИТИЧЕСКИЕ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ СОЗДАНИЯ ОБЩЕГО ПРОСТРАНСТВА МЕЖДУ КИТАЕМ И АЗЕРБАЙДЖАНОМ

2 апреля 1992 года представители правительств Китайской Народной Республики и Азербайджана подписали Коммюнике об установлении дипломатических отношений в Баку и установили дипломатические отношения на уровне послов, открыв новую эру китайско-азербайджанских отношений. В марте 1994 года Президент Азербайджана Гейдар Алиев успешно совершил исторический визит в Китай. Главы двух стран подписали и опубликовали «Совместную декларацию об основе дружественных отношений между Китаем и Азербайджаном», что способствовало развитию двусторонних отношений и заложило крепкую юридическую базу для успешного развития отношений.

В марте 2005 года во время официального визита Президента АР Ильхама Алиева в Китай председатель Ху Цзиньтао и Президент Алиев подписали и опубликовали Совместное коммюнике КНР и Азербайджана и засвидетельствовали подписание двенадцати договоров о сотрудничестве в таких областях, как торговля и экономика, таможня, экономика, информационные технологии, налоги, культура, молодежь, радио и телевидение, спорт, юстиция, экстрадиция и т.д.

Как известно, Китай и Азербайджан являются важными узлами на Великом Шелковом пути. В настоящее время у этих двух стран быстроразвивающаяся экономика, крепкая политическая база, глубокая историческая связь и сильная экономическая взаимодополняемость. Между этими странами быстро увеличивается торгово-экономический объем. В 2011 году объем торговли между Китаем и Азербайджаном достиг 1,086 млрд. долларов США, что на 16,5% больше по сравнению с 2010 годом и в 700 раз больше объема в начале установления

дипломатических отношений. Китай уже стал важным торговым партнером и пятой крупнейшей страной – источником импорта для Азербайджана.

Подобное двустороннее сотрудничество создает все необходимые предпосылки для динамичного роста и развития национальной экономики нашей страны.

Айтен Гурбанова,
Институт по правам человека НАНА

КИТАЙ В «ПОЛИТИКЕ БАЛАНСА» АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В период после обретения независимости Азербайджан испытывал огромные политические трудности. Страна стояла на грани распада и находилась под влиянием периодических условий. Однако общенациональный лидер Азербайджанской Республики Гейдар Алиев представил «политику баланса», которая подразумевала главным образом внутреннюю стабильность, потом добился режима прекращения огня в армяно-азербайджанском нагорно-карабахском конфликте, и страна была признана важным участником международных отношений со стороны международного сообщества. Эта политика также успешно продолжается Ильхамом Алиевым.

Правительство Азербайджана, пытаясь установить баланс между силами и стремясь определить свои интересы в этом контексте, сигнализировало об изменении внешней политики в последние годы. Таким образом, Азербайджан начал поиск других партнеров, таких как классические внешнеполитические партнеры. С этой точки зрения, трио на Дальнем Востоке – Китай, Япония и Южная Корея – получило важную роль во внешней политике Азербайджана.

Китай с растущей экономикой, испытывающий трудности в поиске природных ресурсов, имеет особый интерес к Азербайджану. И Азербайджан, желая обновления инфраструктуры нефтяных доходов, является новой и благодатной почвой для внешнеэкономической мобильности Китая. Рынок Азербайджана обращается к дешевым китайским товарам, создает улучшение двусторонних отношений в экономическом размере. Для оценки дешевой китайской рабочей силы, Азербайджан пошел на сотрудничество с Китаем в области строительства и инфраструктуры.

Позиция Китая по конфликту между Азербайджаном и Арменией из-за Нагорного Карабаха также ясна. Пекин не хочет включаться или помогать сторонам; он поддерживает политическую нейтральность и признает официальную политику ООН. Это означает, что Китай идет путем признания международным сообществом территориальной целостности Азербайджана в составе с Нагорным Карабахом, находящимся под юрисдикцией Азербайджана.

Политические отношения между Китаем и Азербайджаном, как ожидается, вырастут на двустороннем уровне, а не в рамках какой-либо региональной организации, например, Шанхайской организации сотрудничества, так как Азербайджан выразил свою незаинтересованность в членстве в этой структуре из-за доминирующей роли России.

Общие политические, экономические и военные интересы также могут перекинуться на сотрудничество в области технологий и телекоммуникаций между Китаем и Азербайджаном, учитывая появление последнего в качестве ИТ-центра в Каспийском регионе.

Vəfa Hüseynova,
Azərbaycan Müəllimlər İnstitutunun metodisti

AZƏRBAYCAN QƏRB VƏ ŞƏRQ ARASINDA

Biz qloballaşan dünyada yaşayırıq. Özünə qapanıb sərhədlərini bağlamaq dövrü tarixə çevrildi. Müstəqillik yolunu seçmiş azad Azərbaycan özünün milli-mənəvi dəyərlərinə əsaslanaraq mütərəqqi dünyaya inteqrasiya yolu seçmişdir. Coğrafi cəhətdən əlverişli məkana malik olan Azərbaycan Qərb və Şərq arasında körpü rolu oynayır. Bu mənada Böyük "İpək yolu" öz tarixi missiyasını yeni reallıqlar müstəvisində yaşamalıdır.

Ölkəmiz bu günə qədər öz nadir coğrafi mövqeyini itirməmiş, Böyük "İpək yolu"nun bərpasının təşəbbüslərindən biri olmuşdur. Böyük "İpək yolu"nun əsasını Avropa Birliyinin Yeni Müstəqil Dövlətlər üçün 1991-ci ildə tərtib etdiyi TASİS proqramı çərçivəsində TRASECA layihəsi təşkil edir. Bu layihəni 1993-cü ilin mayında Brüssel konfransında Cənubi Qafqaz və mərkəzi Asiyanı yeni müstəqil dövlətlərin razılığı ilə Avropa Şürası qəbul edib.

Respublikamızda neft sənayesinin inkişafı ilə əlaqədar olaraq rekreasiya potensialının xarici sərmayədarlara tanıtılması və təbliği – respublikamızda neft sənayesinin və nəqliyyat daşımalarının artması ilə əlaqədar cəlb olunmuş sərmayənin bir hissəsinin xarici turizmin inkişafına yönəltmək. Fəaliyyət göstərən perspektivli rekreasiya müəssisələrində xidmətin səviyyəsini yüksəltmək, turist qəbulu imkanlarının artırılması üçün onlara güzəştli şərtlərlə kreditlərin verilməsi. Müasir dövrdə enerji daşıyıcıları məhz elə materialdır ki o, əvvəllər "İpək yolu" adlanmış yol boyunca satılacaq əsas mal kimi ipəyi əvəz edir. Bununla da bütün dünya bu bölgəyə böyük diqqət yetirir, çünki o, təbii coğrafi-siyasi əhəmiyyətə malikdir. Qədim "İpək yolu"nun bərpası Azərbaycanda fəaliyyət göstərən xarici şirkətlərin fəaliyyətində yeni bir mərhələ, respublikamızın dirçəlişi üçün güclü faktor rolunu oynayacaqdır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Böyük İpək yolunun bərpası özü ilə kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsini də sürətləndirir. Azərbaycanın dünya ölkələri arasında əlverişli geosiyasi vəziyyətdə olması dünya ölkələrinin iqtisadi marağına səbəb olub ki, bu da aşağıdakı amillərlə bağlıdır: – Hələ yüz illər öncə Böyük “İpək yolu”nun Azərbaycandan keçməsi. – Ən ucuz nəqliyyat növü olan və iqtisadi əlaqələrdə mühüm rol oynayan dəniz nəqliyyatının respublika ərazisində kəşməsi. – Kiçik əraziyə malik olmasın baxmayaraq beynəlxalq əhəmiyyətli nəqliyyatın bütün sahələrinin – dəmir yolu, avtomobil, boru kəməri və hava nəqliyyatının və s. inkişafı üçün əlverişli şəraitin olması. Bütün bu göstərilən amilləri nəzərə alaraq belə nəticəyə gəlmək olar ki, Böyük “İpək yolu”nun bərpası: yeni nəqliyyat dəhlizi təkcə iqtisadi yox, həm də mədəni əlaqələrin intensivləşməsinə şərait yaradacaq. Qafqazda münaqişə ocaqlarının söndürülməsində əvəzsiz rol oynayacaq (30-dan artıq ölkənin təsiri ilə). Ölkəmizin mövcud kommunikasiyalarının müasir tələblərə uyğun qurulmasına kömək edəcək. Azərbaycanın sosial-iqtisadi problemlərinin həllində o, cümlədən işsizliyin azaldılmasında irəliləyişlər əldə etməyinə səbəb olacaq. Azərbaycanın dünya miqyasında nüfuzunu, gücünü artıracaq və region ölkələri onun qüdrəti ilə hesablaşmalı olacaq.

Zamiq Aslanov,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Milli Qanunvericilik və Beynəlxalq Hüquq Şöbəsinin
böyük elmi işçisi, hüquq üzrə fəlsəfə doktoru

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN DAVAMLI SOSIAL-İQTİSADI İNKİŞAF YOLUNDA

Məlum olduğu kimi, bu gün dünyada Çin iqtisadiyyatı çox böyük sürətlə inkişaf edir. Çinin iqtisadi inkişaf modeli bazar mexanizmlərinin iqtisadi səmərəliliyinin sosial səmərəlilik və sosial ədalətlə optimal şəkildə uyğunlaşdırılmasına (uzlaşdırılmasına) əsaslanır. Çin dövlətinin qəbul etdiyi və həyata keçirdiyi müasirləşmə xətti dörd əsas istiqaməti – sənayeni, kənd təsərrüfatını, elm, mədəniyyət və təhsili və müdafiəni əhatə edir. Həmçinin Çin dövləti dövlət (ictimai) mülkiyyətinin hakim rolu çərçivəsində bazar mexanizmlərinin və çoxxüklü iqtisadiyyatın bütün formalarının tədricən genişləndirilməsi, yarımqapalı cəmiyyətdən dünyaya açıq olan cəmiyyətə keçilməsi, sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində dövlətin rolunun əhəmiyyətli şəkildə dəyişdirilməsi və s. vasitəsilə bu ideyanı reallaşdırmağa çalışır. Dövlətin rolu yalnız bunlarla bitmir. Belə ki, Çin hökuməti ölkədə sosial-iqtisadi rifahı və inkişafı sürətləndirmək üçün azad rəqabəti dəstəkləyir, sahibkarları haqsız rəqabətdən qoruyur, sosial-iqtisadi yönümlü bazar münasibətlərinin inkişafına zəmin yaradır, cəmiyyətin aztəminatlı təbəqələrinin sosial müdafiəsini gücləndirir, əsas məzmununu bərabər hüquqlar, imkanlar, qaydalar və bölgü təşkil edən sosial ədalətin təminatı sistemini formalaşdırır, sosial-iqtisadi bazar münasibətlərini stabilləşdirir, yəni fəal əhalinin məşğulluq səviyyəsinə, kadrların hazırlanmasına, işə düzəlməyə, inflyasiyaya və s. nəzarət edir, sosial-iqtisadi gerçəkliyin elmi təhlili əsasında sosial-iqtisadi inkişafı stimullaşdırır və digər zəruri tədbirləri həyata keçirir.

Çin sosializmi demokratik, hüquqi, bərabər hüquqlu, ədalətli cəmiyyət quruculuğuna yönəlmiş hərtərəfli və əlaqələndirilmiş, vətəndaşların

hüquq və mənafelərinin uzlaşdırılmasını təmin edən sosial-iqtisadi inkişaf xəttinə əsaslanır. Qeyd olunanlar Çinin bu sahədə müasir standartlardan və sosial-iqtisadi hüquqların təminatı sahəsində istənilən inkişaf etmiş ölkənin göstəricilərindən geri qalmayan nəticələr əldə etməsini şərtləndirir.

Sırr deyildir ki, son 30 ildə Çinin əldə etdiyi böyük sosial-iqtisadi nailiyyətlər bütün dünyada diqqət mərkəzindədir. Bu baxımdan Çinin müsbət inkişaf təcrübəsinin digər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə tətbiq edilməsi məsələsinin də aktuallığı da artır.

Çinin uğurları iqtisadi-sosial inkişafı şərtləndirən daxili və xarici faktorlardan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması, özünəməxsus sosial-iqtisadi inkişaf xəttinin həyata keçirilməsi, son 30 ildə Çinin qloballaşma proseslərinə və onun üstünlüklərindən optimal istifadə edilməsinə fəal şəkildə qoşulması, iqtisadi-sosial sahədə davamlı, rəşional və ardıcıl islahatların həyata keçirilməsi sayəsində mümkün olmuşdur. Əslində Çin iqtisadiyyatı və cəmiyyəti üçün tarixi, mədəni, coğrafi, demografik, geosiyasi amillərlə bağlı özünəməxsus, həm də tipik xüsusiyyətlər xasdır. Çin inkişaf etməkdə olan ölkə olduğu üçün inkişaf etmiş ölkələri təqib etməyə və öz geriliyini aradan qaldırmağa çalışır. Həmçinin son dövrlərə qədər Çin mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyatı olan totalitar siyasi rejimə malik dövlət idi və ona görə də burada iqtisadi və sosial həyat dövlətləşdirilmişdi. Bu səbəbdən də Çində bazar iqtisadiyyatı və ona müvafiq olan hüquqi, siyasi və mədəni institutların formalaşdırılması bir çox mürəkkəb problemləri də ortaya çıxarır.

Bu gün Azərbaycan və Çin arasında çoxtərəfli əməkdaşlıq əlaqələri mövcuddur. Azərbaycanın Çinlə əməkdaşlıq münasibətlərində hüquqi əlaqələr xüsusi yer tutur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2005-ci ildə Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfəri zamanı dövlətlərimiz arasında imzalanmış cinayətkarların ekstradisiyası haqqında müqavilə və ədliyyə nazirlikləri arasında əməkdaşlığa dair saziş və digər sənədlər (məsələn, AMEA-nın İnsan Hüquqları İnstitutu ilə Çin Xalq Respublikasının Müasir Beynəlxalq Əlaqələr Akademiyası arasında elmi əməkdaşlıq haqqında müqavilə) hüquqi sahədə əlaqələrin inkişafına təkan vermişdir.

Sosial-iqtisadi inkişaf sahəsində Azərbaycan və Çin arasında oxşar xüsusiyyətlər vardır. Məsələn, hər iki dövlət keçmişdə mərkəzləşdirilmiş planlı iqtisadiyyata və inzibati amirlik sisteminə malik olmuşdur və hazırda bazar iqtisadiyyatı yolunu, sosial yönümlü dövlət quruculuğunu inkişaf yolu kimi seçmişdir. Bundan başqa, dünyada hökm sürən qlobal iqtisadi böhrana baxmayaraq, Azərbaycanın və Çinin iqtisadiyyatı davamlı şəkildə inkişaf etmişdir. Həm Azərbaycan, həm də Çin dövləti öz fəaliyyətində vətəndaşlarının sosial təminatına və rifahına, bütövlükdə isə onların hərtərəfli dövlət qayğısı ilə əhatə olunması məsələsinə xüsusi önəm verir.

Nargiz Valiyeva,
scientific worker,
Institute on Human Rights of NASA

CHINA AND AZERBAIJAN: ECONOMIC DEVELOPMENT ANALOGY

China's sudden rise as a global trading and economic power and Azerbaijan's economic growth rate have been greeted with curious mixture of great admiration. The miraculous nature and uniquenesses of China and Azerbaijan performance resembles because of transitional economies which both of them tried to improve economic performance. That is why there are some common important reasons that address the same economic development miracles of China and Azerbaijan:

- Higher growth rate of economy (purchasing power parity measure)
- Maintaining a near double-digit growth rate
- A single digit inflation rate (despite of large scale social programs)
- A huge build-up of foreign exchange reserves
- A sharp decline in poverty and a wide participation of different sections of society in the benefits of economic growth
- Passing world financial crisis with success

These terms lead being a leader state of China in Asia and Azerbaijan in the arena of South Caucasus.

By these standards the Chinese and Azerbaijan economic achievements are, indeed, unique.

Come to conclusion, both countries have managed the transition to a market economy with minimum social and political cost of adjustment and broad-based support for reforms.

Lala Jafarova,
Institute on Human Rights of NASA

DEVELOPMENT OF AZERBAIJANI-CHINESE RELATIONS IN THE CONTEXT OF ENERGY STRATEGY OF AZERBAIJAN

The relationship between China and Azerbaijan is developing fast on the uplink. Communications between the states cover practical all spheres. Diplomatic contacts between these two countries are sufficiently intensive. China recognized the independence of the Republic of Azerbaijan on December 27, 1991 and on April 2, 1992 diplomatic relations were established between two countries. In the matter of international relations countries often take similar positions, however, economic aspects of cooperation between the two countries are very important.

After the adoption of the Constitutional Act on independence of the Republic of Azerbaijan on 18 October 1991, establishment of comprehensive economic relations with other countries, especially development of cooperation in the energy sector since 1993, has become one of the priority directions of the foreign policy of Haydar Aliyev. Under his wise leadership successfully new oil strategy of Azerbaijan has launched. Thus, an important event in this regard is the signing of the "Contract of the Century" in 1994, which entered the list of the major agreements for the number of hydro-carbons and in terms of total projected investment.

Azerbaijan - a country rich in natural, particularly in energy resources is of great interest to China. China's economy is developing rapidly, so the lack of raw materials being considered for the country as one of the major national threats. Thus China is expanding its ties with other states also in the field of energy security.

Large number of Chinese firms operates in Azerbaijan. According to the Ministry of Economic Development of the Azerbaijan Republic, the trade volume between China and Azerbaijan amounted to 816.06 million U.S. dollars in 2012. China is involved in oil and gas projects in Azerbaijan. Oil

market in China is very large, so cooperation in the energy sphere will allow Azerbaijan to diversify the supply of Azerbaijani oil. Given all of the above, we can predict that the trade and economic relations between China and the Republic of Azerbaijan will increase.

İlhamə Hüseynova,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
Vətəndaş və Siyasi Hüquqlar
Şöbəsinin elmi işçisi

ÇİN VƏ AZƏRBAYCANIN İQTİSADI-MƏDƏNİ ƏLAQƏLƏRİNİN İNKİŞAF DİNAMİKASI

Müstəqil Azərbaycan Respublikası son illər ərzində qaynar ictimai-siyasi həyat yaşamış, öz müstəqilliyini daha da inkişaf etdirərək möhkəmləndirmiş və əbədiləşdirmişdir. Dünya birliyində özünəməxsus yer tutmağa çalışan müstəqil dövlətimizin istər xarici, istərsə də daxili siyasətində ciddi dəyişikliklər edilmişdir. Respublikamız son illər dünya standartlarının tələblərinə cavab verən dövlətçilik və milli mənafe rühunda beynəlxalq əməkdaşlığa köklənmiş xarici siyasət xəttini durmadan inkişaf etdirir. Düzgün xarici siyasət nəticəsində bir çox yüksək inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan dövlətlərlə qarşılıqlı inam, faydalı əməkdaşlıq əsasında ölkəmiz üçün mühüm əhəmiyyətə malik dostluq münasibətləri qurulmuşdur.

Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdiyi ilk zamanlardan beynəlxalq miqyasda sülhsevərlik, dostluq münasibətləri qurmağa hazır olmaqla başqa millətlərin, dövlətlərin mədəniyyətinə, dilinə, dininə hörmətlə yanaşmışdır. Eyni zamanda, Azərbaycan Respublikasının xarici siyasəti milli maraqların təmin edilməsinə, dövlətin inkişafı və vətəndaşların, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizin hüquqlarının müdafiəsi üçün əlverişli şəraitin yaradılmasına yönəlmişdir. Qanunvericilik bazasının stabil olaraq təkmilləşdirilməsi, yeni dövlət proqramlarının tətbiqi bu sahədə böyük nailiyyətlərin əldə olunmasına səbəb olmuşdur.

Müasir dövrdə Azərbaycanın Şərqi Asiya ölkələri ilə münasibətləri, bu ölkələrin dünya siyasətində artan rolu nəzərə alınmaqla həyata keçirilir. Hazırda Azərbaycan Yaxın və Orta Şərq ölkələri ilə əlaqələrin qurulması istiqamətində böyük addımlar atmaqdadır. Bu ölkələrlə Azər-

baycanın əməkdaşlığının tarixi ənənələri mövcuddur ki, bu da əlaqələrin daha da möhkəmləndirilməsinə və genişləndirilməsinə yardımçı olur.

Mərkəzi Asiyada böyük dövlət olan Çin ən qədim dövrlərdən dünya miqyasında öz yeri, mövqeyi olan bir ölkə kimi tanınmışdır. Azərbaycan və Çin arasında mədəni əlaqələrin tarixi çox qədim zamanlara təsadüf edir. Eradan əvvəl II əsrin əvvəllərindən başlayaraq Azərbaycan Şərqi Asiya ölkələrinin Qərblə beynəlxalq tranzit ticarəti yolunda ("İpək yolu") yerləşdiyinə görə onun bu ölkələrlə ticarət, iqtisadi, mədəni əlaqələr yaratmasına böyük imkanlar açmışdır.

1991-ci ildə Azərbaycanın müstəqillik əldə etməsiylə Çinlə bütün əlaqələrin yenidən qurulması prosesi də başlanmışdır. 1991-ci il dekabrın 27-də Çin Xalq Respublikası Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyini tanıdı. 1992-ci ilin aprelində isə iki dövlət arasında diplomatik əlaqələr quruldu. 1992–2005-ci illər ərzində Azərbaycan–Çin arasında mədəni əlaqələr sahəsində sazişlər imzalanmışdır. Dövlət başçıları səviyyəsində 1994-cü ilin martında Azərbaycan Prezidenti Heydər Əliyevin, 2005-ci ilin martında isə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin ÇXR-ə səfərləri əməkdaşlığın inkişafına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. 2002-ci ilin iyununda Azərbaycan Respublikası təhsil nazirinin müavininin rəsmi görüşləri Azərbaycan–Çin mədəni əməkdaşlığının hüquqi bazasının yaradılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Hazırda təhsil sahəsində də mübadilələr aparılır. Bakı Dövlət Universitetinin (BDU) Şərqsünəşlik fakültəsində Çin dili tədris olunur ki, bu da mədəni əlaqələrin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bunlarla yanaşı, iki ölkə parlamentlərarası münasibətlərini inkişaf etdirmək məqsədilə 2002-ci ildə təşkil olunmuş "Azərbaycan–Çin Dostluq Cəmiyyəti"nin əməkdaşlıq imkanlarının genişləndirilməsi nəzərdə tutulur.

Çinlə əlaqələrin demokratik prinsiplər əsasında yenidən qurulmasında 1994-cü ilin sentyabrında Ümumçin Xalq Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqələr Cəmiyyətinin dəvətiylə "Azərbaycan Dünyası" Beynəlxalq Əlaqələr Mərkəzinin bir qrup ziyalıları ÇXR-də səfərdə olmuşlar. Ölkələr arasında dostluğun davam etdirilməsi məqsədilə mədəniyyət, turizm sahəsində əməkdaşlığın tezliklə bəyan edilməsi, qarşılıqlı mədəniyyət ongünlüklərinin keçirilməsi, mübadilə səfərlərinin təşkili

haqda razılıq əldə edildi. Eyni zamanda, bu görüşdə Çin və Azərbaycanın şəhərlərinin (Dalyan və Bakı) qarداşlaşması barədə təklif də irəli sürülmüşdür və 1995-ci ildə Çin nümayəndə heyətinin Bakıya səfəri zamanı bu məsələlər öz həllini tapmışdır. Çin Xalq Respublikası ən müasir texnologiyalar tətbiq edərək yüksək sürətlə inkişaf edir. Bu gün Çin Milli Neft Korporasiyası, Çin şirkətləri Azərbaycanın karbohidrogen ehtiyatlarının işlənməsində iştirak edir.

Azərbaycan ilə ÇXR arasında iqtisadi əlaqələrin genişləndirilməsi, bu sahədəki problemlərin həlli məqsədilə Hökumətlərarası İqtisadi Komissiya yaradılmışdır. Komissiyanın ilk iclası 2009-cu il 27 may tarixində keçirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Çin Xalq Respublikasının Kommersiya Nazirliyi arasında əməkdaşlıq haqqında 2012-ci il iyunun 12-də Pekin şəhərində memorandum imzalanmışdır. Həmçinin Azərbaycan Respublikasının İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Çin Xalq Respublikasının (ÇXR) Sintsyan–Uygur Muxtar Rayonu (SUMR) hökuməti arasında Azərbaycan–Çin ticarət-iqtisadi əməkdaşlığı üzrə Hökumətlərarası Komissiya çərçivəsində Azərbaycan Respublikası və SUMR arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq üzrə İşçi Qrupunun yaradılması haqqında Protokol da imzalanmışdır. Azərbaycan Respublikası və Çin Xalq Respublikası arasında 2012-ci il iyunun 12-də Pekin şəhərində imzalanmış sənədlərin təsdiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidenti fərman imzalamışdır.

Azərbaycan–Çin münasibətləri müxtəlif sahələrdə durmadan inkişaf edir. Beynəlxalq Təşkilatlar çərçivəsində iki ölkə arasında uğurlu əməkdaşlığın həyata keçirilməsi, iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələrin güclənməsinə zəmin yaradır.

Hazırda Azərbaycan–Çin mədəni əməkdaşlığının səmərəli bir dövrü yaşanmaqdadır. Ölkələrimiz arasında dostluğun, yaxın münasibətlərin daha da inkişaf etməsi üçün mədəni əməkdaşlığın imkanları daha da genişləndirilməlidir.

Xatirə Heydərova,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı

ÇİN CƏNUBİ QAFQAZ REGIONUNDA

Sovet İttifaqının süqutundan sonra dünyanın aparıcı dövlətləri zəngin təbii ehtiyatlara və əlverişli geostrateji mövqeyə malik olan Cənubi Qafqaza öz siyasi və iqtisadi təsirini artırmağa çalışırdılar. Amma həmin dövrdə Çin ABŞ və Rusiya ilə müqayisədə əhəmiyyətli regional oyunçu kimi çıxış edə bilmirdi. İndi həmin dövrdən 20 ildən artıq vaxt keçmişdir. Çin yeni dünya nizamına və qloballaşmaya özünəməxsus təmkinlə, uzaqgörən daxili və xarici siyasətlə, sakit templə daxil olaraq, proseslərdə yavaş-yavaş öz təsirini gücləndirməyə başlamışdır. Bu yüksəliş ABŞ-da bir qədər narahatçılığa səbəb olmuşdur. Amma Z.Bjezinski hesab edir ki, Çinin indiki yüksək inkişaf sürəti, sabit sosial-iqtisadi göstəriciləri bu templə 2020-ci ilə qədər davam etsə belə, bu dövlət çətin ki, ABŞ-a dünya hegemonluğu işində ciddi rəqabət yarada bilər. Ən yaxşı halda bu ölkə Şərqi Asiya regionunun aparıcı və hegemon dövləti, geosiyasət baxımından qitənin ən təsirli ölkəsi ola bilər.

Bu gün Çin Qafqaz, Xəzər hövzəsi və Orta Asiyadakı bir sıra qlobal layihələrə xüsusi maraq göstərir. Bu ölkənin diqqətini cəlb edən əsas layihələrdən biri TRASEKA layihəsi çərçivəsində reallaşdırılan Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizidir. Artıq rəsmi Pekin Axalkalaki (Gürcüstan) - Qars (Türkiyə) dəmir yolunun çəkilməsi layihəsinə də maraq göstərir və onun maliyyələşdirilməsində iştirak etməyə razılıq verib. Çünki bu dəhliz Çin və Orta Asiya məhsullarının ən qısa marşrutla və qısa vaxt ərzində Avropaya daşınmasına imkan yaradacaq. Çinin Xəzər hövzəsinə də xüsusi marağının olması təbiidir. Çinin əsas enerji mənbəyi olan Fars körfəzində son dövrlərdə vəziyyət getdikcə daha qeyri-sabit xarakter almağa başladığından Xəzər hövzəsi Pekin üçün alternativ enerji mənbəyi rolunu oynaya bilər.

1992-ci ildən başlayaraq Azərbaycan–Çin arasında ikitərəfli siyasi, ticari və iqtisadi əlaqələr yüksələn xətt üzrə inkişaf edir. Çinin BMT Təhlükəsizlik Şurasının veto hüquqlu 5 üzvündən biri olmasını və beynəlxalq məsələlərə geniş təsir imkanlarını nəzərə alaraq, Ermənistan–Azərbaycan münaqişəsində Azərbaycanın sərhəd toxunulmazlığı və ərazi bütövlüyü prinsipi əsasında həllinə tərəfdar olduğunu bəyan etməsi düşünürəm ki, çox mühüm bir faktdır. Baxmayaraq ki, Rusiya ilə xüsusi strateji tərəfdaşlıq münasibətləri Çinin yerləşdiyimiz regionda balanslaşdırılmış və bitərəf siyasət aparmasına imkan vermir.

Təranə Mirzəyeva,
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının doktorantı

MİLLİ MARAQLAR KONTEKSTİNDƏ: AZƏRBAYCAN VƏ BÖYÜK "İPƏK YOLU"

Azərbaycan Respublikası XXI əsrə müstəqil, suveren, demokratik, dini və dünyəvi prinsiplərə əsaslanan dövlətçilik ənənəsi ilə qədəm qoydu. Bu ənənənin davam etdirilməsi ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi problemlərlə qarşı-qarşıya gələrək həllini tapmışdır. Müstəqil Azərbaycanın yeni tarixinin ən yüksək mərhələsi uğurlu iqtisadi strategiyanın həyata keçirildiyi illərə təsadüf edir. Belə ki, bölgədə regional layihələrin reallaşması məhz Azərbaycanın bilavasitə iştirakı ilə mümkündür. Tarixi "İpək yolu"nun əlverişli coğrafi mövqedə olan Azərbaycandan keçməsi də təsadüfi deyildir. Azərbaycanın Şərqlə Qərbin vəhdətində yerləşməsi, onun önəmli tranzit ölkə olmasına səbəb olmuşdur. Məlum olduğu kimi, Orta Asiya, Ön Asiya, Çin və Aralıq dənizi ölkələrini birləşdirən "İpək yolu" e.ə. II əsrdən başlayaraq XVI əsrə qədər mövcud olmuşdur. "İpək yolu"nun bir qolu Kopetdağın şimal ətəyi ilə Xəzərin cənub hissəsindən keçib Azərbaycana daxil olub, digər qolu isə Təkləməkan səhrasının şimalından keçərək Dərbənd, Şamaxı-Gəncə, Batumi-İstanbula uzanaraq, Balkan yarımadası vasitəsilə Avropanın mərkəzinə istiqamətlənmişdir. "İpək yolu" anlayışı bu istiqamətlərdə daşınan Çin ipəyinin adından götürülməsinə baxmayaraq, artıq X-XI əsrlərdə Azərbaycan ipəyi Çin ipəyini əvəz etməyə başlamışdır. Böyük "İpək yolu"nun ilk şaxəsi cənubi Azərbaycan ərazisindən keçdiyindən bu ərazi ilə geniş əlaqəsi olan Dərbənd, Şirvan, Şəki, Beyləqan, Gəncə, Qəbələ, Təbriz və Naxçıvanda ipəkçiliyin inkişafına güclü təkan vermiş, onların hər birinin ipəkçilik ticarət mərkəzinə çevrilməsinə şərait yaradaraq məşhurlaşmasına səbəb olmuşdur. Bu marşrutla daha sonralar Şərqdən Mərkəzi Avropa ölkələrinə əvvəlcə ipək daha sonra ədviyyat, qızıl, gümüş, mirvari və s. daşınmışdır. Avropadan Şərq ölkələrinə isə

tacirlər qalay, sink, civə, mahud parça və s. aparmışlar. Bu baxımdan Azərbaycanın Bakı, Dərbənd, Şamaxı, Şirvan bölgələrində tacirlər rahatlığını təmin etmək məqsədilə karvansaralar salınmışdır. XV əsrin sonunda Amerikaya və Hindistana dəniz yolunun kəşfi ilə öz əhəmiyyətini itirməyə başlayan Böyük "İpək yolu" XVI əsrdə tamamilə süquta uğramışdır.

Tarixin müxtəlif mərhələlərində Böyük "İpək yolu" bir sıra ölkələrin mədəni və siyasi həyatında mühüm rol oynamışdır. Bu baxımdan da, həmin yolun bərpası dünya dövlətlərinin sosial-iqtisadi maraqlarına daxil olmuşdur. Beləliklə, Avropa ilə Asiyanın mərkəz hissəsində yerləşən və 34-dən artıq dövlətin ərazisindən keçərək onları birləşdirən Böyük "İpək yolu" öz tarixi əhəmiyyətini yenidən bərpa etməklə, 1000 il bundan əvvəl olduğu kimi, müxtəlif mədəniyyətlər və sivilizasiyalar arasında körpü yaratmaq imkanına malikdir. Bu da öz növbəsində milli maraqlar kontekstində Azərbaycana aşağıdakı imkanlar yaradacaqdır:

- dəniz ticarətinin yüksək sürətlə inkişafı;
- dünya iqtisadi bazarında idxal-ixrac balansının tarazlaşdırılması;
- Avropa-Qafqaz-Asiya /TRASEKA/, Transavropa layihələri çərçivəsində Azərbaycan iqtisadiyyatının dinamik sürətlə inkişafının qorunub-saxlanması;
- Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün bərpası və informasiya təhlükəsizliyinin aradan qaldırılması;
- region və xarici dövlətlərlə, o cümlədən Çin Xalq Respublikası ilə qarşılıqlı iqtisadi, mədəni əlaqələrin genişləndirilərək inkişaf etdirilməsi və s.

Əmin olaraq, inamla vurğulamaq istərdik ki, tarixi "İpək yolu"nun bərpası Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafındakı mühüm əhəmiyyətə malik olaraq, dünya arenasında milli maraqların sosial-hüquqi və siyasi-iqtisadi mövqedən qorunmasına münbit şərait yaradacaqdır.

Айтен Рамазанова,
Институт по правам человека НАНА

ИНТЕРЕСЫ КИТАЯ В КАСПИЙСКОМ РЕГИОНЕ

Касаясь геополитических процессов в Каспийском регионе, следует отметить, что последовавший после распада Советского Союза в 1991 году период произошло постепенное превращение этого региона из политико-экономического в геополитический, который, по определению Н.Спайкмена, является не географическим регионом с определенной неизменной топографией, а областью детерминированной, с одной стороны, географией, с другой – динамическими сдвигами в центрах силы.

Важнейшим внешним фактором, оказывающим сильное влияние на Каспийский регион, является значительное расширение в начале XXI века круга стран, имеющих здесь свои геополитические и геоэкономические интересы. Причем, наряду с традиционными «геополитическими игроками» все большую политико-экономическую активность в регионе проявляют Франция, Германия, Япония, Китай и ряд других стран, что, в свою очередь, создает своего рода «геополитическую головоломку», значительно усложняя ситуацию в регионе.

За последние годы наблюдается все возрастающее стремление динамично развивающегося Китая играть более активную роль в качестве участника в новой «большой геоэкономической игре». Каспийский регион стал для Китая регионом огромного геополитического значения. Претендующий на роль глобального геополитического актора, будучи в поисках новых «необходимых жизненных пространств», Китай придает важнейшее значение Каспийскому региону, так как возможность контроля над ним может позволить ему обеспечить свои потребности, оказывать влияние на Кавказ, Центральную Азию и Средний Восток, т.е. контролировать тот самый

центр Хартленда, из которого по Х.Маккиндеру, можно править миром. Таким образом, Каспийский регион занимает важное место во внешней стратегии Китая.

Отстаивая свои интересы на международной политической арене, Китай стремится реализовать свою внешнеполитическую стратегию в регионе с учетом следующих основных национальных интересов:

– Во-первых, повышение интереса Китая к Каспийскому региону продиктовано тем, что Пекин, явно опасается установления геополитического контроля США над регионом и приближение зоны его влияния непосредственно к своим границам.

– Во-вторых, Китай стремится увеличить потребность в энергоносителях, проявившуюся в процессе чрезвычайно высокого экономического роста. Исходя из этого, заинтересованность КНР в выходе к энергоресурсам Каспийского региона обуславливается необходимостью снижения зависимости от нефтяных поставок из стран Персидского залива; формирования сухопутных маршрутов энергопоставок по российскому и центральноазиатскому направлениям.

– В-третьих, стабильность Каспийского региона также имеет важное значение для Китая. Китай заинтересован в спокойной границе с государствами Каспийского региона. В большей степени опасения Пекина связаны с возможным обострением проблемы уйгурского сепаратизма. И в этой связи одним из основных направлений внешней политики Китая в Каспийском регионе является противодействие развитию сепаратизма.

Несмотря на то, что в настоящее время приоритетным направлением внешнеполитического курса Пекина является взаимодействие с государствами Азиатско-Тихоокеанского региона, однако, по мере роста потребностей в импорте энергоносителей, а также заинтересованности в обеспечении безопасности и сотрудничества с прикаспийскими государствами, роль Каспийского региона в политике Китая будет увеличиваться.

İlqar Hacıyev,
AMEA Milli Azərbaycan
Tarix Muzeyinin doktorantı

SUMQAYIT VƏ ÇYU COU – QARDAŞLAŞMIŞ ŞƏHƏRLƏR

Azərbaycan Respublikasının sənaye şəhəri olan Sumqayıt şəhəri ilə Çin Xalq Respublikasının Çyetçziyan əyalətinin Çyu Cou şəhəri arasında olan dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri mövcuddur. Çin Xalq Respublikasının Bakı şəhərindəki və Azərbaycan Respublikasının Pekin şəhərindəki səfirliklərinin köməkliyi ilə Sumqayıt şəhəri ilə ÇXR-in Çyu Cou şəhəri arasında dostluq əlaqələri qurulmuşdur. 2001-ci ilin mayının 23-dən 26-dək Çyu Cou şəhərinin nümayəndə heyəti Sumqayıt şəhərində səfərdə olmuşlar. Səfər müddətində Çyu Cou şəhərinin nümayəndə heyəti Sumqayıt şəhərində Şəhidlər Xiyabanını ziyarət etmiş, Nəsimi adına mədəniyyət və istirahət parkında olmuş, Sumqayıt Dövlət Universitetində, Sumqayıt şəhər Təbiət Təmayüllü Gimnaziyada, Sumqayıt şəhərinin təhsil və səhiyyə şöbələrində, Sumqayıt şəhər Şahmat məktəbində, Azərbaycan Beynəlxalq Bankının Sumqayıt şöbəsində maraqlı və yaddaqalan görüşlər keçirmişlər. May ayının 25-də Sumqayıt şəhəri ilə Çyu Cou şəhəri arasında dostluq əlaqələri qurulmasına dair Sumqayıt şəhərində Memorandum imzalanmışdır.

2001-ci ilin noyabr ayında isə Sumqayıt şəhəri ilə Çyu Cou şəhəri arasında dostluq əlaqələrinin qurulması ilə bağlı «Niyyət protokolu» imzalanmışdır. 2002-ci ilin oktyabr-noyabr aylarında Sumqayıt şəhəri ilə Çyu Cou şəhəri arasında əməkdaşlıq əlaqələrinin yaranması və inkişaf etdirilməsi haqqında uzun müddətli Sazişin mətni yazışma yolu ilə razılaşdırılmış və 2002-ci ilin noyabr ayında uzun müddətli Saziş imzalanmışdır.

Çyu Cou şəhərinin meri Li Çyi Hayın dəvəti ilə 2003-cü ilin noyabr ayının 1-dən 7-dək Sumqayıt şəhərinin nümayəndə heyəti Çyu Cou şəhərində səfərdə olmuşdur. Nümayəndə heyəti Çyu Cou şəhərində böyük hörmətlə qarşılanmışlar. Səfər günlərində Sumqayıt şəhərinin nü-

mayəndə heyəti Çyu Cou şəhərinin bir çox müəssisələrində, səhiyyə ocaqlarında, o cümlədən, Xalq Xəstəxanasında, kompressorlar zavodunda, "Красные пять кольцо" sənaye-kommersiya kompaniyasında, əczaçılıq sənaye müəssisələrində olmuş, Çyu Cou şəhərində aparılan quruculuq və abadlıq işləri, adamların yaşayış tərzini maraqlandırmış, şəhər sakinləri ilə maraqlı görüşlər keçirmişlər. Noyabr ayının 4-də Sumqayıt şəhərinin nümayəndə heyətinin iştirakı ilə hər iki tərəfin dostluq münasibətlərinin inkişafına həsr olunmuş seminar keçirilmişdir. Seminarda iki şəhər arasında imzalanmış müqavilələrin şərtlərinə və prinsiplərinə əsasən, gələcəkdə iqtisadiyyat, səhiyyə, elm, texnika, mədəniyyət, turizm və idman sahələrində əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi qərara alınmışdır. Həmçinin 2004-cü ildə Çyu Cou şəhərinin nümayəndə heyətinin Sumqayıt şəhərinə səfəri planlaşdırılmışdır. Səfərin yekununda Sumqayıt və Çyu Cou şəhərləri arasında əlaqələrin genişləndirilib inkişaf etdirilməsi ilə bağlı protokol imzalanmışdır.

2004-cü ildə Cou şəhərinin nümayəndə heyətinin Sumqayıt şəhərinə planlaşdırılan səfəri baş tutmamışdır. Səfər 2005-ci ildə reallaşmışdır. 2005-ci ildə Çyu Cou şəhərinin nümayəndə heyəti Sumqayıtda olmuşlar. Səfər müddətində nümayəndə heyəti bir sıra təhsil müəssisələrimizdə olmuş və Sumqayıt təhsil sistemi ilə yaxından tanış olmuşdur.

Bu gün də Sumqayıt şəhəri ilə Çyu Cou şəhərləri arasında dostluq və əməkdaşlıq münasibətləri müvəffəqiyyətlə davam və inkişaf etdirilir. İki şəhər arasında olan qardaşlıq münasibətləri Azərbaycan xalqı ilə Çin xalqı arasında olan, tarixi köklərə söykənən dostluq və qardaşlıq münasibətlərinin əyani nümunəsidir.

Emin Abbasov,

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında

Dövlət İdarəçilik Akademiyasının magistrantı,

Milli Təhlükəsizlik və Siyasi Strategiya

Fəlsəfə Akademiyası Gənclər Təşkilatının sədri

AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN: İQTİSADI ƏMƏKDAŞLIQ KONTEKSTİNDƏ

Müasir dövrdə Azərbaycanın iqtisadi islahatlar nəticəsində regionun iqtisadi cəhətdən lider dövlətinə çevrilməsi bir faktır. Azərbaycanın iqtisadi inkişaf modelinin və iqtisadi islahatların səmərəlilik əmsalının yüksək olmasının ən yaxşı sübutu ölkənin sosial-iqtisadi inkişafında əldə olunmuş müsbət nəticələndir. Azərbaycan iqtisadiyyatı dinamik və davamlı inkişaf xüsusiyyətlərinə malikdir.

Qeyd edilməlidir ki, Şərqi Asiyanın iqtisadi cəhətdən lider dövlətlərindən biri olan Çinin də iqtisadi imkanları sürətli artım dinamikasına malikdir. Azərbaycan geostrateji cəhətdən Qərblə-Şərq arasında bir növ dəhliz rolunu oynayır. Bununla yanaşı ölkəmiz dinamik şəkildə dünya ilə – eləcə də Şərq dövlətləri ilə inteqrasiya prosesindədir. Bu və digər bu kimi amillər Azərbaycanla Çin arasında da bir çox sferalar üzrə əməkdaşlığın qurulmasında zəmin rolunu oynamışdır.

Azərbaycan və Çin iqtisadiyyatının ümumi və oxşar cəhətləri vardır. Çin də Azərbaycan kimi böyük geostrateji layihələrə, dəmir yolu və infrastruktur layihələrinə investisiya yatırır. Çində olduğu kimi, Azərbaycanda da daşınmaq əmlak bazarında qiymətlər yüksəkdir.

Qeyd edilməlidir ki, Azərbaycanla Çin arasında əlaqələr əsasən 1992-ci ildə qurulub. Hazırda Çinlə Azərbaycan arasındakı əlaqələr heç vaxt olmayan bir səviyyəyə çatmışdır. 2012-ci ildə iki ölkə arasında ticarət dövriyyəsi 1 milyard 200 milyon ABŞ dollarına çatmışdır. 1992-ci ildə isə bu göstərici 1,5 milyon dollar təşkil edirdi.

Qeyd edilməli başqa bir məqam ondan ibarətdir ki, bugün Çində 15

Azərbaycan şirkəti fəaliyyət göstərir. Azərbaycana da Çin tərəfindən 700 milyon dollar investisiya edilməkdədir.

2005-ci ildə isə "Azərbaycan Respublikası hökuməti ilə Çin Xalq Respublikası hökuməti arasında ticarət-iqtisadi əməkdaşlıq haqqında Saziş" imzalanmışdır ki, bu da iki ölkə arasında iqtisadi əlaqələrin inkişafına müsbət təkan vermişdir.

Azərbaycanın regionun lider dövlətinə çevrilməsinə baxmayaraq onun problemləri də azlıq təşkil etmir. Hazırda regionun ən böyük problemi kimi Azərbaycan və Ermənistan arasında olan Dağlıq Qarabağ problemi götürülür. Beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq Azərbaycanın 20% ərazisini işğal etmiş qonşu Ermənistan Respublikası yeritdiyi təcavüzkar siyasət və sərgilədiyi qeyri-konstruktiv mövqe səbəbindən regionun bütün irimiqyaslı iqtisadi layihələrindən kənar qalmışdır. Şərqi və Qərbi arasında əvəzəlməz rola malik Bakı–Tbilisi–Ceyhan neft kəmərinə və Bakı–Tbilisi–Qars dəmir yolu xətti kimi layihələri buna misal göstərmək olar.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin nizamlanmasında da Azərbaycanla Çinin mövqeyi uyğunluq təşkil etmişdir. Bunu Ümumçin Xalq Nümayəndələr Yığıncağının Xarici İşlər üzrə Komitəsinin sədri Li Caosini də bildirmişdir.

Çin və Azərbaycan arasında digər sahələrdə olduğu kimi, iqtisadi sahədə də əməkdaşlıq artan sürətlə inkişaf etməkdədir və hər iki dövlət üçün faydalı əhəmiyyətə malikdir.

Könül Kərimova,
AMİ-nin Cəlilabad filialı,
AMEA - nın dissertantı

ÇİN VƏ AZƏRBAYCAN: DÜNƏN, BU GÜN, SABAH

Azərbaycan qədim zamanlardan qonşu dövlətlərlə dostluq və mədəni, iqtisadi əlaqələr yaratmağa səy göstərmişdir. Çin Azərbaycanın yerləşdiyi regiondan uzaq olsa da, Böyük "İpək yolu" bu dövlətlər arasındakı əlaqələrin daimi olmasında şərait yaratmışdır. Azərbaycanın qədim dövlətləri Atropatena, Albaniyanın şərqə ticarət əlaqələri olmuşdur. Orta əsrlərdə bu əlaqələr güclənmiş və mədəniyyət sahəsində də mübadilələrə şərait yaranmışdır. Çin bir sıra kəşfləri ölkəsidir, kompas, kağız kimi kəşflərdə bəhrələnən və sonrakı dövrdə onu mənimsəyən xalqlardan biri Azərbaycan xalqı olmuşdur.

Orta əsrlərdə də Azərbaycanın ən güclü dövlətlərindən olan Səfəvilərin hakimiyyəti dövründə bu iki dövlət arasında iqtisadi və siyasi əlaqələr daha da genişlənmişdir.

Azərbaycanla Çin arasında diplomatik əlaqələr son illərdə daha sıx və möhkəm xarakter almış, hər iki dövlət iqtisadi və siyasi əlaqələrin genişlənməsində maraqlıdır. İki ölkə arasında diplomatik əlaqələr 1992-ci ildə qurulub. Azərbaycan Respublikasında Heydər Əliyev hakimiyyətə gəldikdən sonra bu əlaqələr daha da genişlənmişdir. 2000-ci il 23 iyununda Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin Azərbaycan Respublikasının nümayəndə heyəti ilə Ümumçin Xalq Nümayəndələri Məclisi Daimi Komitəsinin Sədri Li Penin başçılıq etdiyi Çin Xalq Respublikasının nümayəndə heyəti arasında danışıqlarda çıxışı bu müstəvidə iki dövlətin əlaqələrinin inkişafından xəbər verirdi. Respublikamızın xarici dövlətlərlə dostluq və əməkdaşlıq münasibətlərində hüquqi əlaqələr xüsusi yer tutur.

Belə ki, 2005-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Çin Xalq Respublikasına rəsmi səfəri zamanı dövlətlərimiz

arasında cinayətkarların ekstradisiyası haqqında müqavilə, həmçinin ədliyyə nazirlikləri arasında əməkdaşlıq haqqında Saziş imzalanaraq, hüquqi sahədə əlaqələrinin inkişafına təkan verilmişdir. Bu gün qarşılıqlı fəaliyyət çərçivəsində ikitərəfli səfərlər həyata keçirilərək, əməkdaşlıq haqqında yeni sənədlər razılaşdırılmışdır.

Hüquqi əlaqələrin genişləndirilməsi, xüsusilə əməkdaşlığa dair yeni Sazişin imzalanması məqsədilə 2013-cü il aprelin 26-da Çin Xalq Respublikası ədliyyə nazirinin müavini Can Sucun rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti ilə ölkəmizə səfərə gəlmişdir.

İki ölkənin liderləri sayəsində bu əlaqələr qarşılıqlı şəkildə uğurla inkişaf edib və stabil nəticələr əldə olunub. Çin–Azərbaycan əlaqələri heç vaxt olmayan səviyyəyə çatıb. Əgər 1992-ci ildə ölkələr arasında ticarət dövriyyəsi 1,5 milyon dollar idisə, 2012-ci ildə bu göstərici 1 milyard 200 milyon dollara çatıb. Artıq Çində Azərbaycana böyük investisiyalar qoymaq istəyən şirkətlər var. Çin tərəfindən 700 milyon dollar investisiya qoyuluşuna başlanıb. Çində isə 15 Azərbaycan şirkəti fəaliyyət göstərir.

Gələcəkdə əlaqələrin inkişafı üçün qarşılıqlı investisiyaların həcmi artırılmalıdır. Hər iki dövlət bu istiqamətdə işləyir. Azərbaycan və Çin arasında həll olunmamış məsələlər yoxdur. Hər iki ölkənin rəhbərliyi ərazi bütövlüyü, suverenlik kimi məsələlərdə bir-birini dəstəkləyir.

Nurlan Qələndərov,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı,
“Yeni Azərbaycan” qəzetinin prezident müxbiri

ÇİN–AZƏRBAYCAN MÜNASİBƏTLƏRİ XXI ƏSRİN GEOSTRATEJİ REALLIQLARI KONTEKSTİNDƏ

Çoxvektorlu və pragmatik xarici siyasət kursuna malik olan Azərbaycan müasir beynəlxalq münasibətlər sistemi və dünya siyasətində öz mövqeyini gücləndirmək və yeni geostrateji əməkdaşlıq platformaları gerçəkləşdirmək üçün ikitərəfli və çoxtərəfli əlaqələr dairəsini genişləndirməkdədir. Şübhəsiz, bu günədək ölkəmizin xarici siyasət strategiyasının əsas istiqamətləri qismində yerləşdiyi regionda səmərəli əlaqələr və əməkdaşlıq platformaları reallaşdırmaq, Avratlantik məkana inteqrasiya etmək və beynəlxalq münasibətlər sisteminin nüfuzlu milli dövlətləri ilə qarşılıqlı-faydalı münasibətləri davam etdirmək çıxış etmişdir. Lakin XXI əsrdə yeni dünya düzəninə fonunda ortaya çıxmış reallıqlar çoxşaxəli əməkdaşlıq münasibətlərinin formalaşdırılmasını zəruri edir. Bu kontekstdə geostrateji güc mərkəzləri ilə siyasi-iqtisadi tərəfdaşlıq əlaqələri xüsusi əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Sadalanırlar baxımından qeyd etmək olar ki, XXI əsrin iqtisadi güc mərkəzinə çevrilən və özünün iqtisadi, demoqrafik potensialı ilə çoxqütblü dünya düzəni formalaşdırmaq iddiasında olan Çin müstəqil xarici siyasət kursuna malik olan milli dövlətlərin əməkdaşlıq etmək istədiyi lokomotiv aktordandır.

Vurğulamaq gərəkdir ki, Çin Avrasiya subregionunda, xüsusilə də Azərbaycanın mühüm təsir imkanlarının olduğu bölgələrdə ikitərəfli və çoxtərəfli səciyyə daşıyan qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq münasibətlərinə xüsusi əhəmiyyət verir. Belə ki, hazırkı dövrdə Qafqaz, Xəzər–Qara–Baltik dənizləri hövzələri və Mərkəzi Asiyadakı bir sıra regional miqyaslı, qlobal xarakterli layihələrə xüsusi maraq göstərən Çinin diqqətini cəlb edən əsas layihələrdən biri TRASECA proyektini çər-

çivəsində reallaşdıran Şərq-Qərb nəqliyyat dəhlizidir. Çünki bu dəhliz geostrateji səciyyə daşımaq etibarilə Çin və Mərkəzi Asiya məhsullarının ən qısa marşrut vasitəsilə operativ və effektiv olaraq Avropaya daşınmasına imkan yaradacaq. Mərkəzi Asiyadan Avropaya qədər uzanan geosiyasi məkanda çoxvektorlu qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıq münasibətləri formalaşdırmaqda maraqlı olan Çin Qazaxıstandan öz ərazisinə qədər "Transqazax neft və qaz layihəsi" adlanan enerji dəhlizinin reallaşmasına və gələcəkdə Azərbaycanın da bu layihəyə qoşulmasına çalışır. Dolayısıyla, XXI əsrin geostrateji reallıqlarının fonunda nəhəng Asiya dövləti bəhs etdiyimiz coğrafi məkanda yeni əməkdaşlıq platformalarının gerçəkləşdirilməsi istiqamətində fəaliyyət göstərir. Bu isə belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, dəyişən dünya nizamının fonunda Avrasiya subregionunun milli dövlətləri Çin gerçəkliyini nəzərə almalıdırlar.

Bu baxımdan, son dövrlər Azərbaycan Respublikasının xarici siyasət hədəflərindən birini də Çinlə qarşılıqlı-faydalı əməkdaşlıqdan mühüm siyasi-iqtisadi dividendlərin əldə edilməsi təşkil edir. Öz növbəsində, Çin də Cənubi Qafqazın ən güclü aktoru olan, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə mühüm töhfələr verən Azərbaycanla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, tərəflər arasındakı əlaqələr çoxşaxəlidir və siyasi, iqtisadi münasibətlər, o cümlədən təhlükəsizlik nöqtəyi-nəzərindən mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İqtisadi əlaqələrdən bəhs edərkən ilk növbədə vurğulamaq gərəkdir ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrində uğurlu inkişaf edən əməkdaşlıq münasibətləri ticari əlaqələrin perspektivi üçün mühüm strateji baza formalaşdırır. Ümumlikdə, mövcud olan mühüm siyasi-iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələri regionlararası əməkdaşlıq və inteqrasiyanın sürətləndirilməsində önəmli rol oynayır.

Nəticə etibarilə, çoxtərəfli, bərabərsəviyyəli əməkdaşlıq əlaqələrinə malik olan Çin-Azərbaycan münasibətləri hər iki tərəfin milli maraqlarına xidmət etməklə yanaşı, müasir geostrateji reallıqların fonunda Cənubi Qafqaz bölgəsinin, Avrasiya subregionunun və bütövlükdə dünyanın hərbi-siyasi, iqtisadi, ekoloji, demografik və enerji təhlükəsizliyinin təmin olunmasına strateji töhfələr verir.

Əsmər Hüseynova,
AMİ-nin Cəlilabad filialı, müəllim,
ADPU-nun magistrantı

BEYNƏLXALQ TERRORİZM : ÇİN VƏ AZƏRBAYCANDA PROBLEMLƏR

Çin və Azərbaycan beynəlxalq terrorizmə qarşı mübarizədə həmrəydir. Hər iki dövlət terrora qarşıdır və bunları rəsmilərdə öz çıxışlarında qeyd edirlər. Bundan əlavə, hər iki dövlət beynəlxalq təşkilatların üzvləridirlər və bu təşkilatlar terrora qarşı mübarizədə birgə fəaliyyət göstərirlər.

Nyu-Yorkda terrorizmlə mübarizə mövzusunda keçirilən Təhlükəsizlik Şurasının iclasında çıxış edən Li Bu Edunq bildirib: Çin terrorizmin istənilən forması və istənilən mahiyyətini rədd edir.

Çin rəsmisi ümidvarlıq edib ki, terrorizmlə mübarizə sahəsində fəaliyyət göstərən Təhlükəsizlik Şurasının rəhbərliyi altındakı komitələr üzv ölkələrlə öz danışıqlarını davam etdirəcək və BMT-nin digər qurumlarının üzv ölkələr, xüsusilə də inkişaf etməkdə olan ölkələrlə əməkdaşlığı ilə terrorizmlə mübarizəyə kömək edəcəklər.

Çinin BMT-dəki nümayəndəsi əlavə edib: Çin terrorizmlə mübarizədə ikililiyi qəbul etmir və ümidvardır ki, beynəlxalq əməkdaşlıqlar, terrorizmlə mübarizə sahəsində əsaslı rol oynasın. Li Bu Edunq ümidvardır ki, beynəlxalq ictimaiyyət terrorizmlə mübarizə üçün əməkdaşlığın genişləndirilməsini davam etdirəcək.

1918-ci il martın 31-də ermənilər tərəfindən Azərbaycanın dinc əhalisinə qarşı "Mart soyqırımı" törədildi. Bu soyqırımı beynəlxalq ictimaiyyətə 1998-ci ildə Prezident Heydər Əliyevin sərəncamından sonra çatdırıldı.

XX əsrin 80-ci illərinin ikinci yarısında SSRİ-də mövcud olan yenedənqurma və aşkarlıq siyasəti aparıldığı bir dövrdə Ermənistan azərbaycanlılar qovuldular. Ermənistan Azərbaycanın daxili işlərinə

qarışmağa başladı. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində məskunlaşan ermənilər Yerevandan idarə olunaraq həmin bölgəni Ermənistan SSR ilə birləşdirməyə cəhd etdilər və bu, müharibəyə səbəb oldu. Mübarizə nəticəsində 18-20 min azərbaycanlı həlak oldu, 50-100 min adam müxtəlif dərəcəli xəsarət aldı, 1 milyondan artıq insan qaçqın və məcburi köçkünə çevrildi. Ölkənin 20% ərazisi işğal altına düşdü. 1989-1994-cü illər arasında Azərbaycan ərazisində erməni xüsusi xidmət orqanları tərəfindən 32 terror aktı törədildi. 1992-ci il fevralın 26-da Əsrin ən böyük faciələrindən olan "Xocalı soyqırımı" törədildi. Dağlıq Qarabağda hazırda da mədəni abidələr məhv edilir, Azərbaycan xalqının əsrlər boyu qoruyub saxladığı abidələri erməni vandalizmi nəticəsində məhv edildi. Bu vəhşiliklərə əlbəttə ki, beynəlxalq birliklər eləcə də, Çin dövləti biganə qala bilməz.

Azərbaycan bu terror aktlarını beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırmışır. Çin də beynəlxalq təşkilatların üzvü və Azərbaycan Respublikasının dostluq əlaqəsində olan dövlət kimi bu mübarizədə Azərbaycanı dəstəklidiyini dəfələrlə rəsmi şəkildə bildirmişdir. Çin və Azərbaycan beynəlxalq terrorizmə qarşı birgə mübarizədə əməkdaşdırlar.

Turana Aliyeva,
*SIFE- Enactus, Project manager
and Translator*

AZERBAIJAN BETWEEN WEST AND EAST

The Republic of Azerbaijan is located in the east of the South Caucasus, south-west of the Caspian Sea. The territory of the Azerbaijan Republic is from north to south for 440 km and from west to east - 450 km. Azerbaijan shares borders with Russia in the north (390 km), Georgia to the north-west (471 km), with Armenia in the west (471 km), with Turkey in the south-west (15 km) and Iran in the south (765 km). The length of the land borders of the republic is 2647 km, 816 km sea borders.

The highest priority objective of the Azerbaijan state is to provide rights and liberties of person and citizen. Azerbaijanian state takes care about improvement of prosperity of all people and each citizen, their social protection and proper living conditions, development of culture, education, public health, science, arts, protects environment, historical, material and spiritual heritage of people. Religion in the Azerbaijan Republic is separated from state. Spreading and propaganda of religions humiliating people' dignity and contradicting the principles of humanism are prohibited. State educational system is secular. Azerbaijanian language is official language of the Azerbaijan Republic. Azerbaijan Republic ensures free use and development of other languages spoken by the people.

Azerbaijan Republic has a diversified industry and agriculture, extensive transport infrastructure, well developing science, a rich ancient culture. Developed industries such as oil and gas, petrochemical, machine building, metallurgy, construction materials, light industry. Agriculture is mainly specialized in silk production, viticulture, livestock, vegetable growing and gardening. In the transportation of passengers and cargo major role played by railway, highway, air and sea transport.

By having the above potential, Azerbaijan is playing and will continue to play an important role in the international arena in the future. It is a bridge between the East and the West. Azerbaijan is a country that is rapidly developing.

Azerbaijan is one of the co-founders of the Black Sea Economic Cooperation Organization (BSEC). On September 20, Azerbaijan became member of CIS. Since 1992, Azerbaijan has become member of International Monetary Fund and International Bank for Reconstruction and Development. IMF has a representative office in Baku in the turn of the XXI century. Azerbaijan Republic continued the process of internationalization and integration, and took successful steps that was the continuation of development in this direction on January 27, 2001, Azerbaijan became 43rd member state of the Parliamentary Assembly of the European Council.

In the early 1990s, as a political organization the Commonwealth of Independent States was targeted to the establishment of intergovernmental relations among former USSR countries; now, the organization is mainly directed to defining definite frameworks of economic integration among the member states. Azerbaijan Republic formed a free trade regime with several CIS countries and legal basis for free investment has been established.

One point must also be mentioned that on 14 May 2011 Azerbaijan won the Eurovision Song Contest 2011 with its entry "Running Scared". It was the country's first ever win at the contest.

In the conclusion, it'll be good to say that our country is always improving and is the best place between West and East.

Elcan Həbibzadə,
Azərbaycan Respublikası Xarici İşlər Nazirliyi

ÇİN XALQ RESPUBLİKASI: İQTİSADI BÖHRANIN YENİ DALĞASININ YARADACAĞI FƏSADLARIN ARADAN QALDIRILMASI ÜÇÜN QABAQLAYICI TƏDBİRLƏR

2008-ci ilin avqustunda ABŞ-da başlanan iqtisadi böhran sonradan Avropaya, oradan isə digər ölkələrə riayət edərək, qlobal miqyas aldı. 2011-ci ildə isə bu böhranın ağır fəsadları Avropanın aparıcı ölkələrinin iqtisadiyyatına zərbələr vuraraq, çox yerlərdə stabilliyin pozulmasına qədər dəhşətli vəziyyətə qədər çatdı. İtaliya, İspaniya, Portuqaliya, İrlandiya, Macarıstan və Rumıniya kimi dövlətlərdə iqtisadi tənəzzül son həddə çataraq bu gündə Avropa Birliyi qarşısında ciddi problemlər yaratmaqdadır.

2011-ci ilin yekunlarına görə Fransanın xarici borcu ümumdaxili məhsulun (ÜDM) 85%-ni təşkil edərək, maksimum həddə çatmışdır. Yunanıstanda baş verən böhran tənqimək bilməyən etirazlar dalğası yaradaraq ölkədə dərin depresiyanın əsasını qoydu. Avropa Birliyi ölkələrində işsizliyin səviyyəsi ikirəqəmli həddi keçərək 11%-ə yanaşmaqdadır. Sosial proqramların həyata keçirilməsi qeyri -müəyyən vaxta qədər təxirə salınmış, banklar kredit ayırmalarını saxlayaraq, böyük faizlər tələb edir. Yaranmış şərait yaxın gələcəkdə qərb dövlətlərində iqtisadi durumun tezliklə aradan qaxacağı ilə bağlı fikirlərin nikbinlikdə uzaq olduğunu göstərir.

İqtisadi böhranın ikinci dalğasının Şərqi gələcəyini və Qərb dövlətləri üçün daha da ağırdıcı olacağını qeyd edən ekspertlər bunu Çin, Hindistan, Yaponiya, Sinqapur və digər şərq dövlətlərdəki iqtisadi durumunun 2013-cü illərdə kəskin şəkildə aşağı düşəcəyi ilə əlaqələndirirlər. Bu fikrin reallığı nə dərəcədə düzgün əks etdiryini qiymətləndirmək üçün aparıcı Şərq dövlətlərinin (bax cədvəl) və ABŞ, Avropa Birliyinin, eləcə də bütövlükdə dünya dövlətləri üzrə (bax cədvəl 2) göstəri-

lənəri araşdırmaq kifayətdir. Onun tərtibində məlum statistikaya istinad edilmişdir[1].

Cədv.1 və 2-də adları çəkilən ölkə və qurumların 2009–2012-ci illər üçün makroiqtisadi nəticələri göstərilmişdir.

Cədvəl 1

2009-2012-ci illər üçün aparıcı şərq dövlətlərinin iqtisadi nəticələri

Dövlətin adı	İllər	İqtisadi göstəricilər	
		ÜDM-in həcmi, trl. USD	ÜDM-in artım tempi, %
Zin	2009	8,971	9,1
	2010	10,084	10,1
	2011	11,306	9,2
	2012	12,406	7,8
Yaponiya	2009	4,141	-5,2
	2010	4,322	3,0
	2011	4,389	-0,50
	2012	4,628	2,2
Hindistan	2009	3,561	7,4
	2010	4,332	8,3
	2011	4,463	7,8
	2012	4,684	7,9
Pakistan	2009	0,448	4,3
	2010	0,466	2,7
	2011	0,488	2,4
	2012	0,489	3,7
Sinqapur	2009	0,235	-1,3
	2010	0,291	14,6
	2011	0,314	5,3
	2012	0,315	2,1
Malayziya	2009	0,378	-1,7
	2010	0,414	7,1
	2011	0,447	5,2
	2012	0,464	4,4

Cədvəl 2

Dünyada, Avropa Birliyi dövlətlərində və ABŞ-da ümumdaxili məhsulun artım sürəti

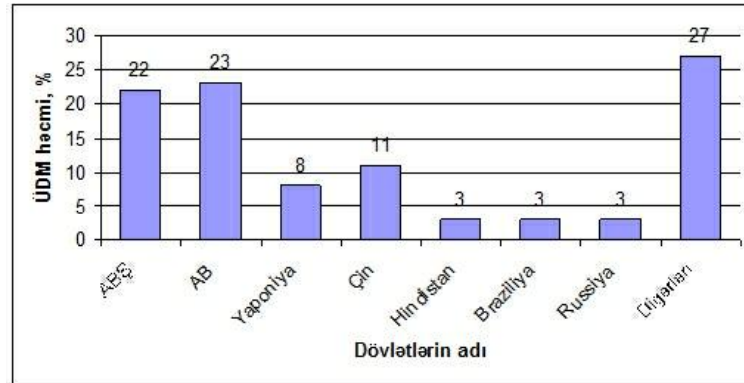
İllər	Ümumdaxili məhsulun artım tempi, %		
	Dünyada	Avropa Birliyində	ABŞ-da
2009	- 0,70	- 4,0	- 2,60
2010	4,60	1,71	2,81
2011	2,65	1,61	2,10
2012	3,45	1,48	2,00

Cədvəllərdə verilmiş rəqəmlər göstərir ki, iqtisadi böhranın yeni dalğasının Şərqdə başlanacağı həqiqəti əks etdirmir. Göründüyü kimi, iqtisadi böhranın yaşandığı 2009 – 2012-ci illərdə ÇXR və Hindistan kimi ölkələrdə ÜDM-in artım tempi öz dinamikasını saxlamaqdadır. Digər dövlətlərdə – Yaponiyada 2011-ci ildə baş vermiş dəhşətli zəlzələ onun iqtisadiyyatının zəifləməsinə səbəb olduğu məlumdur, lakin 2012-ci ildə ölkə iqtisadi göstəricilərini müsbət istiqamətə yönəldə bilmişdir. Singapur, Malayziya, Tayvan və Honqkonq bu gün də Şərğin “güclü iqtisadi mərkəzləri” adını saxlamaqda davam edirlər.

Yuxarıda göstərilənlərin əksi olaraq ABŞ-da və AB-i dövlətlərində ÜDM-in sürətinin aşağı düşdüyü müşahidə olunur. İtaliya, İspaniya, Portuqaliya və Yunanıstanda iqtisadiyyatda geriləmələr davam edir.

Diaqram 1-də dünya ölkələri arasında ÜDM-in paylanması göstərilmişdir.

Diaqram 1. Dünya ölkələri arasında ÜDM-in paylanması

Göstərilən rəqəmlərdən aydın olur ki, ABŞ iqtisadi qüdrəti ilə liderdir. Əhalilərinin sayı 502,5 million olan və özündə 27 dövləti birləşdirən Avropa Birliyi ÜDM-in 23%-ni istehsal etdiyi bir zamanda, ÇXR və Hindistan birlikdə ÜDM-in 14%-ni istehsal edirlər. Bir faktı qeyd etmək lazımdır ki, bu iki dövlətdə əhalinin sayı -2,5 milyard təşkil edir və ümumilikdə, AB ölkələrində yaşayanların sayından 5 dəfə çoxdur. Əgər Yaponiya da bu sıraya əlavə olunarsa, onda üç dövlətin iqtisadiyyatı AB-yə bərabər olacağını görürük.

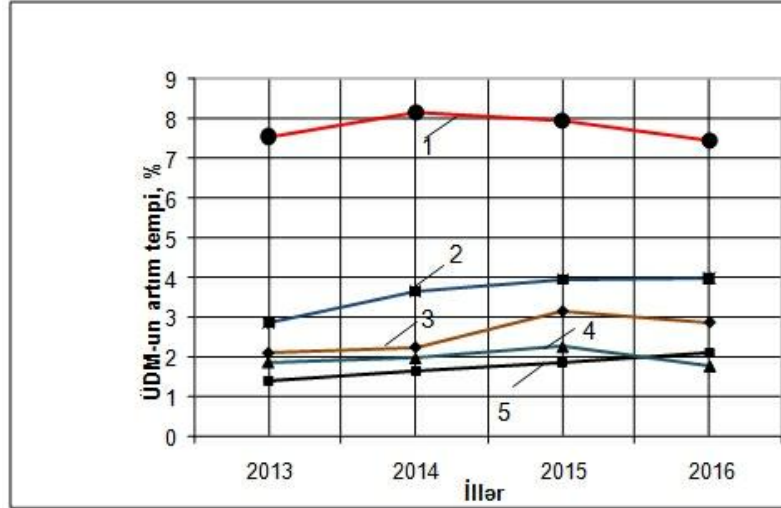
Böhran başlanan andan bu günə qədər Çin hökuməti fasiləsiz olaraq qabaqçılıq tədbirlər həyata keçirməklə ölkədə global iqtisadi böhranın fəsadlarının istigamətləndirilməsi və idarə olunması məsələləri tam şəkildə həll edə bilmişdir[2]. Bu tədbirlər nəticəsində iqtisadi böhranın Qərb dövlətlərində və ABŞ-da dərinləşdiyi bir zamanda Çində əsas makroiqtisadi göstəricisi – ÜDM böhrandan qabaqki illərin səviyyəsində saxlamaq mümkün olmuşdur.

Digər bir faktı da qeyd etmək vacibdir. Belə ki, 2011-ci ildə Avropa Birliyi ölkələri üzrə ÜDM-in yekun həcmi 15788,584 mlrd. ABŞ dollar olduğu halda, Çində bu göstərici 11316,224 mlrd. ABŞ dollar və Hindistan 4469,763 mlrd. ABŞ dollar-yekun olaraq 15775,987 mlrd. ABŞ dollarına bərabər olmuşdur.

1994–2012-ci illərdə Çində inflyasiyanın orta səviyyəsi 4,25 % təşkil edərək, 1994-cü ildə maksimum həddə (27,7%) və 1999-cu ildə isə ən minimum səviyyədə (2,2%) olmuşdur.

1978-ci ildə iqtisadi islahatlara başlayan Çin Xalq Respublikası, otuz beş ildən dünyanın iqtisadi və siyasi cəhəddən super dövlətlərindən birinə çevrilmişdir. Bu dövr ərzində onun ÜDM-in həcmi 15 dəfə, xarici ticarət dövriyyəsi 100 dəfə artmış, valyuta ehtiyatları 2,0 milliard səviyyəsini keçərək, bu göstərici üzrə dünya dövlətləri arasında lider mövqeyi tutmuşdur. Son illərdə ölkəyə yatırılan investisiyaların həcminə görə bu ölkə birinciliyi əldə saxlamaqdadır. İxracə yönəldilmiş yüksək texnoloji avadanlıqların və məhsulların nomenklaturası və həcmi günü-gündən artır. Bu gün Çin hökuməti qarşısında duran əsas vəzifə 2020-ci ilədək dünya iqtisadiyyatının «lokomotivinə» çevirmək kimi mühüm məsələ qoyulmuşdur. Bunun üçün mühüm əsaslar da vardır. Diaqram 2-də Global Insight istinad əsasında tərtib olunmuş ÜDM-in artım sürəti proqnozu göstərilmişdir. Digər tərəfdən Beynəlxalq Valyuta Fondunun proqnozlarına görə yaxın illərdə YDM-nin həcminə görə ÇXR-sı Amerika Birləşmiş Ştatlarını və Avropa Birliyini geridə qoyaraq dünyada birinci yeri tutacaqdır.

Diaqram 2. ÜDM-in artım sürətinin proqnozu: 1- ÇXR

2- Hindistan; 3- Dünya üzrə; 4-ABŞ; 5- Yaponiya

Bu iki sanballı təşkilatların nəticələri təsadüfi və əsassız qəbul oluna bilməz.

Fikrimizcə Çin iqtisadiyyatının qələbəsinin əsasında duran amillərdən biri, daha doğrusu, birincisi orada qurulan təhsil sisteminin uğurlarıdır.

1978-ci ildə İqtisadi reformalara başlayan Çin hökuməti ölkədəki təhsil sistemi ilə paralel aparmağa başlamışdır. Sənayedə yenidən qurma işlərinin birinci 20 ilində dağılmış maşınqayırma, elektrotexnika, aqrar və digər komplekslərin bərpasına başlayarkən kədr çatışmazlığı, yüksək texniki səviyyəli mühəndis qıtlığını və elmi potensialın aşağı səviyyədə olduğunu dərk edən Çin hökuməti bunları aradan qaldırmaq istiqamətində ciddi addımlar atmağa başladı. Elm və istehsalat arasındakı uzaqlaşmaları dəf etməklə, elmi nəticələrin kommersiyalaşdırılmaqla, eləcə də təhsil sistemində böyük vəsaitlərin ayrılması, təmin etməklə bu sahələrin inkişafına dəstək oldu. Xaricdən alınması arzu olunan texnologiyaların bahaçılıq və siyasi problemlər səbəbindən süni olaraq yaradılan məhdudiyətlərlə rastlasaraq çinlilər qısa bir müddətdə 400-ə yaxın tədqiqat mərkəzləri yaradaraq aktualıq kəsb edən ava-

danlıq və texnologiyaların variantlarını işləyərək sənayenin bu və ya digər sahələrində müvəffəqiyyətlə tətbiq etməyə başladılar. Çin Elmlər Akademiyasına (ÇEA) ölkədəki elmi-tədqiqat institutlarında və universitetlərdə aparılan işlərə tam nəzarət və koordinasiya etmək funksiyası həvalə edilmişdir.

1988-ci ildən başlayaraq "azad iqtisadi zonalarla" yanaşı, "yüksək texnologiyalar zonalar", "texnoloji parklar"ın ilk nümunələri yaradılmağa başlandı. Beş ildən sonra belə zonaların sayı 50-ni keçərək, burada fəaliyyət göstərən firma və kompaniyaların sayı 65 000-ə cata bilmişdi.

Əgər iqtisadi reformaların başlandığı dövrdə ölkədə 200-ə yaxın ali məktəb vardısı, 20 ildən sonra onların sayı 1022 ədəd, 2008-ci ildə 1908 və 2010-cu ildə 2358-ə çatmışdır.

2012-ci ildə ÇXR-də elmi-texniki fəaliyyət istiqamətləri üçün 7 mlrd. USD sərf olunmuşdur. 1978-ci ildə bu məbləğ təqribən bir milyon ABŞ dolları təşkil edirdi.

XXI əsrdə ÇXR-in strateqiyasını – "Elm və təhsilə istinadən ölkəni inkişaf etdirmək" olmuşdur. Bu gün Çin hökuməti qarşısında ölkəni «Biliklər fabrikinə» çevirmək kimi mühüm məsələ qoyulmuşdur. Bununla əlaqədar bir faktı xüsusi olaraq qeyd etməyi vacib bilirik. Çin hökuməti hər hansı bir şüarı irəli sürdükdə və ya proqramı həyata keçirmək istədikdə ilkin olaraq ÇEA-nın rəyini müəyyən edir. Onu elan etdikdə o, artıq proforma xarakteri daşımır, ciddi Dövlət sənədi olmaqla daim nəzarətə və yüksək məsulliyət hissi ilə həyata keçirilir.

2006-cı ildən başlayaraq ÜDM-dən təhsilə və elmə ayrılan maliyyə-ləşmələrin həcmələri dinamik olaraq artmaqdadır. Bu maliyyə axınları mərkəzləşmiş şəkildə deyil, qrant xarakterində verilir. Misal üçün, 1998-2005-ci illərdə "Proqram 973" çərçivəsində 140-a yaxın layihənin icrasına 5 mlrd. yuan (təqribən 1 mlrd. ABŞ dolları) ayrılmışdır. Hər il ÇEA-nın nəzarətində olan elmi-tədqiqat institutlarının tikmilləşdirilməsinə 1 mlrd. yuan (təqribən 200 mln. ABŞ dolları) vəsait ayrılır. 1998-ci ildə ÇEA-nın tövsiyəsi ilə Dövlət Şurası tərəfindən 250-yə yaxın elmi-tədqiqat institutları reorqanizə edilərək kommersiya əsaslı strukturlara çevildilər. ÇEA 80 ETİ-lərinin dünyanın aparıcı elm mərkəzlərinə çevirmək istiqamətində geniş işlər aparır. Belə yanaşma tərtibi ali məktəblərə də şamil edilmişdir.

1998-ci ildə ali məktəblər sırasından 100 institut və universitet seçilərək xüsusi status və təhsil sisteminə keçirilmişdir. Onların təkmilləşməsinə və yenidən strukturlaşmasına dövlət tərəfindən 1,0 mlrd. ABŞ dolları ayrılmışdır. Bu ali məktəblər istedadların yetişməsinə, elm, təhsil və istehsalatın yaxınlaşmasına, tədqiqat işlərinin gücləndirilməsinə böyük təkan olmuşdur. Hazırda Çində bu ali məktəblərin sayı 150-yə yaxındır.

Qəbul olunmuş "Proyekt 211" və "Proyekt 985"-ə əsasən bu ali məktəbləri dünya səviyyəli təhsil mərkəzlərinə çevirmək məqsədi durur.

Ölkənin hüdudlarından kənarında çalışan alimlərin vətənə qayıtması ilə bağlı xüsusi proqram fəaliyyətdədir. Son on ildə bu proqramın köməkliliyi ilə 800-dən artıq tanınmış çinli alimlər ölkəyə qayıtmışdır və onların işləməsi üçün bütün imkanlar yaradılmışdır.

Yüksək texnologiyaların inkişafı ilə bağlı digər "Proqram 863"-ün icrası ilə ölkədə qeydə alınan patent və ixtiraların sayı fərqli dərəcədə artmışdır. Son illərdə yüksək texnologiyaların satışı üzrə dövlət büdcəsinə gələn gəlir iki dəfədən çox artmışdır.

Beləliklə, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, uzun müddət yaşanan iqtisadi böhranın yarada biləcək fəsadları daim Çin hökuməti tərəfindən ciddi nəzarətdədir və onun ölkə iqtisadiyyatına vura biləcəyi çətinliklərin aradan qaldırılması üçün qabaqlayıcı tədbirlər üzərində daim işlər aparılır. Yaxın illərdə ÇXR-də ÜDM-in artım sürəti 7%-li həddən aşağı düşməsi gözlənilmir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Страны мира: статистические данные. <<http://iformatsiya.ru>>
2. Həbibzadə E.İ. Çində global iqtisadi böhranın nəticələri və hökumətin qabaqlayıcı tədbirləri / AMEA-nın Xəbərləri, Tarix, fəlsəfə və hüquq seriyası, 2009.

Almaz Ələkbərova,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun
dissertantı

SİYASİ HAKİMİYYƏTİN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİNDƏ DÖVLƏT QULLUĞUNUN ROLU

Müasir siyasi elmin tədqiqi zəruri olan məsələlərdən biri də demokratik cəmiyyəti şərtləndirən əsas amillərdən biri olan dövlət qulluğunun siyasi hakimiyyətin həyata keçirilməsi sahəsindəki səmərəli rolunun müəyyən edilməsindən ibarətdir. Müasir dövrdə siyasi hakimiyyət demək olar ki, ümumi xarakter daşıyır. Çünki, siyasi hakimiyyətin səmərəli həyata keçirilməsini şərtləndirən əsas amil kimi dövlət qulluqçuları tərəfindən onun təmin edilməsi əsaslarının işlənilib hazırlanması və həyata keçirilməsi çıxış edir. Siyasi elita ilə dövlət qulluğunun qarşılıqlı münasibətləri sistemində siyasi rəhbərliklə dövlət idarəçiliyinin qarşılıqlı təsiri məsələsi də elmi maraq doğurur. Cəmiyyətin siyasi rəhbərliyinin subyektı olan siyasi elitanı xüsusi sosial qrup kimi nəzərdən keçirmək lazımdır. Dövlət hakimiyyətinin həyata keçirilmə vəsaitlərinin ən böyük hissəsi məhz siyasi elitanın əlində cəmləşdirilir və ən mühüm siyasi qərarların qəbul edilməsi prosesi məhz onun mühitində inkişaf edir. Siyasi elitanın rəhbərliyinin təmin edilməsi üçün nəzərdə tutulmuş siyasətin həyata keçirilməsilə xüsusi subyekt məşğul olur. Buna görə də, siyasi rəhbərliyin və dövlət idarəçiliyinin balanslaşdırılması məsələsinə həmin subyektlər arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlər problemi kimi baxmaq olar. Bütün bunlar siyasi elitanın və dövlət qulluğunun qarşılıqlı münasibətlərinin elmi təhlilinin aktuallığı ilə xarakterizə edilir. Elitanın siyasi iradəsi, onun ideyaları və qərarları, əsas etibarilə, dövlət işləri ilə daim məşğul olan bürokratik aparat vasitəsilə həyata keçirilir. Elita dövlətin fəaliyyətinin əsas məqsədlərini müəyyən edir, bürokratik aparat isə onları həyata keçirir. Siyasi elita və bürokratiyanın qarşılıqlı münasibətləri sistemində iki başlıca meyil müşahidə edilir: birinci

meyil: elitanın bürokratiya üzərində nəzarəti gücləndirməsində, elitanın strategiyasının həyata keçirilməsində onun idarə edilməsindən və fəaliyyətinin daha səmərəli olmasından ibarətdir; ikinci meyil isə: bürokratiyanın siyasi elitanın nəzarətindən çıxaraq öz mənafeləri üçün işləməsi, dövlətin başında duran siyasi elitaya nəzarət etməyə səy göstərməsindən ibarətdir. Siyasi elitanın səylərinin başqa bir istiqaməti dövlət qulluğunun fəaliyyətinin səmərəliliyini gücləndirməkdir.

Dövlət qulluqçularının siyasətin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi işindən ayırmaq cəhdləri tam səmərəsizdir, əksinə onların öz hərəkətlərinə görə məsuliyyəti müəyyən edilməlidir. Bir sıra politoloqlar bu tip məsuliyyəti peşəkarlıq məcəlləsinə uyğunluq kimi şərh edirlər.

Ümumiyyətlə, idarəetmə probleminin həlli üsullarından biri kimi xarici nəzarət forması çıxış edir. Buna isə daxili nəzarət, yəni əmək intizamı, peşəkarlıq səviyyəsi və s. bu kimi digər vasitələrlə eyni zamanda təsir etməklə nail olmaq mümkündür. Müasir siyasi elm siyasi cavabdehlik mexanizmini, həyata keçirilən inzibati islahatın istiqamətlərindən birini təşkil edən səmərəli dövlət qulluğu modelini əhatə edən xarici nəzarət problemini ardıcıl olaraq qarşıya qoyur və həllinə çalışır.

Siyasi hakimiyyətlə dövlət qulluğunun qarşılıqlı əlaqələrinin təhlili göstərir ki, dövlət qulluqçularının siyasi prosesə təsir imkanları daha genişdir. Dövlət qulluğu mütləq siyasi münasibətlər sisteminin iştirakçısı olmaqla, kifayət qədər böyük potensiala malikdir. Dövlət hakimiyyətinin yüksək və qismən orta nümayəndələri siyasi hakimiyyətin müstəqil subyektləri kimi çıxış edir. Siyasi hakimiyyətin həmin hissəsi müasir dövlətdə öz rolunu mütlət şəkildə artırır, siyasi məzmunlu qərar layihələrinin hazırlanması, qəbul edilməsi və həyata keçirilməsi prosesinə getdikcə daha çox təsir göstərir. Dövlət qulluqçularının siyasi hakimiyyət dairəsinə daxil edilməsi müasir dövlət hakimiyyəti sistemində labüddür. Buna görə də, dövlət idarəçiliyinə həm xarici, həm də daxili nəzarət mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Aybəniz Hüseyn,

AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı

GEOPOLİTİK VƏ SİYASİ - KULTUROLOJİ ASPEKTDƏ AZƏRBAYCAN – ÇİN MÜNASİBƏTLƏRİ DÜNƏN, BU GÜN, SABAH

Azərbaycan - Çin münasibətlərinin tarixəqədərki dövrü üçün xalq nağıllarında və epik- lirik yazılı ədəbiyyatda Çin şəhzadəsi, Çin gözəli və ya Çin padşahı kimi simvolik obrazların mövcudluğu xarakterizə edilir.

Müasir dövrdə Çin Azərbaycan üçün türk dünyası, Avropa - Atlantik məkanı, islam dünyası, Avrasiya - Rusiya məkanı deyildir. Və ya, Azərbaycan üçün Çin geopolitik meyillənmə qütblərindən biri deyildir. Ümumiyyətlə, Azərbaycan geopolitikasında şərq qütbünün yoxluğu sindromu vardır. Çinin, yaxud hər hansı başqa bir dövlət gücünün yaxın və orta dövrdə Azərbaycan geopolitikasında bu yoxluğu dolduracağı ehtimal olunmur.

Odur ki, Azərbaycan - Çin dövlətlərarası münasibətləri daxili -ictimai rəyin formalaşmasına, daxili siyasət münasibətlər sisteminə az təsir gücü olan beynəlxalq münasibətlər kateqoriyasına daxildir.

Bundan fərqli olaraq Azərbaycan-Çin münasibətlərinə daxili ictimai rəy vasitəsilə təsir göstərən xeyli ideoloji, geosiyasi, siyasi - kulturoloji faktorlar vardır.

Belə faktorlar kompleksinə Çində Çin miqyası ilə kiçik, lakin Azərbaycan miqyası ilə böyük görünən müsəlman uyğur türkləri problemi daxildir. Bu problem zaman- zaman Azərbaycan - Çin münasibətləri ətrafında əmələ gələn daxili ictimai rəyde güclənib - zəifləyə bilər. Məsələn keçən əsrin 90- cı illərinin əvvəllərində Əbülfəz Elçibəyin prezidentliyi dönəmində "Çinə bayraq sancmaq" Azərbaycan xarici siyasətində ideoloji klişelərdən biri kimi kifayət qədər ciddi şəkildə irəli sürülən geopolitik işarə rolu daşıyırdı. Post Elçibəy dövründə Azərbaycan - Çin

münasibətlərini Prezident Heydər Əliyevin Çin səddi üzərindəki fotosəkli xarakterizə etdi.

Aydındır ki, Çin - Azərbaycan münasibətləri Çinin Azərbaycanın daxil olduğu sivilizasiya, mədəniyyət, o cümlədən regional və küresəl məkanlar və güc mərkəzləri, dövlətlər, xalqlar, bloklarla əlaqələrdən ciddi şəkildə asılıdır. Məsələn, Çin Türkiyə, Orta Asiyanın türk dövlətləri, islam dünyası ölkələri, ümumiyyətlə "beynəlxalq birlik"lə, gərginliklər yaşayarsa Azərbaycan seçim etmək qarşısında qalacaqdır və bu seçimin hansı tərəfə olacağı Azərbaycanda hansı siyasi rejimin olmasından asılı olmayaraq şübhə doğurmur.

Azərbaycan Çin münasibətlərinə təsir edən digər məsələ Çinin keçmiş postsovet məkanında yaranmış digər dövlətlərdə olduğu kimi Azərbaycanda da keçən əsrin 80- ci illərində keçmiş SSRİ- nin dağılması ilə nəticələnmiş Qorbaçov Perestroykasına alternativ siyasət obrazı kimi qavranılmasıdır. Bu qavrayış tədricən tarix ssenarisindən irəli gedərək bəzi qruplarda sivilizasiya alternativ xarakteri kəsb edir . Başqa sözlə ifadə edilsə, Azərbaycanda Çin yolu daxili siyasətdə ideoloji model kimi götürülməsə də liberal qərb siyasi dəyərləri və iqtisadi sistemindən fərqli digər modellərin, inkişaf yollarının mümkünüyü kimi irəli sürülür və əsaslandırılır.

Qərb demokratiya anlayışı baxımından avtoritar sayılan siyasi rejimləri əsaslandırmaq və bu rejimlərin hakim olduğu inkişaf yolunun uğurlu olmasının sübutu kimi Çin təcrübəsi gətirilir və təbliğ olunur. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycanda son 20 ilin hakim siyasi elitasında Çin modeli "Azərbaycan inkişaf modeli"nin baza modellərindən biri kimi qəbul edilir və bu məsələnin dövlətlərarası münasibətlərə pozitiv yanaşması göz qabağındadır. İfrat liberal demokratik siyasi kimliyi olan qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsi belə münasibətlərə məhdudlaşdırıcı təsir göstərməyə bilməz.

Azərbaycan-Çin münasibətlərində fərqləndirən xüsusiyyətlərdən biri də ən azı yaxın və orta dövəndə Çinə təhlükə, təhdid faktoru kimi baxılmamasıdır. Bəzi Orta Asiya və uzaq şərq ölkələrindən və global miqyaslı güc mərkəzlərindən fərqli olaraq Çin Azərbaycanda düşmən obrazı kimi qavranılmır.

Azərbaycan Çin münasibətlərinin bu günündə və sabahında Azərbaycanlı mentaliteti mühüm amildir. Bütün dünyada olduğu kimi Azər-

baycanda da çiyində mal daşıyan çinli müşahidə olunsada burda dayanıqlı və Azərbaycan cəmiyyətinə inteqrə olunmuş Çin diasporu yaradıla bilmədi. Gizli deyil ki, Çin çinlilər vasitəsi ilə ekspansiya etmək siyasəti yürüdür. Azərbaycan tipli cəmiyyətlərdə bu siyasət ciddi uğur qazana bilmədi və çətin ki uğur qazana bilər. Burada Çin dövlətinin öz siyasətində istisnalar etməsi və Çinin ticarət ekspansiyasını yalnız çinlilər vasitəsi ilə deyil, məsələn, azərbaycanlılar vasitəsi ilə də aparmağa getməsinə zəruri edir. Söhbət Azərbaycan daxili bazarından yox, regional ticarət məkanlarından gedir. Əslində azərbaycanlılar bu funksiyanı çoxdan yerinə yetirirlər. Yalnız bu yolla Çin region ölkələrində təbii müttəfiq insan topluluqları əldə edə bilər və Azərbaycan - Çin münasibətlərini neqativ təsir edə biləcək tendensiyalardan bu və başqa dərəcədə neytrallaşdırıla bilər.

Təhlillər göstərir ki, dramatik küresəl sarsıntılar baş verməsə Azərbaycan - Çin münasibətləri iki dövlət münasibətlərindən regional əhəmiyyətli xarici siyasət səviyyəsinə keçəcəkdir.

Vüsalə Mehdiyeva,
AMEA İnsan Hüquqları İnstitutunun doktorantı

BEYNƏLXALQ TERRORİZM: ÇİN VƏ AZƏRBAYCANDA PROBLEMLƏR

XXI əsrin reallığı göstərir ki, terrorizm (terrorçuluq) bir təhdid kimi milli sərhədlərin hüdudlarını aşır və qlobal xarakter almaqla millətlərin maraqlarına öz mənfi təsirini göstərir, həm fərdi, həm də qlobal səviyyədə ona qarşı mübarizə məsələsində dövlət və təşkilatlardan yeni məqsədyönlü və planlı strateji və taktiki siyasət - qarşılıqlı beynəlxalq əməkdaşlıq tələb edir.

Terrorizmin siyasi nəticələri və cəmiyyətə olan psixoloji təsiri çox mürəkkəb və uzunmüddətli xarakter daşıyır. Qlobal təhlükəsizlik mühitini təhlil etdikdə aydın görünür ki, beynəlxalq terror qruplaşmalarının dünyada cərəyan edən siyasi proseslərə təsiri getdikcə artır.

Çin terror qruplaşmalarının fəaliyyətindən zərər çəkən ölkələr sırasında istisna deyil. Hər şeydən öncə, bu ölkənin yerləşdiyi coğrafi region, onun təhdid yayan ərazilərə yaxınlığı (Əfqanıstan, Pakistan və s.) bu problemi uzun illərdən bəri Çinin gündəliyində prioritet olaraq saxlamışdır. Çin tərəfindən terror qruplaşmalarına qarşı mübarizə aparılmasında (xüsusən sərhədböyü ərazilərdə), bu, terrorçuların fəaliyyətinin sərhədləri aşması və onların gücünün artması kontekstində istənilən nəticəni verməmişdir.

Çinin daxilindəki Sintszyan vilayətində həyata keçirilən terrorçuluq fəaliyyətləri və mövcud separatist meyillər onun ərazi bütövlüyünə hədə olaraq qalmaqdadır. Eyni zamanda ölkənin iqtisadi baxımdan zirvədə olan inkişafı, nəticədə demək olar ki əksər dünya ölkələrində iqtisadi infrastrukturunun yaradılması onu asanlıqla terrorçu qrup və fəaliyyətlərin hədəfinə çevirə bilər.

2001-ci ilin 11 sentyabr hadisələrindən sonra Çinin terrorizmə qarşı mübarizəsi daha sistemli xarakter almış, bu məsələ onun milli strateji

sənədlərində geniş yer almışdı. Ölkə bu xüsusda beynəlxalq koalisiyanın fəaliyyətinə dəstək verən ilk ölkələrdən olmuşdur.

Azərbaycana gəlincə, onun Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası və Hərbi Doktrinasında terrorizm ölkə üçün həm daxili (daxili sabitlik və ölkənin ərazi bütövlüyünün pozulması məqsədilə terror təşkilatlarının güc tətbiq etməklə həyata keçirdikləri qanunazidd fəaliyyət, terrorçuluq məqsədilə istifadə potensialı olan silah-sursatın, partlayıcı maddələrin və digər vasitələrin Azərbaycan Respublikasının ərazisində qanunsuz toplanması və dövriyyəsi), həm də xarici siyasi və hərbi təhdid kimi (digər dövlətlər tərəfindən Azərbaycan ərazisinə göndərilməsi üçün qanunsuz silahlı qrupların və terrorçuların hazırlanması və s.) əks olunmuşdur.

Azərbaycan 1990-cı illərin əvvəllərindən etibarən erməni terror təşkilatlarının törətdiyi terror aktlarının hədəfinə çevrilmişdi. Hazırda Azərbaycanın Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş 20 faiz ərazisinin beynəlxalq nəzarətin hər hansı formasından kənar qalması və nəticədə həmin ərazilərdə nəzarətdənkənar qanunsuz silahlı birləşmələr və terrorçular üçün bazaların yaradılması ölkənin suverenliyinə, regionun təhlükəsizliyinə əhəmiyyətli bir təhdid, o cümlədən onun terrorçuluğa qarşı mübarizəsində ən böyük problemdir.

Azərbaycanın sürətlə artan iqtisadi inkişafı, onun regionda potensial liderə çevrilməsi açıq olmasa da, üstüörtülü şəkildə bir sıra dövlətlərin ölkəyə qarşı xoş olmayan niyyətlərini ortaya qoymasına səbəb olur və bəzi hallarda bu niyyətlər məhz terror qruplaşmalarının yaradılması və Azərbaycan daxilinə göndərilməsi şəklində özünü büruzə verir. Eləcə də Xəzər dənizinin Azərbaycana aid hissəsində karbohidrogen yataqlarının istismarı və dünya bazarlarına çıxarılması, habelə ölkənin Şərq-Qərb və Şimal-Cənub nəqliyyat dəhlizlərinin inkişafı üzrə beynəlxalq enerji və nəqliyyat-kommunikasiya layihələrində iştirakı, habelə onun beynəlxalq birliyin sülhün dəstəklənməsi, beynəlxalq terrorçuluqla mübarizə üzrə əməliyyatlarına töhfə verməsi ölkənin terrorçu təşkilatların hədəfində olma ehtimalını əhəmiyyətli dərəcədə artırmışdır.

Azərbaycan Respublikası beynəlxalq ictimaiyyətin terrorçuluğa qarşı mübarizəsini tam dəstəkləməklə yanaşı, istənilən pərdə altında həyata keçirilən terror fəaliyyəti əleyhinə bir sıra mühüm addımlar atmışdır.

Azərbaycan beynəlxalq terrorçu təşkilatlara qarşı mübarizəni dəstəkləmək məqsədilə öz hava məkanını və hava limanlarını açıq elan etmişdir. Azərbaycan qlobal və regional səviyyədə terrorçuluğa qarşı mübarizə məqsədi ilə qəbul edilmiş bütün konvensiyaların iştirakçısıdır.

Bir-birindən coğrafi baxımdan uzaq olan iki ölkənin nümunəsi sübut edir ki, terrorizm və onun kökündə olan problemlər milli çərçivədən çıxmışdır və ona qarşı mübarizənin effektivliyi dünya dövlətləri və beynəlxalq təşkilatların əməkdaşlığının sıxlığı ilə düz mütənasibdir.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının Milli Təhlükəsizlik Konsepsiyası, may 2007, Bakı
2. Azərbaycan Respublikasının Hərbi Doktrinası, iyun 2010, Bakı
3. "The emergent security threats reshaping China's rise", Ely Ratner, Washington Quarterly, dekabr 2011
4. "China's anti-terrorism policy strategic assessment", Evron, Yoram, December 2007, Vol. 10, No. 3

Sənubər Nəzərova,
AMEA İnsan Hüquqları
İnstitutunun doktorantı

AZƏRBAYCAN-ÇİN: XXI ƏSRİN İLK 10 İLLİYİ İLƏ YADDA QALDI

Sovet İttifaqının süqutundan sonra həm Qərb, həm də Şərq dövlətləri 70 il qapalı şəraitdə yaşamış respublikalar ilə diplomatik münasibətlər qurmaq uğrunda yarışa qatıldılar. Təbii olaraq, bu maraq doğrudan da böyük idi. Səbəb tamamilə təcrid şəraitdə yaşamış müxtəlif tarixi köklərə, dini etiqada, milli adət-ənənələrə mənsub insanların dünyaya meydan oxuyan kommunist rejimindən sonra necə davranacaqları idi.

Hər birimizə yaxşı məlumdur ki, 1918-ci ildə Azərbaycanda qurulmuş Xalq Cümhuriyyəti o zamanlar qərb dövlətlərinə məktublar göndərərək demokratik dəyərlərə əsaslanan müstəqil dövlətin yaranmasını elan etdilər. Xalq Cümhuriyyətinin məsul məmurları zəngin təbii ehtiyatlara malik Azərbaycanın qərb üçün çox cəlbedici olduğunu vurğulamaqla yanaşı, şimaldan əsən yeni qorxunc ruzigardan da xəbər verirdilər. Qərbi Cənubi Qafqazda yenicə bərqərar olmuş milli hakimiyyətlərə dəstək olaraq onların suverenliyini tanımaq və təhlükəsizliyini qorumağa çağırırdılar. Amma bu kövrək respublikalar Qırmızı Ordunun terroru sayəsində rus bolşeviklərinin əsirlərinə çevrildilər. 70 il ərzində təbii ehtiyatları tar-mar edilən respublikalar həm represiyalara məruz qaldılar, həm də milli köklərindən uzaqlaşdırılaraq "sovet xalqı" adı altında birləşməli oldular. Yeni tarix, yeni coğrafiya və düşünən beyinlərin məhv edilməsi bolşeviklərin əsas prioritetlərindən idilər.

70 il ərzində Bakı nefti Sovet İttifaqının enerjiyə olan tələbatını ödəməklə yanaşı Böyük Vətən müharibəsinin sovetlərn xeyrinə həll edilməsində önəmli rol oynadı, ancaq alman faşizm üzərində qələbədən sonra belə Bakı qəhrəman şəhər adına layiq görülmədi. Əksinə, müharibə və əmək cəbhəsində vuruşan və çalışın xalqın gələcək nəvə və nəticələri

Azərbaycanın ərazi bütövlüyü - Dağlıq Qarabağ məsələlərini gündəmə gətirəndə sovet ordusu tərəfindən gülləbaran edildi...

Süquta uğramış Sovetlər Birliyindən sonra hər bir respublika tədricən yaxın qonşu dövlətlər tərəfindən suveren dövlət kimi tanınmağa başladı. Əsasən təbii resursları zəngin olan respublikalar xüsusilə də, Azərbaycana maraqlar həddindən artıq böyük idi. Əlverişli coğrafi mövqe və zəngin ehtiyatlara malik Azərbaycanda maraqlar həm yaranmağa və həm də kəşiməyə başladı. Şərqi cəbhəsində olan Çin Xalq Respublikası da Böyük "İpək yolu" nostalgisini yenidən yaşamaq üçün əsrlər əvvəl mövcud olan əzəli tərəfdaşlarla münasibətləri milli hakimiyyətlər vasitəsi ilə yenidən qurdu. Belə ki, 2 aprel 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikası ilə Çin Xalq Respublikası arasında diplomatik əlaqələrin qurulmasına dair anlaşma memorandumu imzalandı. Çin üçün əsas məqsəd iqtisadi əlaqələri qurmaq və əsas diqqəti məhz bu istiqamətə yönəltmək idi. Heç təsadüfi deyil ki, BMT Təhlükəsizlik Şurasının 5 daimi üzvlərindən biri olan Çin Azərbaycanın müstəqilliyini tanıyan ilk dövlətlərdəndir. Bunun ardınca 1992-ci ildə Bakıda Çin Xalq Respublikasının diplomatik nümayəndəliyi fəaliyyətə başladı. Bu Şərqi Asiya dövlətləri arasında Azərbaycanda fəaliyyətə başlayan ilk diplomatik missiya idi.

Çində yaxşı başa düşürdülər ki, yeni təşəkkül tapmış respublikalar üçün ərazi bütövlüyü çox həssas məsələdir. BMT-nin Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsinə dair 822, 853, 874 və 884 sayılı qətnamələri qəbul etmişdir. Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü tanıyan Çin əsasən neytral qalmağa üstünlük verirdi. Münaqişə tərəflərinin heç birinə dəstək verməməklə hər iki respublika ilə normal münasibətləri davam etdirmək istəyirdi.

Çin Xalq Respublikasının da özünəməxsus daxili problemləri var. Bu "Şərqi Türküstan" terror qruplaşması ilə mübarizə, Tayvan və Tibetin Çinin ayrılmaz ərazisi olması ilə bağlı Azərbaycan ilə maraqların üst-üstə düşməsidir.

2007-ci ildə iki ölkə arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasının 15 illik yubileyi münasibəti ilə Çin Xalq Respublikasının xarici işlər naziri cənab Li Zhaoxing Azərbaycan dövlətinə Çinin ərazi bütövlüyü və "Şərqi Türküstan" qruplaşmasını terror təşkilatı kimi tanınmasında

göstərdiyi dəstəyə görə minnətdarlığını izhar etmişdir. <<http://az.china-embassy.org/eng/sbjw/t426722.htm>>

1994-cü ildə Çinə rəsmi səfər çərçivəsində Prezident Heydər Əliyev Çinin iqtisadi modelinin hələ Sovetlər dövründə araşdırılması lazım olan öncül modellərdən hesab etdiklərini və hələ də bu qənaətdə olduqlarını qeyd etmişdir. Böyük "İpək yolu" sayəsində əslər boyu iki dövlət ticarət etmiş və geniş ehtiyac duyulan mallar mübadiləsini həyata keçirmişdilər. Lakin Çin üçün qeyri - neft sektorunun inkişafı ilə yanaşı neft sektoru da olduqca əhəmiyyətli idi. Çin enerji təhlükəsizliyi çərçivəsində Bakı ilə danışıqlar aparıb Xəzər dənizinin dayazsulu və dərinsulu sahələrində müxtəlif layihələrdə iştirak etmək istəyirdi. Baxmayaraq ki, əsrin müqaviləsinin imzalanması əsasən STATOİL, BP, EXXON, CHEVRON və s kimi qərb neft şirkətləri ilə aparılmışdır, Çin quruda köhnə neft sahələrini yenidən istismara yararlı vəziyyətə gətirmək üçün belə cəhd edirdi. İkitərəfli danışıqların, Prezident Heydər Əliyevin 1994-cü ildə Çinə səfərindən sonra iyun ayında Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin razılığı əsasında Çinin SHENGİ şirkəti Qaraçuxurda neft sahəsində işə başlamışdır.

2005-ci ilin martında isə Prezident İlham Əliyev Prezident seçildikdən sonra ilk xarici səfərini Çinə edərək iki ölkə arasında qeyri-neft sektorunun daha da inkişaf etdirilməsi istiqamətində 13 sənəd imzalamışdır. Həmin dövrdə Rusiya-Çin arasında ikitərəfli münasibətlərin inkişaf etdirilməsinə dair yalnız 7 sənəd imzalanmışdır. Azərbaycanla imzalanan sənədlər vergi, gömrük, mədəniyyət, idman, turizm, tekstil, TV kommunikasiya və digər sahələri əhatə edirdi. Hələ Azərbaycan-Çin arasında diplomatik münasibətlərin qurulmasının 15 illiyinə dair Çinin Bakıdakı səfirliyinin yaydığı mətbuat xəbərinə əsasən iki dövlət arasında 2006-cı ilə olan ticarət dövriyyəsi 368 milyon ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilmişdir.

Çin həmçinin Azərbaycanın ilbəlil iqtisadi baxımdan güclənərək artıq müstəqil, donor ölkə kimi regionda həyata keçirilən layihələrində də tərəfdaş kimi iştirak etmək istəyirdi. Bu şans məhz "Kars-Axalkalaki-Bakı" dəmiryol layihəsi ərəfəsində meydana çıxdı. ABŞ Konqresinin "Kars-Axalkalaki-Bakı" regional dəmiryol layihəsinin maliyyələşməsinə icazə vermədiyi dövrdə bəziləri bu layihənin sadəcə xəyal olduğunu

düşünürdülər. Lakin onlar bir məqamı yaddan çıxarmışdılar- artıq Azərbaycan Respublikası 1990-cı illərin əvvəllərində mövcud olan kövrək dövlət deyil, indi bu gənc dövlət regionda söz sahibidir. İkili standartlara malik iri dövlətlərin istənilən məqamına baxmayaraq 2007-ci ilin fevralında Tbilisdə Azərbaycan, Gürcüstan və Türkiyə dövlətləri “Kars-Axalkalaki-Bakı” dəmiryol xəttinin çəkilməsi üçün razılığa gəldilər. Azərbaycan dövləti qonşu Gürcüstana 200 milyon ABŞ dolları maliyyə yardımını ayıraraq dəmiryol xəttinin Gürcüstan-Türkiyə hissəsinin tikilməsinə yardım etdi. Nəzərdə tutulur ki, bu dəmiryolunun işə düşməsindən sonra Avropadan Çinə daşınacaq yüklər ikiqat ucuz və vaxt uduşu ilə nəticələncək. Belə ki, il ərzində 20 milyon ton yük daşınılması nəzərdə tutulur. Çin bu layihənin maliyyələşməsində öz yardımını təklif etmişdir.

Hazırda, iki dövlət arasında məhsuldar işgüzarlıq bütün sahələrdə həyata keçirilir. Azərbaycan etibarlı tərəfdaş kimi təmsil olunduğu bütün siyasi, iqtisadi qurumlarda əzəli tərəfdaşları ilə əzmlə çalışır.

Ли Жень Инь,
Бакинский Государственный университет

КНР И АЗЕРБАЙДЖАНСКАЯ РЕСПУБЛИКА: ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО

Азербайджанская Республика обрела независимость лишь более 20 лет назад, однако это обстоятельство не помешало ей стать ведущим игроком не только на постсоветском пространстве, но и во всем мире. Особо значимую роль играет эта страна в Каспийском регионе – на одной из самых сложных геополитических площадок мира. Дело не только в наличии нефти, но и в плане ведения перспективных экономических и политических игр.

Расширение и углубление двухсторонних отношений между Азербайджаном и Китайской Народной Республикой является одной из главных и приоритетных задач в современной внешней политике и геополитике Китая. КНР является постоянным членом Совета Безопасности ООН и имеет большое влияние на всемирную политику, в связи с этим многие передовые государства всегда учитывают политический вес КНР. Всем известно, что отношения между Азербайджаном с КНР имеют древние устои, начинающиеся со времен существования Великого Шелкового пути.

Нужно отметить, что установление двухсторонних дипломатических отношений между Азербайджаном и КНР было начато в 1991-м году в связи признанием независимости Азербайджана Китаем. Вследствие этого, КНР стал активным участником крупных экономических проектов, реализовывающихся на территории Азербайджана. Ныне между Азербайджаном и КНР согласовано множество договоров и конвенций по самым разнообразным направлениям. Азербайджано-китайские отношения не ограничиваются двухсторонним сотрудничеством, но и успешно интегрируются в сферу международных отношений. Геополитическая поддержка КНР Азербайджанской Республики по всем вопросам привела к укреплению взаимоотношений и

дружбе. Особо хочу отметить отношения между КНР и АР в разрешении каспийских вопросов, торговле нефтегазовыми продуктами и т.д.

КНР и дальше надеется на успешное продолжение дружбы и геополитического сотрудничества с Азербайджаном, особенно в деле использования нефтегазовых источников Каспийского моря, и старается помочь АР выйти из сложившегося геополитического давления, созданного усилиями великих держав и Арменией. В настоящее время КНР рассматривает Азербайджан как одного из наиболее серьезных партнеров.

Нармин Фараджева,
Институт по правам человека НАНА

СТРАТЕГИЯ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ ДЛЯ КИТАЯ И АЗЕРБАЙДЖАНА

Великий Шелковый путь, связывающий Запад и Восток на протяжении веков, играет роль моста между различными культурами и цивилизациями. Одна из наиболее развитых ветвей Великого Шелкового пути в древние времена проходила через Китай и Индию в Центральную Азию, затем по реке Узбай в Каспийское море, и через территории сегодняшних Азербайджана и Грузии далее в регион Черного моря и Малую Азию. Сегодня Великий Шелковый путь это не просто сеть маршрутов из Европы в Азию, а трансконтинентальная концепция интеграции государств Европы и Азии.

Караваны легендарного Великого Шелкового пути впервые познакомили жителей Европы с уникальными товарами и культурой Китая.

Азербайджан, с древнейших времен известный как центр торговли и культуры, также играл важную роль в маршруте Великого Шелкового пути и был одним из основных торговых и транспортных звеньев этого пути. Страна не потеряла своего географического положения и по сей день, и является одним из инициаторов восстановления Великого Шелкового пути.

Именно со времен Шелкового пути и началась история дружественных контактов между Китаем и Азербайджаном. Обмены и сотрудничество между двумя странами в политической, торгово-экономической, культурной и образовательной сферах позволили расширить и углубить отношения между двумя странами. Обе стороны имеют общие и схожие позиции по ряду важных международных и региональных вопросов, а также поддерживают друг друга и тесно сотрудничают. Совместными усилиями двусторонние отношения достигли большого прогресса.

Углубление процессов глобализации привело к интенсификации международных экономических связей на Евразийском континенте. Данные обстоятельства способствовали возникновению идеи возрождения Великого Шелкового пути и создания трансконтинентального моста.

Китай, в силу его огромного желания более эффективного товарообмена с Европой, приложил немало усилий для возрождения Шелкового пути.

Еще в начале 1990-х годов бурно обсуждался проект создания второй Трансевразийской магистрали, примерно по маршруту Великого Шелкового пути – из КНР в Европу через Центральную и Малую Азию. Этот транспортный коридор получил название ТРАСЕКА. Проект, направленный на развитие экономических и торговых отношений, был принят на конференции в Брюсселе в мае 1993 года с согласия новых независимых государств на Южном Кавказе и в Центральной Азии.